

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İKTİSADI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK
SÜRECİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERKAN AYHAN

İSTANBUL - 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İKTİSADI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK
SÜRECİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serkan AYHAN

Danışman: Prof. Dr. Muzaffer DARTAN

İstanbul - 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz Avrupa Birliği İktisadı ve İşletme Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Serkan Ayhan**'ın, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Gümrük Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi** konulu / başlıklı tez çalışması ...23.12.2018... tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile **BAŞARILI** bulundu.

Onaylayan:

Prof. Dr. Muzaffer DARTAN

Danışman

Doç.Dr. Erginbay UĞURLU

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Mesut EREN

Jüri Üyesi

Onay
Prof. Dr. Muzaffer DARTAN
Müdür
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

25.10.2018... tarih ve 2018/20... sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Serkan AYHAN
Ana Bilim Dalı : Avrupa Birliği İktisadı
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muzaffer DARTAN
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - Ekim 2018
Anahtar Kelimeler : Türkiye, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Dış Ticaret, Güncelleme

ÖZET

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarih boyunca çeşitli nedenlerle karşı karşıya gelen Türk ve Avrupalı devletler, birbirleriyle uzun yıllar süren sosyal ve ekonomik ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Günümüzde bu sürecin temsilcisi olan Türkiye, farklı dine ve kültüre mensup olmasına rağmen Batının muasır medeniyetine ulaşmayı bir hedef olarak belirlemiştir. Nitekim Avrupalı devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu Avrupa Birliği’nin bir parçası olmak için çaba göstermektedir. Bu amaçla 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’na Ortaklık başvurusu yapmış, 1963 yılında Ankara Antlaşması ile bu ilişkiyi resmileştirmiştir. Bu durum Türkiye’nin iç ve dış politikasını değiştiren bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Bu Antlaşma ile hazırlık, geçiş ve nihai aşamalar belirlenmiştir. Türkiye, tam üyelğe giden yolun başlangıcı kabul edilen Gümrük Birliğine nihai aşamada dâhil olmuştur. Türkiye’nin Avrupa Birliği süreci Gümrük Birliği bağlamında başlamıştır. Gümrük Birliğine üye olması ile birlikte Türkiye’nin dünya ticaretinde ve Birlik üyesi ülkelerle yaptığı ticarete önemli oranda artışlar meydana gelmiştir. Bu da Türkiye’nin ekonomisine olumlu yansımış ve Makroekonomik göstergelerinde pozitif etki oluşturmuştur. Ankara Antlaşması’nın nihai aşamasıyla birlikte AB Gümrük Birliği üyesi olan Türkiye, bu kapsamda birçok yasal ve kurumsal değişiklikler de gerçekleştirmiştir. Ayrıca mevzuata uyum çerçevesinde yaptığı değişikliklerle, AB üyeliği için şart koşulan birçok kriteri de yerine getirmiştir. Bu bağlamda gerek öncesi değişiklikler olsun ve gerekse dâhil olduktan sonraki değişiklikler olsun; Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte, nihai amacı tam üyelik olan süreçte, geçen uzun süreye rağmen üyeliğin kısa vadede mümkün görünmemesi, Gümrük Birliğinin güncellenmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Güncellenen Gümrük Birliğinin, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde sosyo-ekonomik kalkınmaya doğrudan ve dolaylı etkileri olacağı yapılan çalışmalarla ortaya çıkmaktadır. Güncelleme olması durumunda aynı zamanda 2005 yılında başlanan müzakere fasıllarının yerine getirilmesinde de önemli katkılar sağlayacağı görülmektedir. Bu bağlamda Gümrük Birliğinin ticari, mevzuata uyum ve güncellemeyle birlikte müzakerelerin yerine getirilmesinde ve tam üyelik sürecinde büyük etkileri olması ve katkılar sağlaması beklenmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Serkan AYHAN
Field : European Union Economics
Supervisor : Prof. Dr. Muzaffer DARTAN
Degree Awarded and Date : Master - October 2018
Keywords : Turkey, European Union, Customs Union, Foreign Trade, Modernization

ABSTRACT

THE EVALUATION OF TURKEY'S EUROPEAN UNION MEMBERSHIP PROCESS IN THE CONTEXT OF THE CUSTOM UNION

Turkey and European countries have been engaged in social and economic relations for long years despite various challenges throughout history. Although Turkey homes various religions and cultures, it sets as a goal to reach West's modern civilization. And it has been exerting efforts to become part of European Union, founded by European states. For this purpose, Turkey applied for membership of the European Economic Community (EEC) in 1959, followed by Ankara Agreement in 1963 that put an official aspect into relations. This development has become beginning of an adventure that fully changed Turkey's domestic and foreign policies. With Ankara Agreement, preparation, transition and final stages were ascertained. In final stage of Ankara Agreement, Turkey was included in Customs Union with European Union (EU), a move considered to be starting path to full membership. Through this membership, Turkey achieved significant jumps in trade with European Union members and the world, which was positively reflected in its economy and brought positive impact on macroeconomic indications. Also, it actualized many legal and corporate changes. Through amendments in line with harmonization of legislations, Turkey implemented many criteria put forward for EU membership. In this regard, it is seen that Customs Union made key contributions into Turkey's EU accession. Also, the fact that Turkey's membership does not appear to be possible in the short term, despite the long period that is the ultimate objective of full EU membership, also reveals the necessity of modernizing the Customs Union. According to some studies, an modernized Customs Union will have direct and indirect impacts on socio-economic development during Turkey's EU accession. At the same time, this modernization is expected to make important contributions into fulfilling the negotiation chapters that started in 2005. In this study, through compliance with the commercial legislation and the modernization, the Customs Union is expected to have great impacts on and to contribute into implementation of negotiations and full membership.

ÖNSÖZ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci Gümrük Birliği bağlamında başlamıştır. Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı Ortaklık Başvurusu ile başlayan süreç, imzalanan 1963 Ankara Antlaşması'yla resmîyet kazanmıştır. Bu antlaşma ile hazırlık, geçiş ve nihai aşamalar belirlendi. Türkiye, hazırlık ve geçiş sürecinin ardından nihai aşama ile 1996'da Gümrük Birliğine Avrupa Birliği üyesi olmadan dâhil oldu. Gümrük Birliği, Türkiye'nin üyelik sürecinde bir basamak olarak düşünülmüş ve süreç içerisinde bu kapsamda birçok yasal ve kurumsal değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmadan üyelik kriterlerinin birçoğunu yerine getirmesine yardımcı olmuştur. Böylece 2005 yılında başlayan müzakerelerin yerine getirilmesinde de önemli katkısı olmuştur. Yani Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde önemli bir faktör olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu çalışma ile Türkiye'nin üyelik sürecinin Gümrük Birliği bağlamında değerlendirilmesi ele alınacak ve bu uzun soluklu sürecin olumlu ve olumsuz yönleri ile gelinen nokta, üyelik sürecine etkisi bağlamında değerlendirilecektir. Tez çalışmama katkı sağlayan ve yönlendirmeleriyle yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Muzaffer DARTAN ve Doç. Dr. Tevfik Mesut EREN hocalarıma teşekkür ederim.

2018, İstanbul

Serkan AYHAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
GRAFİK LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. AVRUPA BİRLİĞİ.....	6
2.1. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Süreci	6
2.2. Topluluğun Kuruluşu ve Topluluktan Birliğe Avrupa Bütünleşmesinin Değişim Süreci.....	10
2.3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Dönemleri	12
2.4. Avrupa Birliği'ni Kuran ve Şekillendiren Antlaşmalar	15
2.5. Avrupa Birliği'ne Üyelik Kriterleri	19
2.5.1. Kopenhag Kriterleri	19
2.5.2. Maastricht (Yakınlaşma) Kriterleri;.....	21
2.5.3. Amsterdam Kriterleri	22
2.6. Avrupa Birliği'nin Kurumları	23
2.6.1. Avrupa Parlamentosu	24
2.6.2. Avrupa Birliği Zirvesi.....	24
2.6.3. Bakanlar Konseyi	24
2.6.4. Avrupa Komisyonu	25

2.6.5. Avrupa Birliği Adalet Divanı.....	25
2.6.6. Avrupa Merkez Bankası	26
2.6.7. Sayıştay.....	26
2.6.8. Diğer Kurumlar	26
3. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	27
3.1. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi.....	27
3.2. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Kuran Antlaşma: Ankara Antlaşması (12 Eylül 1963).....	28
3.2.1. Ankara Antlaşması'nın kapsamı ve Dönemleri	28
3.2.1.1. Hazırlık Dönemi.....	30
3.2.1.2. Geçiş Dönemi.....	30
3.2.1.3. Nihai Dönem	32
3.3. Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Organları	32
3.3.1. Ortaklık Konseyi.....	33
3.3.2. Ortaklık Komitesi.....	34
3.3.3. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)	34
3.3.4. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)	35
3.3.5. Gümrük İşbirliği Ortak Komitesi (GBOK).....	35
3.3.6. Karma İstişare Komitesi (KİK).....	36
4. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME	37
4.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı.....	37
4.2. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları	38
4.2.1. Tercihli Ticaret Antlaşmaları	39
4.2.2. Serbest Ticaret Antlaşmaları	39
4.2.3. Gümrük Birlikleri.....	40
4.2.4. Ortak Pazar.....	41
4.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik	42
4.2.6. Siyasi Birlik	42
4.3. Ekonomik Etkileri Bakımından Gümrük Birliği	44
4.3.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri	44
4.3.1.1. Üretim Etkisi	45

4.3.1.2. Tüketim Etkisi.....	47
4.3.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi.....	48
4.3.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri.....	49
4.3.2.1. Dış Rekabetin Artması.....	49
4.3.2.2. Ölçek Ekonomileri.....	50
4.3.2.3. Döviz Rezervlerinin Artması.....	51
4.3.2.4. Yatırımları Teşvik.....	51
4.3.2.5. Sanayileşme Hızının Artması.....	52
5. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	53
5.1. Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerinde Gümrük Birliği.....	53
5.2. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliğinin Kapsamı.....	56
5.3. Türkiye'nin Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirdiği Değişiklikler.....	59
5.4. Gümrük Birliğinin Türkiye Açısından Önemi.....	61
5.5. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'nin Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi.....	61
5.6. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi.....	71
6. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	82
6.1. Türkiye'nin Gümrük Birliği Bağlamında Üyelik Süreci.....	82
6.2. Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Üyelik Sürecine ve Üyelik Kriterleri Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi.....	91
6.3. Zirve Değerlendirmeleriyle Türkiye'nin Adaylık Süreci ve Gümrük Birliği.....	96
6.3.1. Gündem 2000 (16 Temmuz 1997).....	98
6.3.2. Lüksemburg Zirvesi (12-13 Aralık 1997).....	99
6.3.3. Cardiff ve Viyana Zirveleri (15-16 Haziran 1998).....	100
6.3.4. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999).....	101
6.3.5. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002).....	105
6.3.6. Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004).....	106
6.3.7. Türkiye'ye Yönelik Müzakerelerin Ele Alınması.....	107
6.3.8. Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum.....	113

6.4. Üyelik Sürecinin Gümrük Birliği Bağlamında İlerleme Raporlarıyla	
Değerlendirilmesi	116
6.4.1. 1998 İlerleme Raporu	116
6.4.2. 1999 İlerleme Raporu	118
6.4.3. 2000 İlerleme Raporu	119
6.4.4. 2001 İlerleme Raporu	120
6.4.5. 2002 İlerleme Raporu	121
6.4.6. 2003 İlerleme Raporu	122
6.4.7. 2004 İlerleme Raporu	123
6.4.8. 2005 İlerleme Raporu	124
6.4.9. 2006 İlerleme Raporu	125
6.4.10.2007 İlerleme Raporu	126
6.4.11.2008 İlerleme Raporu	127
6.4.12.2009 İlerleme Raporu	128
6.4.13.2010 İlerleme Raporu	129
6.4.14.2011 İlerleme Raporu	130
6.4.15.2012 İlerleme Raporu	131
6.4.16.2013 İlerleme Raporu	132
6.4.17.2014 İlerleme Raporu	134
6.4.18.2015 İlerleme Raporu	136
6.3.19.2016 İlerleme Raporu	137

7. TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ GÜMRÜK

BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ VE SPESİFİK SORUNLARI	140
7.1. Gümrük Birliğinin Güncelleştirilme Süreci ve Sürece Etki Eden Nedenler	140
7.2. Gümrük Birliğinin Güncellenmesine Yönelik Hazırlanan Rapor ve Etki	
Analizleriyle Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi	144
7.3. Güncelleştirilmiş Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Üyelik Sürecine	
Etkisinin Değerlendirilmesi	156
7.4. Gümrük Birliğinin Güncelleştirilmesinde Mevcut Durum.....	158
7.5. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliğinin Eleştirilen	
Noktaları	162

8. SONUÇ	164
EKLER	169
KAYNAKÇA.....	172

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Avrupa’da Bütünleşmenin İlk Dönemleri (1945-1957).....	12
Tablo 2: AB’nin Genişleme Dönemleri	15
Tablo 3: Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri.....	43
Tablo 4: Türkiye’nin Dış Dünya ve AB ile Ticareti (1967-1980)	63
Tablo 5: Türkiye’nin Dış Dünya ve AB ile Ticareti (1980-1995)	68
Tablo 6: Türkiye’nin Dış Dünya ve AB ile Ticareti (1994-2016)	73
Tablo 7: AB Müktesebatı Fasıllık Başlıkları.....	109
Tablo 8: Türkiye için Katılım Müzakereleri Süreci Aşamaları.....	111

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Avrupa Birliği'nin Yapısı ve Dayandığı Sütunlar.....	17
Şekil 2: Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Genel Yapısı	56

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: 1967-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Dünya ile Ticareti	64
Grafik 2: 1967-1980 Yılları Arası Türkiye'nin AB ile Dış Ticareti	65
Grafik 3: 1980-1995 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Dünya ile Ticareti	69
Grafik 4: 1980-1995 Yılları arası Türkiye'nin AB Ülkeleri ile Dış Ticareti	70
Grafik 5: GB Sonrası Türkiye'nin Dış Dünya ile Ticareti	75
Grafik 6: GB Sonrası Türkiye'nin AB ile Dış Ticareti	75

KISALTMALAR

A.G.E.	Adı Geçen Eser
AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AEO	Yetkilendirilmiş Yükümlü
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AMB	Avrupa Merkez Bankası
AMBS	Avrupa Merkez Bankaları Sistemi
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkeleri için kullanılan ittifak
Çev.	Çeviri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	Editör
EFTA	European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
EU	Europe
EURATOM	European Atomic Energy Community (Avrupa Atom Topluluğu)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GBOK	Gümrük İşbirliği Ortak Komitesi
GİK	Gümrük İşbirliği Komitesi
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GTS	Genel Tercihler Sisteminden
KİK	Karma İstişare Komitesi
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi

KPK	Karma Parlamento Komisyonu
LAFTA	Latin American Free Trade Association (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı)
NCTS	New Computerized Transit System (Yeni Bilgisayarlı Transit Sistemi)
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OEEC	The Organization for European Economic Co-operation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler)
OTP	Ortak Ticaret Politikası
s.	Sayfa
s.s.	Sayfa Aralığı
STA	Serbest Ticaret Antlaşması
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜRKAK	Türk Akreditasyon Kurumu

1. GİRİŞ

Aynı ortak değerlere sahip olmalarına rağmen tarih boyunca birbirleriyle mücadele içerisinde olan Avrupa halkları, bunun önüne geçmenin yolunun birleşmiş bir Avrupa'dan geçtiğini düşünüyorlardı. Avrupa'da birlik olma fikri, eski Yunan dönemlerinde tiz seslerle dile getirilmişse de, Müslümanların ve Türklerin Avrupa kapılarına dayanmaya başlamasıyla bu ses daha gür çıkmaya başlamıştır. 800 yılının başlarında Roma-Germen İmparatoru Şarlman ile başlayan Avrupa'nın Birliği düşüncesi, Orta Çağ'dan itibaren birçok politikacı ve fikir adamının söylemlerinde çeşitli şekillerde yer bulmuştur. Ancak hiçbir düşünce, son yüzyıla kadar söylemden öteye geçememiş, uygulama yolu bulamamıştır. İlk örnekleri 19. Yüzyılda Prusya'da ve Alman devletçikleri arasında bir tür gümrük birlikleriyle kendini gösteren Avrupa'da birlik ve bütünleşme girişimleri, 20. Yüzyılın ikinci çeyreği içerisinde üç Avrupa ülkesi Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un bir araya gelerek oluşturduğu BENELUX ile Avrupa devletleri arasında ilk fiili bütünleşme uygulamasını da başlatmıştır. Bu süreçte meydana gelen iki büyük Dünya savaşı da, en büyük zararı gören Avrupa'yı daha büyük bir topluluğa itme yolunda önemli bir tetikleyici rol üstlenmiştir. Bu bağlamda 18 Nisan 1951 tarihinde, sonradan altılılar olarak da anılacak olan altı Avrupa ülkesinin, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasına yönelik Fransa'nın başkenti Paris'te attıkları imza, Eski Yunan'dan beri birçok Avrupalı kral, komutan, fikir adamı ve filozofun hayali olan kendine has eşsiz bir Avrupalı devletler bütünleşmesi olan Avrupa Birliği'ne giden yolun başlangıcını oluşturmuştur. Mevcut durumda 28 üyeye ulaşan bu Birlik, kendi bayrağı, marşı, ortak parası, ortak pazarı, ortak politikaları ve ortak kurumları olan 550 Milyon nüfuslu dev bir ekonomik birlik konumuna gelmiş durumdadır. Bu haliyle büyük bir cazibe haline dönüşen bu yapı, diğer Avrupalı ülkelerin de ilgisini çekmiştir. Kurulduğu günden itibaren genişleyen Birlik, niteliğini korumak adına üye olmak isteyen ülkelere çeşitli kriterler getirmiştir. Türkiye de bu Birliğin bir parçası olmayı arzulayan ülkelere biridir.

Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkisi, sadece bu yapının varlığına dâhil olmak ile sınırlı değildir. Gerek kökeni olan Selçuklar ve Osmanlılar, gerekse Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında çizilen dış politika ile zaten Avrupa ile sürekli bir etkileşim halinde bulunmuştur. Bugün Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sınırlarını dâhil olan toprakların yaklaşık yarısı, Avrupa kara kıtasının geneli itibariyle bakıldığında ise orta ve doğusunun neredeyse tamamına yakını geçmişte uzun süreler Türklerin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin Avrupa ile bağının yakın geçmişte başlamadığının ve Türklerin uzun süredir bu kara kıtasında bulunduğunun göstergesidir. Mevcut duruma baktığımızda Avrupa Birliği üyeliğinin en önemli kriterlerinden birini oluşturan, üye olmak isteyen ülkelerin Avrupa kara kıtasında topraklarının bulunması ve Avrupalı olması şartı, Türkiye için gerek tarihi ve gerek coğrafi olarak herhangi bir sorun teşkil etmediği görülmektedir. Yani Türkiye, geçmişinden bu yana kültürel ve dini farklılıklar olsa da, tarih boyunca Avrupa'nın bir parçası olmuştur. Sadece tarihten gelen bir durumla kalmamış, Cumhuriyet ile birlikte yönünü sürekli Batıya yöneltmiş ve bu kapsamda dış politika hedeflerinden birini de Batı medeniyetinin bir parçası olmak üzerine temellendirmiştir. Bu nedenle Türkiye, temel kuruluş amacını üyelerinin aynı yüksek refah düzeyine ulaşması için ekonomik, politik ve sosyal alanlarda gelişmeler ve iyileştirmeler sağlamak üzerine kuran Avrupa Birliği'ne üye olmak istemiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin Topluluk olarak ortaya çıkmasından itibaren, Yunanistan'ın ardından ortaklık ve üyelik için başvuran ikinci ülke olmuştur. 31 Temmuz 1959 tarihinde yaptığı ilk ortaklık başvurusundan bu yana, Avrupalı ülkelerin kurduğu bu başarılı bütünleşmeye üye olmak, Türkiye'nin en önemli dış politika amaçlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması ile başlayan süreç, Birlik ile en önemli ortaklık faktörünü oluşturan Gümrük Birliği ile taçlanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda en önemli aşamalardan biri olan Gümrük Birliği, 6 Mart 1995'de imzalanmış ve 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile tesis edilmiş olan Gümrük Birliği, gerek içerisinde barındırdığı hükümler ve gerekse Avrupa Birliği ile paylaşılan ortak pazar ile Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine yönelik en kısa yol olarak görülmüştür. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde kararlılığının en somut göstergesi ise Avrupa Birliği'ne üyeliği gerçekleşmeden Gümrük Birliği sürecini başlatmış olmasıdır. Bu nedenle Avrupa Birliği'ne tam üyeliği gerçekleşmeden Gümrük Birliğine dâhil olması, ilk olarak

Türkiye'ye özgü bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Gümrük Birliği, Türkiye tarafından Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde nihai bir amaç olarak değil, bir araç olarak görülmüştür. Bu nedenle geçici bir durum olarak görülmesi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini hızlandıracağı düşüncesiyle Gümrük Birliği tesis edilmiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliğinin bir parçası olması, buna yönelik birçok hükmü kabul etmesini de gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye, çeşitli yasal ve kurumsal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişikliklerle önüne konulan birçok üyelik kriterini de yerine getirmiş olan Türkiye, ayrıca dış ticaret açısından önemli bir pazarın parçası olmuştur. Bu bağlamda ticari ilişkiler ile Avrupa Birliği Türkiye'nin en büyük pazarı, Türkiye ise Avrupa Birliği'nin önemli pazarlarında biri konumuna gelmiştir.

Bunun yanısıra Türkiye, Gümrük Birliği bağlamında birçok mevzuat uyumunu da yerine getirmiştir. Mevzuat uyumu, Türkiye'nin üyeliği sürecinde müzakere fasıllarında talep edilen birçok kriterin yerine getirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Son olarak gelinen aşamada üyelik sürecinin uzamasıyla Gümrük Birliğinin amacına hizmet etmesinden uzaklaşması ve pozitif etkilerinin negatif etkiler meydana getirmesi, güncellenmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Güncellenecek Gümrük Birliğinin üyelik süreci ile sosyal ve ekonomik ilişkilere katkı sağlayacağı, yapılan analizler ve hazırlanan raporlarda görülmektedir. Bu bağlamda güncel bir Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecine mevcut Gümrük Birliğinden daha fazla katkı sağlayacağını göstermektedir.

Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği, Türkiye'nin üyelik sürecinin neredeyse tamamını etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin dış ticareti olumlu anlamda etkilenmiş ve Avrupa Birliği'nin dış ticaret politikası ile Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası uyumlu hale getirilmiştir. Bu uyumlamanın da etkisiyle Türkiye'nin dış ticareti Gümrük Birliği ile birlikte büyük oranda artmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye'nin en önemli pazarı haline gelmiştir. Bu durum karşılıklı ilişkilerde ilerleme sağlamasına sebep olmuş ve bu da Türkiye'nin üyelik sürecine olumlu yansımıştır. Bunun yanında Gümrük Birliği üyeliğinin verdiği yükümlülükler kapsamında Türkiye'nin gerçekleştirdiği kurumsal ve yasal değişikliklerle üyelik sürecinin gerektirdiği birçok ekonomik ve uyum kriteri de yerine getirilmiş olmaktadır. Bu kapsamda birçok mevzuata uyum yasaları

hayata geçirilmiş ve Türkiye, Gümrük Birliği bağlamında birçok üyelik faslını yerine getirmiştir. Bunun yanında üyesi bulunduğu pazarda gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetlerle Avrupa Birliği'nin temel amaçlarından biri olan müreffeh ve ekonomisi gelişmiş ülke düzeyine biraz daha yaklaşmıştır. Ayrıca uzayan üyelik süreci, değişen koşullar ve dünya ticaretinin geldiği nokta, günümüzde Gümrük Birliğinin güncellenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yapılacak güncelleme ile mevcut Gümrük Birliğinin işlevselliği artırılarak gerek ikili ilişkiler ve gerek üyelik sürecine etkisi daha olumlu bir noktaya geleceği görülmektedir. Güncellenecek Gümrük Birliği kapsamında yapılacak değişikliklerin önemli katkısı olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada önce Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişim süreci ve organları incelenmiş, daha sonra Türkiye-AB ilişkilerinin kronolojik gelişimi ve ortaklık ilişkisine konu olan organlar, Gümrük Birliği sürecini de kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Ardından Ekonomik Bütünleşme ve aşamaları ile bu aşamalardan biri olan Gümrük Birliğinin ekonomik etkileri incelenmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği bağlamında değerlendirilmesi ve Gümrük Birliğinin kapsamı, bu kapsamda yapılan mevzuata uyum değişiklikleri, Türkiye açısından önemi, buna yönelik olumlu ve olumsuz yönleri ile öncesi ve sonrasının ticari, sosyal ve ekonomik açıdan irdelenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinin, Gümrük Birliği bağlamında kronolojisi, Türkiye'yi ilgilendiren Avrupa Birliği Zirvelerinde alınan önemli kararlar ve Türkiye'nin aday ülke olmasının ardından yayınlanan ilerleme raporlarına yansımaları özellikle Gümrük Birliği bağlamında ele alınmıştır. Son bölümde ise gelinen süreçte üyelik sürecinin de uzamasıyla birlikte olumlu yönlerinin gittikçe olumsuz etkiler oluşturmasının Gümrük Birliğinin güncellenmesi gerekliliğine vurgu yapılmış ve bu değişikliklerin yayınlanan etki raporları ve analizlere yansıyan önemli noktalarıyla birlikte üyelik süreci bağlamında ele alınarak, gelinen aşama değerlendirilmiştir.

Genel olarak çalışmanın ana konusu, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından Gümrük Birliği sürecinin de incelenmesini ele almaktadır. Bu nedenle çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde önemli bir yer tutan Gümrük Birliğinin, öncesi ve sonrası süreci kapsayacak şekilde, Türkiye'nin ticari, sosyal, politik ve ekonomik yapısını, AB mevzuatına uyumunu ve

güncellenecek Gümrük Birliği ile yapılacak değişikliklerin mevcut haline oranla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine etkisini ve yansımasını teorik olarak ele alıp irdelenmektedir. Bu konuların irdelenmesinde ayrıca Avrupa ve Avrupa Birliği tarihine, kurumlarına, Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerine de değinilmektedir. Çalışma sonuç kısmında yapılan değerlendirme ile sonlandırılmaktadır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Süreci

Sınırları batıda Atlas Okyanusuna, doğuda Urallara, kuzey-güney ekseninde Rusya ile sarmalanarak, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova'yı da içerisine alıp Kazakistan, Gürcistan ve Ermenistan'a kadar uzanan Avrupa, Güneyde Akdeniz ile Afrika'dan, güneydoğuda ise İstanbul Boğazı ile Asya'dan ayrılır.¹ Avrupa bir kıtadan öte, medeniyetlerden medeniyete dönüşmüş değerler bütünüdür. Bu nedenle Avrupa, bir medeniyetler birliği olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Avrupa'ya², kökenleri itibarıyla birbirine yakın kültür ve ortak değerlere sahip toplumlardan oluşan bir kıta kara parçasıdır da diyebiliriz. Bu ortak değerler, ortak din ve ortak kültür etrafında şekillenmiş ve günümüz Avrupa toplumuna kadar değişmeden gelmeyi başarabilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen, bu kültürler binlerce yıl birbirine yakın yaşamalarına ve dindaşlık paydasına rağmen tarih boyunca, etnik, mezhepsel ve ekonomik nedenlerle birbirleriyle sürekli savaş halinde olmuşlardır. Büyük medeniyetler ve büyük imparatorluklar kuran Avrupa toplumları, birbirleriyle sürekli savaş halinde buldukları için birçok Avrupa kökenli devlet ve imparatorluklar, tarih sahnesinde var olup yok olmuşlardır. Aynı atadan geldiklerine inanılan bu toplumlar, zamanla farklı medeniyetlere bürünüp, uzun yıllar süren hükmetme mücadelelerine girişmişlerdir. Örneğin tarih kitaplarında hatırı sayılır yeri olan Habsburg İmparatorluğu'nun, Fransa ile İtalya'ya hükmetme savaşı neredeyse bir yüzyıl sürmüştür. Bununla birlikte 30 yıl savaşları, yüzyıl savaşları, İspanya veraset savaşları, Napolyon'un maceracı savaşları, 1. ve 2. Dünya Savaşı v.b.'leri, Avrupa tarihinin en kanlı çatışmaları, gücü elinde tutma ve var olma savaşlarının bazılarıdır. Bu savaşlardan dolayı yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarcası ise büyük acı ve

---

¹ Tevfik Mesut Eren, "Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt. 16, sayı.1, (2016): s.365.

² Europe kelimesinin Yunan mitolojisinden geldiği düşünülmektedir. Mitolojiye göre Boğa kılığında bürünen Zeus, Fenikeli prenses Europe'u baştan çıkarmış Girit adasına kaçırıp, çocuk sahibi olmuş. Prensese daha sonra Girit kralı ile evlenmiştir. Avrupa isminin Fenike kralı Agenar'ın kızı olan bu prenses Europe'tan aldığı düşünülmektedir. (McCormick, J., s.62, AB'yi Anlamak, 2013); Etimolojik olarak Avrupa (Europe) sami dillerinde 'aşağı gitme, batma' anlamına gelen 'erebü' ve Fenike dilinde 'akşam, batı' anlamına gelen 'erep' sözcüklerinden türediği kabul edilir. Bununla birlikte M.Ö. 7. Yüzyılda Yunanlılar yaşadıkları toprakların kuzeyinde kalan bölgelere Eurupa demiştir. (Karluk, R., s.1; Avrupa Birliği, 2014)

trajediler yaşamıştır.³ Bir başka deyişle 20. Yüzyılın ikinci dönemine kadar Avrupa'nın neredeyse son 5 asırlık tarihi büyük acılarla dolu bu tür mücadelelere sahne olmuştur.

20. yüzyılın birinci dönemine gelindiğinde Avrupa'da daha büyük felaketler yaşanmış, ilk yıllarından itibaren ekonomik buhranlar, krizler, Dünya Savaşları ve ikili mücadeleler, Avrupa ülkelerinin ekonomilerinde büyük tahribatlara sebep olmuştur. Özellikle 1. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan yaşamını yitirmiş, 1929 Buhranı'ndan dolayı Avrupa uzun yıllar ciddi krizle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ardından yaşanan 2. Dünya Savaşı'nda daha ağır bir tablo ile yüz yüze kalmıştır. 1945 yılında savaşa sebebiyet veren Nazi Almanya'sının yenilgisiyle sona eren bu savaşta, çoğu Avrupa'dan olmak üzere 42 milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir.⁴

Gerek 1. Dünya Savaşı, gerekse 2. Dünya Savaşı'nın nedeni her ne kadar ekonomik rekabet ve pazar paylaşımı gibi görünse de, örneğin 2. Dünya Savaşı'nın daha geniş ölçeklerde vuku bulması, Avrupa için artan pazar ihtiyacının ve güvenlik sorunun önemli bir göstergesi olmuştur. Bu paylaşım savaşlarının Avrupalı devletlere yaşattığı ortak acılara ve yol açtığı milyonlarca kayıplara engel olmak, ekonomik bunalımların önüne geçmek ve pazar gereksinimlerini karşılamak için Avrupalı devletler, silahlı çatışmaya girişmeden çözebilmenin yöntemlerini bulmaya çabalamışlardır.

Tarih boyunca bu tür ağır badirelerle karşılaşan ve karşılaştığı her badireden sonra yıkım ve çöküntüler yaşayan Avrupalı toplumlar, sürekli bir barış özlemi içerisindeydiler. Asırlardır barış yolu farklı şekillerde dile getirilse de ortak düşünce, Avrupa'nın bir birlik ve bütünlük çatısı altında bir araya gelmesiyle mümkün olacaktı. Bu nedenle tarih boyunca Avrupa'nın birliği üzerine çeşitli fikirler ortaya atılmış ve bu yönde girişimler olmuştur. Örneğin bu birliği sağlayacak yolu, 13. yüzyılda yaşamış Pierre Dubois, yüksek bir kilise konseyinde olacağını belirtmiş, ondan 3 asır sonra gelmiş olan Emeric Cruce ise Avrupa genelinde var olan devletler ve prensliklerin temsilcilerinden oluşan bir kurul olabileceğini ifade etmişti. 17. yüzyılın Hollandalı hukukçusu Hugo Grotius ise, barışın ancak uluslararası hukuka saygı ile

³ John McCormick, **Europeanism**, 1. Baskı, New York: Oxford University Press, 2010, s.26-27.

⁴ Melih Çoşgun, "Avrupa Birliği'nde Genişleme Süreci", Ali Ayata, Murat Mercan (Ed.). **Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri: İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012, s.3.

gerçekleşebileceğini düşünmüştü. Bununla birlikte çağdaşı Duc de Sully, Dubois ve Cruce'in görüşlerini sentezleyerek Avrupa'nın 'Pek Hıristiyan' devletlerinin bir araya geldiği bir Konsey'in faaliyetiyle olabileceğini öne sürmüştü. 18. Yüzyılda ise benzer görüşlerin öncülüğünü Abbé de Saint-Pierre ve Immanuel Kant yapmıştı. Her iki düşünürün de düşüncesi, Avrupa devletlerin bir araya gelerek 'Daimi Barış'ın Avrupa'da hâkim kılınmasıydı. Yine Fransız devriminin alt yapısını hazırlayan düşünürlerden Baron de Montesquieu ve Jean-Jacques Rousseau da benzer görüşleri dile getirmişlerdi.⁵ Avrupalı bu düşünürlerin yaklaşımları her ne kadar birbirinden farklı görünse de buldukları ortak payda, Avrupalı toplumların savaşımlardan ve acılardan kurtuluş yolunun ancak bir birlik ile mümkün olabilmesinde görülmekteydi. Bu fikirlerin birbirini tetiklemesi farklı oluşumlarla kendisini göstermişti. Tarih boyunca bu konuda fikirler öne sunan Avrupalı fikir adamlarının hayali olan Avrupa Birliği'nin temeli, yine ağır acıların ve kayıpların yaşandığı bir dönemden sonra gerçekleşmeye başlamıştı.

Avrupa Birliği'nin kuruluşuna giden yol, 2. Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1940'lı yıllarda yaşanan gelişmelerle ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemler bir daha benzer acıların ortaya çıkmaması adına Avrupa'da daha modern bir birlik oluşturulması gerektiği düşüncesinin uluslar arasında uyandırdığı zamanlardır. 2. Dünya Savaşı'ndan bitik ve yorgun bir halde çıkan Avrupa'nın yolunu dizayn etmeye çalışanlar, buna yönelik yeni siyasi ve ekonomik bir yapı modeli arayışına giriştiler. Bu arayış çerçevesinde potansiyellerini bir araya getirerek 'Güçlü bir birlik içinde Avrupa' oluşturulması düşüncesine yöneldiler.

Bu doğrultuda savaşımlardan sonra Avrupa'da birleşme yolundaki düşüncelerin şekillenmesinin arkasında genel olarak şu nedenler olduğunu söylemek mümkündür:

Birincisi, Avrupa kıtasının yüzyıllardır sürdürdüğü "Dünyanın Merkezi" olma özelliğini yitirmiş olması ve ayrıca Avrupa'nın yerini iki yeni denge güç olan Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) bırakmasıdır. Avrupa'nın bu bloklar arasında üçüncü bir güç oluşturabilmesinin önünde tek bir yol bulunmaktaydı; o da ekonomik ve siyasi bir birleşmeye gitmesiydi. İkincisi, Avrupa'daki savaşların bir daha

---

⁵ Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2006, s.4-6.

ortaya çıkmasını engelleme düşüncesi idi. Özellikle Fransa ile Almanya arasında geçmişte yaşanan “Yüzyıl Savaşları” gibi uzun süreli düşmanlıklar bulunmaktaydı. Ayrıca gerek 1. Dünya Savaşı, gerekse 2. Dünya Savaşı’nın Avrupa kıtası orijinli çıkması ve en büyük tahribatı Avrupa’da oluşturması, büyük bir barış özlemine ihtiyacı doğurmuştu. Üçüncüsü, ekonomik niteliktedir. Avrupa’da yükselen işsizliğin önüne geçilmesi, daha az gelişmiş bölgelerin aynı oranda gelişmesi, ekonomik kalkınmanın daha hızlı bir rotaya sokulması, kısacası daha yüksek refah düzeylerine ulaşması başta gelen hedeflerdi. Dördüncüsü ise, Avrupa’daki bütünleşmenin milletler arası ilişki düzeylerinde daha istikrarlı ve dengeli gelişmelere katkıda bulunmasına olan inancıydı.⁶ Bu birleşmenin de ileride daha geniş bir pazara, bu etkiyle de sermaye ve teknolojinin daha hızlı gelişmesine yol açacağı düşünceleri bulunmaktaydı.

2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa bütünleşmesini ilk dillendirenlerden biri olan İngiltere’nin eski başbakanı ve muhafazakâr parti başkanı Winston Churchill, 19 Eylül 1946’da İsviçre Zürih Üniversitesi’nde Birleşik Avrupa Projesi hakkındaki sarf ettiği; “Bugün size Avrupa’nın dramından söz etmek istiyorum. Bu soylu kıta, Batı Avrupa’nın tüm ırklarının beşiğidir. O, Hıristiyan inancının ve ahlakının kaynağıdır. Burası günümüzde olduğu gibi, antik çağlarda da kültürün, bilimin, sanatın ve felsefenin asıl gerçekleştiği yer, onların kaynağıdır. Avrupa bir gün bu ortak mirası paylaşmak üzere birleşirse, 300-400 milyonu bulan nüfusun yararlanacağı mutluluğun, bolluğun ve zaferin sınırı olmayacaktır.”⁷ sözleriyle bir Avrupa Birleşik Devletleri çağrısı yapıyordu.

Diğer yandan Sovyetler Birliği’nin yayılcı politikası tehlikesine karşı Avrupa’yı yıkıcı savaşın etkisinden kurtarmak ve kalkındırmak amacıyla kredi musluklarını sonuna kadar açan Amerika Birleşik Devletleri, dönemin Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından duyurulduğu için Marshall Planı olarak da adlandırılan Avrupa’yı Kurtarma Planı’nı devreye sokmuştu. Bugünkü kura çevrildiğinde ABD’nin 18 Avrupa ülkesine, yaklaşık 140 milyar Dolar yardım yapması, Avrupa devletlerinin yıkıcı etkilerden dolayı oluşan yaralarını nispeten de olsa hafifletmesine sebep oldu. Bu

---

⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 19. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013, s.255.

⁷ Mr Winston Churchill Speaking in Zurich 19th September 1946, <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

durum ABD'nin de desteğiyle Avrupa'nın kendi ayakları üzerinde durma gayretini oluşturdu. Bu amaçla izleyen yılda yaklaşık 750 kişiden oluşan ve her bir Avrupa devletini temsil eden delegelerin katılımıyla "Avrupa Kongresi" adı altında, Hollanda'nın diplomatik şehri olan Lahey'de Birleşik Avrupa düşüncesiyle bir toplantı gerçekleşti.⁸ Aynı yılı takip eden süre içerisinde yani 17 Mart 1948 tarihinde; İngiltere, Fransa ve BENELUX ülkeleri olan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, Batı Avrupa Birliği (Western European Union) adı altında bir savunma örgütünü kurdular. Bu örgüte daha sonra Almanya ve İtalya'nın da üye olması⁹ bir Avrupa'nın Birliğinin oluşmasına yönelik ümidi pekiştirmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken dünya, günümüzde hala güçlü bir şekilde varlığını sürdüren iki önemli uluslararası örgüte daha şahit oldu. Bunlardan biri; ABD'nin başkenti Washington'da 12 ülke tarafından kurulan, kuruluş amacı, üçüncü bir ülkeden gelebilecek potansiyel herhangi dış saldırıya karşı üyelerini korumak olan, bugün birçok Avrupa ülkesiyle beraber 28 üyesi bulunan¹⁰ Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'dır. Diğeri ise, kuruluş amaçları arasında Avrupa genelinde demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü savunmak olan, bugünkü sayısı ile 47 üyeye ulaşan Avrupa Konseyi (Council of Europe)'dir.¹¹

2.2. Topluluğun Kuruluşu ve Topluluktan Birliğe Avrupa Bütünleşmesinin Değişim Süreci

Günümüz Avrupa Birliği'nin temeli, Fransız İktisatçı Jean Monnet'in, Almanya ve Fransa arasındaki ihtilafli bölgelerde bulunan çelik ve zengin kömür havzalarının tek bir otoritede toplanmasını ve denetlenmesini ön gören düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünceye göre Avrupa'da bütünleşmenin temeli, ancak Fransa ve Almanya arasından sağlanacak bir barış ile oluşturulabilirdi. Yani ancak bu iki ülkenin etrafında bir üst otorite oluşturulmasıyla bir bütünleşik Avrupa meydana gelebilirdi. Bu düşünceye dayanarak Schumann deklarasyonu olarak da bilinen, 9 Mayıs 1950 tarihinde dönemin Fransa

⁸ M. Serdar Palabıyık, ve Ali Yıldız, **a.g.e.**, s.7.

⁹ Western European Union, <http://www.weu.int/> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

¹⁰ What is NATO, <http://www.nato.int/nato-welcome/index.html> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

¹¹ Council of Europe, Who we are?, <http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

Dışışleri Bakanı Robert Schumann tarafından okunan bildiri, bir Kömür ve  elik Topluluğunun kurulmasını amaçlıyordu. Nitekim bir yıl sonra Fransa, İtalya, Federal Almanya, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda tarafından 18 Nisan 1951’de Paris Antlaşması imzalanmış, böylece Avrupa Kömür ve  elik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. 23 Temmuz 1952’de fiilen y r rl ge giren bu Topluluk, Avrupa Birliği’ne giden yolun en önemli temelini oluşturmuştu.¹² Paris Antlaşması ile birlikte ilk defa, bu ülkeler ulusal egemenliklerinin bir bölümünü bir üst kurul ile paylaşmayı kabul etmişlerdi.

1-3 Haziran 1955 tarihlerinde yapılan Messina Konferansı’nda bir araya gelen bu altı ülke, ticaret yoluyla ortak bir pazar oluşturmak amacıyla, dönemin Belçika Dışışleri Bakanı Henri Spaak’ın başkanlığını üstleneceği bir komisyonun kurulmasını kararlaştırdılar. Bu Komisyon, 21 Nisan 1956’da AKÇT’ye  ye olan ülkeler arasında gümrük birliğinin oluşturulması, böylece ortak bir pazara giden yolu açacak düzenlemeler yapması amacıyla bir ekonomik kurul ve bununla birlikte enerjinin bir elde toplanması amacıyla bir atom enerjisi topluluğunun kurulması için öneriler sundular. AKÇT’nin kuruluşundan altı sene sonra ise bu altı  lke, 25 Mart 1957 tarihinde İtalya’nın başkenti Roma’da imzaladıkları antlaşma ile ticaret yoluyla ortak bir pazarı  n gören bir bütünleşme oluştırma amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET), ayrıca aynı antlaşma ile 1 Ocak 1958’de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu (EURATOM) faaliyete geçirdiler.¹³

Kurucu  lkeler olarak bilinen bu altı  lke; 8 Nisan 1965’te imzaladıkları Merger yani Füzyon Antlaşmasıyla, Avrupa Kömür ve  elik Topluluğu’nu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu (EURATOM); bir konsey, bir komisyon ve bir Parlamento oluşturmak ve b t celerini tek bir kalem altında toplamak suretiyle ‘Avrupa Topluluğu’ adı altında birleştirdiler.¹⁴

---

¹² Access to European Union law, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Axy0022> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

¹³ Treaty of Rome, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3Axy0023> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

¹⁴ The Treaties Of The European Union: Texts, Preparatory Work And Personal Accounts, <http://www.cvce.eu/en/unit-content/-/unit/b9fe3d6d-e79c-495e-856d-9729144d2cbd/fd7200ae-bfc9->

Tablo 1: Avrupa’da Bütünleşmenin İlk Dönemleri (1945-1957)

19 Eylül 1946	Winston Churchill, Zürih Konuşmasını yaptı.
17 Aralık 1946	Avrupa Federalistler Birliği Paris’te kuruldu.
1 Mart 1947	Dunkirk Antlaşması imzalandı.
1 Mart 1947	Truman Doktrini açıklandı.
1 Haziran 1947	Marshall Planı açıklandı.
14 Mayıs 1947	Winston Churchill öncülüğünde Birleşik Avrupa Hareketi oluşturuldu.
1 Ocak 1948	Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Gümrük Antlaşması imzalandı.
17 Mart 1948	Brüksel Antlaşması imzalandı.
7-11 Mayıs 1948	Lahey’de Avrupa Kongresi toplandı.
4 Nisan 1949	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuruldu.
5 Mayıs 1949	Avrupa Konseyi kuruldu.
9 Mayıs 1950	Schumann Bildirisi açıklandı.
18 Nisan 1951	Paris Antlaşması imzalandı. AKÇT kuruldu.
27 Mayıs 1952	Avrupa Savunma Topluluğu (AST) Antlaşması imzalandı.
30 Ağustos 1954	AST Fransız Parlamentosu tarafından reddedildi.
1-3 Haziran 1955	Messina Konferansı düzenlendi.
25 Mart 1957	Roma Antlaşması. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kuruldu.

Kaynak: Çağrı Erhan, “Ünite 1: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu”, Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, **Avrupa Birliği** içinde (2-19), Eskişehir: Açıköğretim yayınları Anadolu Üniversitesi, 2013, s.14.

2.3. Avrupa Birliği’nin Genişleme Dönemleri

Roma Antlaşması'nın 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, gerek Avrupa Birliği'nin temellerinin atılması, gerek bu antlaşmada yer alan politikaların uygulanması bakımından önemli ve başarılı bir dönem başlamış oldu. Altılılar arasındaki gümrük birliğinin başarıya ulaşması, enerji ve ulaştırma alanlarındaki gecikmelere rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun hedeflerinin birçoğunun başarılmış olması, diğer Avrupa devletlerinin de dikkatini çekmeye başladı. Bu nedenle bu oluşumda olmak isteyen İngiltere, Danimarka ve Norveç katılım için ilk adımı attılar. Bunu sırasıyla diğer

ülkelerin başvuruları izledi. Süreç içerisinde Topluluk, genişlemelerle büyük bir yapı haline dönüşmeye başladı.

Bu bağlamda Topluluğun ilk genişlemesi; İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın 1961 yılı içerisinde üyelik için başvurması ile başladı. Bu ilk başvuru, İngiltere'nin üyeliğini olumlu görmeyen Fransa'nın vetosuyla reddedildi. İngiltere başvurusunu 1967 yılında yeniledi. Bu başvuru da benzer gerekçelerle reddedildi. Ancak ilk genişleme süreci, 1969 yılında, İngiltere'nin üyeliğine sıcak bakmayan Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle'in Fransa Cumhurbaşkanlığından istifa etmesinin ardından karşılık görmeye başladı. Bu kapsamında İngiltere, Danimarka ve İrlanda 1 Ocak 1973'te Topluluğa üye oldular.¹⁵ Norveç, 1972 yılında vatandaşlarının Topluluğa katılım yönünde yapılan referandumda olumsuz oy kullanmasından dolayı AT üyeliğinden vazgeçmiştir.¹⁶

İkinci genişleme, 1975 yılında Topluluğa tam üyelik başvurusu yapan Yunanistan'ın, AT'ye tam üyelik için siyasi ve ekonomik olarak hazır olmadığı ve diğer üyelerle ortak değerleri paylaşmadığı gibi kaygılara rağmen, Yunanistan'ı üyelik dışında tutmak yerine, atacağı demokratikleşme adımlarının Topluluk içerisinde daha etkin sağlanabileceği görüşünün ağırlık kazanmasıyla, altı yıl süren müzakere sürecinin ardından 1 Ocak 1981'de Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla gerçekleşti.¹⁷

Üçüncü genişleme, İber Yarımadası genişlemesi de denilen İspanya ve Portekiz'in AB'ye üyeliğiyle gerçekleşti. Bu ülkeler, 1970'lerde siyasi ve ekonomik olarak az gelişmiş olmalarına ve gerek tarım alanında gerekse işçilerin serbest dolaşımı konusunda üye devletlere ekonomik açıdan yük oluşturabilecekleri endişesine rağmen, coğrafik olarak Akdeniz ve Atlas Okyanusu kıyılarında olmaları, AB açısından jeopolitik önemi ve genişleme politikasının başarısı göz önüne alınarak, tartışmalı bir sürecin sonunda, 1 Ocak 1986 tarihinde AB'ye üye olarak kabul edildiler.¹⁸

Dördüncü genişleme, savaşlar esnasında tarafsızlık politikası güden Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın, soğuk savaşın sona ermesinden dolayı AB'ye katılmaya karar

---

¹⁵ İrfan Kaya ÜLGER, **Avrupa Birliği Rehberi**, 2. Baskı, İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2015, s.47.

¹⁶ John McCormick, **Avrupa Birliği'ni Anlamak**, s.109.

¹⁷ Neill Nugent, **The Government and Politics of The European Union**, 7. Baskı. Hampshire: Palgrave MacMillan, 2010, s.38.

¹⁸ Neill Nugent, **a.g.e.**, s.38.

vermesiyle gerçekleşti. Başvurusu olumlu karşılanan bu lkeler, 1 Ocak 1995'te AB yesi olarak kabul edildiler.¹⁹

Beşinci genişleme ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, yarım yüzyıllık bölünmüşlüğün sona ermesi ile Doğu Avrupa lkeleri ile Güney Kıbrıs ve Malta'nın Avrupa Birliği yeliğine yönelik başvuruda bulunmasıyla başladı. Beşinci genişleme, Aday ülkelerin nicelik ve nitelik yönünden daha zayıf olmaları, nispeten daha güçlü ekonomilere sahip ülkelerin Avrupa bütünleşmesinde ulaşmış oldukları derinlik, daha önceki genişlemelerden farklı olarak, gerek AB açısından gerek aday ülkeler açısından oldukça sancılı geçmesine neden oldu. Genişlemeyi hazmedebilmesi amacıyla AB'nin kurumsal yapılarında değişiklik yapıldı ve karar alma mekanizmaları yeniden düzenlendi. Aday ülkelerle, üyelik koşulları çerçevesinde toplumsal yaşamın hemen her alanını yeniden düzenlemesi ile birlikte, Polonya, Macaristan, ek Cumhuriyeti (Çekya), Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile 1998 yılında, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Romanya, Malta ve Slovakya ile 2000 yılında müzakerelere başlandı. Bu müzakereler, Bulgaristan ve Romanya haricindeki diğer 10 ülkenin 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'ne tam ye olmasıyla sonuçlandı.²⁰

Beşinci genişlemenin devamında, Bulgaristan ve Romanya'nın, yolsuzlukla mücadeledeki sorunları ele alan konulardaki eksiklikleri gidermesinin ardından 1 Ocak 2007'de Birliğe tam ye olmalarıyla gerçekleşti. Böylece AB'nin ye sayısı 27'ye ulaşmış oldu.²¹

Son olarak, Hırvatistan'ın 3 Ekim 2005'te katılım müzakerelerine başlaması ve 9 Aralık 2011'de Katılım Antlaşmasını imzalaması, ardından 2013 yılında ye olmasıyla AB, 28 üyeli bir Birlik haline geldi.²²

Mevcut durumda, Türkiye ile birlikte Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk AB yeliğine aday olan ülkelerdir. Avrupa Birliği; Türkiye, Karadağ ve Sırbistan ile katılım müzakerelerine devam etmektedir. İzlanda, 12 Mart 2015'te adaylık

---

¹⁹ Neill Nugent, **a.g.e.**, s.40.

²⁰ Ian Bache, Stephen Geroge, **Politics in the European Union**. 2. Baskı. New York: Oxford University Press, 2006, s.203.

²¹ İrfan Kaya ÜLGER, **a.g.e.**, s.83.

²² İrfan Kaya ÜLGER, **a.g.e.**, s.85.

başvurusundan vazgeçmiştir. Ayrıca Bosna Hersek ile Kosova ise potansiyel aday ülke konumundadırlar.²³

Tablo 2: AB'nin Genişleme Dönemleri

AB'ye Üye Olma Tarihleri		Ülkeler
1. Genişleme	25 Mart 1957	Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg
2. Genişleme	1 Ocak 1973	Birleşik Krallık (İngiltere), İrlanda, Danimarka
3. Genişleme	1 Ocak 1981	Yunanistan
4. Genişleme	1 Ocak 1986	İspanya, Portekiz
5. Genişleme	1 Mayıs 2004	Macaristan, Çek Cumhuriyeti (Çekya), Polonya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Letonya, Malta, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
5. Genişleme (Devamı)	1 Ocak 2007	Romanya, Bulgaristan
6. Genişleme	1 Temmuz 2013	Hırvatistan

Kaynak: Çalışma içerisindeki verilerden derlenmiştir.

2.4. Avrupa Birliği'ni Kuran ve Şekillendiren Antlaşmalar

Avrupa Birliği, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu adıyla 18 Nisan 1951 tarihinde altı ülkenin Paris'te bir araya gelerek imzaladıkları Paris Antlaşması ile kuruldu. Bunu izleyen süreçte Roma'da, 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan **Roma Antlaşması** ile AKÇT'nin yanında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kuruldu.²⁴ 8 Nisan 1965'de imzalanan Brüksel Antlaşmasıyla, diğer adıyla Füzyon Antlaşmasıyla, AKÇT, AET ve EURATOM, Avrupa Topluluğu (AT) adıyla bir çatıda toplandı. Bu antlaşmadan önce her bir kurum için ayrı işleyen organlar, üç topluluk için görev yapmak üzere, ortak bir Komisyon ve Konsey olarak tek bir işleyişe dönüşmüş oldu.²⁵

²³ Avrupa Birliği'nin Genişlemesi. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109&l=1> (09 Şubat 2017)

²⁴ Desmond Dinan, **Ever Closer Union: An Introduction to European Integration**, 4. Baskı, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2010, s.26.

²⁵ John McCormick, **Avrupa Birliği'ni Anlamak.**, s.106.

17 Şubat 1986 tarihinde Lüksemburg’da ve 28 Şubat 1986 tarihinde Lahey’de imzalanan **Avrupa Tek Senedi** ile iç pazarın gerçekleşmesine yönelik düzenlemeler ve tek pazara yönelik adımlar atılmıştır. 1968’de Gümrük Birliği ile ilgili önemli bir takım girişimler gerçekleştirilmiştir. Süreç içerisinde özellikle 1973’te yaşanan petrol krizi ile ortaya çıkan ekonomik bunalım, 1980’lerde yaşanan iç pazara yönelik üye ülkeler arasındaki farklı bürokratik düzenlemelerden kaynaklı sorunlar, bir Ortak Pazarın kurulması ile sonuçlanmıştır. Ortak Pazarın, 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe girmesi ve 31 Aralık 1992’ye kadar gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Avrupa Tek Senedi’nin yürürlüğe girmesi ile Ortak Pazar’ın oluşturulmasına yönelik gerekli olan hukuki ve politik dayanak da böylece oluşmuştur.²⁶

Avrupa Birliği Antlaşması (ABA), 7 Şubat 1992 tarihinde Hollanda’nın Maastricht şehrinde imzalandı. İmzalandığı şehirden dolayı **Maastricht Antlaşması** olarak da anılan bu antlaşma ile “Avrupa Birliği” kavramı ilk defa kullanılmış ve tanıtılmıştır. Yine bu antlaşma ile üye ülkeler arasında daha yakın işbirliğine dayanan ekonomik, parasal ve politik bir birlik kurulmasını öngörmektedir. Ayrıca bu antlaşma ile birinci sütunu AKTÇ, AET ve EURATOM olan yapıya, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği olarak iki sütun daha ilave edilmiş ve üç sütunlu bir yapı oluşturulmuştur.²⁷

---

²⁶ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**. 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2014, s19.

²⁷ Enver Bozkurt, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 6. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2012, s.50-51

AVRUPA BİRLİĞİ

Birinci Sütun Avrupa Topluluğu	İkinci Sütun Dış Politika ve Güvenlik	Üçüncü Sütun Adalet ve İçişlerinde İşbirliği
<ul style="list-style-type: none"> • Birlik Vatandaşlığı • Sığınma Siyaseti • Göç Siyaseti • Dış Sınırlar AT <ul style="list-style-type: none"> • Gümrük Birliği ve iç Pazar • Tarım Politikası • Yapısal Politika • Ticaret Politikası • Eğitim ve Kültür • Avrupa Ötesi ağlar • Tüketici Koruma • Sağlık Araştırma ve Çevre • Sosyal Politika EURATOM AKÇT	DIŞ POLİTİKA <ul style="list-style-type: none"> • İşbirliği, Stratejiler, Ortak Tavırlar ve Eylemler • Barışın Sürdürülmesi • İnsan Hakları • Demokrasi GÜVENLİK POLİTİKASI <ul style="list-style-type: none"> • AB Güvenliğiyle İlgili Sorunlarda İşbirliği • Silahlanmanın Ekonomik Yönleri • Bir Savunma Politikasının Tanımı	<ul style="list-style-type: none"> • Cezai Bağlamda Adli İşbirliği • Polis İşbirliği • Uyuşturucu ve Silah Kaçakçılığı ile Mücadele • Örgütlü Suçlarla Mücadele • Terörle Mücadele • Çocuklara Karşı İşlenen Suçlarla ve İnsanlara Kötü Muameleyle Mücadele

Şekil 1: Avrupa Birliği'nin Yapısı ve Dayandığı Sütunlar

Kaynak: Jean-Luc Mathieu, **Avrupa Birliği**, İsmail Yerguz (çev.), 1. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2006, s.18.

Maastricht Antlaşması Avrupa Birliği'ni kuran ve Avrupa Topluluğu'nu şekillendiren bir antlaşmaydı. 2 Ekim 1997'de imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren **Amsterdam Antlaşması**, Maastricht Antlaşması'nın maddelerinde köklü değişiklikler getirerek, Avrupa Birliği'ni ve Avrupa Topluluğu'nu yeniden numaralandırıp, A'dan S'ye harfler koyarak şekillendirmiş ve bu antlaşma, Maastricht Antlaşması'nın oluşturduğu hukuksal çerçeveyi tamamlamıştır. Bununla birlikte AB vatandaşlığı hakları güçlendirilerek, ulusal vatandaşlığa engel olmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca ortak karar alma prosedüründe getirilen değişikliklerle Avrupa

Parlamentosu'nun karar alma mekanizmalarındaki rolü güçlendirilmiştir. Bunun yanında İngiltere ve İrlanda dışındaki üye ülkelerin sınır kontrollerini kaldırmak amacıyla yapılan Schengen Antlaşması, Birlik hukukunun bir parçası yapılmıştır. Bu anlaşmada öne çıkan önemli bir konu da, 1 Ocak 1999'dan itibaren tek para birimine geçişin kabul edilmesidir. Ayrıca bu antlaşmada yapılan değişiklik ile “Her Avrupa devleti, Birliğe üyelik için başvurabilir.” ibaresi yerine, “AB'nin temellerini oluşturan özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkelerine bağlı her Avrupa devleti üyelik için başvurabilir.” ilkesi kabul edilmiştir.²⁸

Nice Antlaşması, 26 Şubat 2001'de imzalanmış, 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe sokulmuştur. Amacı, Avrupa Birliği kurumlarını genişleme süreci kapsamında gerçekleştirilmesi gereken kurumsal reformlarla uygun hale getirmektir. Antlaşma ile AB Komisyonu ve AB Parlamentosu'ndaki üye dağılımları ile AB Konseyi'nde karar almadaki oy ağırlıkları belirlendi. Ayrıca Komisyon'da üye ülkelerin her birinin tek üye ile temsil edilmesi kabul edildi. AB Konseyi'nde (Bakanlar Konseyi) ağırlıklı oy oranları yeniden düzenlendi. Bunun yanında nitelikli çoğunlukla alınan kararların alan kapsamı genişletildi. Böylece vatandaşların serbest dolaşımı, sanayi politikası, hizmetler ve fikri mülkiyetin ticari boyutu ile ilgili uluslararası anlaşmalar, sivil işlerde hukuki işbirliği, üçüncü ülkeler ile ekonomik, mali ve teknik işbirliği gibi alanlar bu kapsama dâhil edildi.²⁹

Lizbon'da 9 Ekim 2007'de onaylanan ve 13 Aralık 2007'de imzalanan **Lizbon Anlaşması**, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Lizbon Antlaşması ile daimi bir AB Başkanı statüsü getirildi. Bununla birlikte, nitelikli çoğunluklu oylama sisteminde, üye ülkelerinin sayısı ve sahip olduğu oy ile birlikte ülke nüfuslarının da ağırlıkları göz önüne alınması kararı alındı. Çifte çoğunluk da denilen bu sistem, 1 Kasım 2014'ten itibaren uygulanmak suretiyle üye ülkelerin en az % 55'nin, oy oranları AB nüfusunun % 65'ine tekabül edecek şekilde bir onay şartını getirmektedir. Bunun yanı sıra bu antlaşma, AB Parlamentosu'nun üye sayısını başkan ile birlikte 751'de tutmakta, 5 yılda bir seçilmek şartıyla bir üye ülkeye minimum 6, maksimum 96 üye temsiliyetini

---

²⁸ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, s.20.

²⁹ Summary of the Treaty of Nice, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-03-23_en.htm (12 Şubat 2017)

öngörmektedir. Lizbon Antlaşması, AB Dış Politika ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi için de düzenlemeler içermektedir. Buna göre bu temsilciyi Bakanlar Konseyi, Komisyon Başkanı ile de görüşerek nitelikli çoğunlukla, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını yürütmekle görevli bu temsilciyi atayabilecektir. Ayrıca İnsan Hakları alanında çeşitli düzenlemeler getiren Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, bir atıf yapılarak hukuki bağlayıcılığa bu antlaşma ile bürünmüştür.³⁰

2.5. Avrupa Birliği'ne Üyelik Kriterleri

Paris ve Roma Antlaşmalarıyla altı kurucu ülke arasında ekonomik bütünleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bununla birlikte siyasal bütünleşme sağlanması hedefiyle Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmanın 49. Maddesinde "2. Madde'de³¹ belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir..." denilerek her Avrupa devletinin bu bütünleşmeye dâhil olabilmesi için üyelik başvurusu olanağı getirilmiştir. Bu nedenle üyelik başvurusu yapacak ülkeler için çeşitli kriterler belirlenmiştir. İlk olarak Roma Antlaşması'nda maddeler şeklinde yer alan koşullar, genişleme süreçleriyle çeşitli başlıklar halinde kriterlere dönüştürülmüştür. Dolayısıyla Avrupa Birliği üyesi olmak isteyen devletlere, bu kriterleri sağlama zorunluluğu getirilmiştir.

2.5.1. Kopenhag Kriterleri

21-22 Haziran 1993 tarihinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da gerçekleştirilen Zirve'de Konsey, AB'nin genişlemesini Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak şekilde kabul etmiş, bununla birlikte adaylık için başvuru yapan ülkelerin tam üyeliğe kabulü öncesinde karşılımları gereken kriterler belirlemiştir.³²

---

³⁰ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> (12 Şubat 2017)

³¹ Avrupa Birliği Anayasası (ABA), Madde 2: Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.

³² Haluk Günöğür, **Amsterdam zirvesi Gündem 2000 ve Türkiye**, Ankara: Asomedyâ Dergi, Eylül 1997, s.19.

Kopenhag Kriterleri olarak da bilinen bu kriterler; Siyasi, Ekonomik ve Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi olarak üç şekilde gruplandırılmıştır:

Siyasi Kriterler;

- İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması,
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- İnsan haklarına saygı
- Azınlıkların korunmasıdır.

Kopenhag kriterlerinin sağlanması için bu dört ana kriterin kesintisiz olarak uygulanıyor olması şartı olmalıdır.

Ekonomik Kriterler;

- İktisadi olarak etkin bir piyasanın oluşması için, arz ve talep dengesinin piyasadaki güçlerinin karşılıklı etkileşim ile bağımsız olarak oluşması, bununla birlikte ticaret kadar fiyatların ve piyasaya giriş çıkışların serbest olması, aynı zamanda mülkiyet haklarının yani fikri ve sınai mülkiyet içeren düzenlemeleri kapsayan kanuni bir oluşumun var olması ve bu kanunlar ile düzenlemelerin yürütülebilmesi gerekmektedir. Ayrıca fiyat istikrarı gibi araçları da içeren bir ekonomik istikrara sahip olunması ve sürdürülebilir bir dış dengenin varlığı, bununla birlikte iktisadi politikaların ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı bir fikre sahip olunması ve mali sektörün tasarrufları, üretim yatırımlarına yol gösterebilecek kadar iyi bir noktada olması da icap etmektedir.
- Birlik içerisinde rekabet edilebilirlik kapasitesine ulaşabilmesi için, istikrarlı ve öngörülebilir bir şekilde karar alabilen iktisadi kurum ve kuruluşların makroekonomik istikrarının sağlanması ve bunun yanında fonksiyonel bir piyasa ekonomisinin var olması; aynı zamanda eğitim ve araştırma ile birlikte alt yapıyı da içeren yeterli düzeyde beşeri ve fiziki sermayenin var olması, ayrıca ticari müesseselerin de teknolojiye uyum kapasitelerinin yeterli düzeye ulaşmış olması gerekmektedir.

Topluluk Müktesebatına Uyum Kriteri ise;

- Birliğin, Ekonomik ve Parasal Birlik ile Siyasi Birlik hedeflerini benimsemek,
- Birlik yasalarına uyum sağlamak ve kabul ettiği kararlara uymak olarak belirlenmiştir.³³

2.5.2. Maastricht (Yakınlaşma) Kriterleri;

Maastricht zirvesinde alınan kararlarla, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe (EPB) dâhil olabilmeleri için bir takım parasal kriterleri (fiyat istikrarı, faiz oranı ve döviz kuru) ve mali kriterleri (bütçe ve kamu borcu) sağlamaları gerekmektedir.

Bunlar;

- Fiyat İstikrarı Kriteri; inceleme öncesi bir yıllık dönemde, Toplulukta en iyi performansı gösteren sürdürülebilir en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin enflasyon ortalaması ile adı geçen üye ülkenin enflasyonu arasındaki farkın oransal olarak 1,5 puanı geçmemesidir.
- Döviz Kuru Kriterinde ise; üye bir ülkenin, inceleme döneminden önceki son 2 yıldan itibaren, ilgili ülke parasının diğer üye ülkenin parasının karşısında devalüe edilmemiş yani değeri düşürülmemiş olması gerekmektedir.
- Faiz Oranı Kriteri ise; üye bir ülkenin, döviz kuru istikrarının sağlanması ve nominal yaklaşmasının dayanıklılığı için, en düşük uzun vadeli faiz oranına sahip, fiyat istikrarı alanında yıllık olarak en iyi performansa sahip 3 üye ülkenin faiz oranını % 2'den fazlasını aşmamasıdır.
- Bütçe Açığı Kriteri; ilgili üye ülkenin bütçe açığının, Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına oranı, % 3'ü geçmemesidir,

---

³³ Enver Bozkurt ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.83-85.

- Kamu Borcu Kriteri; üye ülkenin kamu borcunun, Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına oranının % 60'ı aşmamasıdır.³⁴

Ayrıca, EPB'ye dâhil olmak isteyen üye ülkeler, mevzuata uygunluk kriterleri ve diğer kriterleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Mevzuata uygunluk kriterlerinden kasıt, üye ülkenin merkez bankasına ilişkin mevzuatının Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİHA) 130. ve 131. Maddeleri³⁵ ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) ile Avrupa Merkez Bankası'na (AMB) ilişkin var olan protokole uygunluğun sağlanmasıdır.

Diğer kriterler bağlamında ise; Ekonomik ve Parasal Birlik alanında yakınlaşmayı ve iktisadi bütünleşmeyi etkileyen kriterlerin dışında kalan faktörler yer almaktadır. Bu faktörler, ürün ve mali piyasaların bütünleşmesini, dış ödemeler bilançosundaki işgücü birim maliyetlerindeki ve diğer fiyat istatistiklerindeki gelişmeleri kapsamaktadır.³⁶

2.5.3. Amsterdam Kriterleri

Avrupa Birliği, 1 Mayıs 1999 tarihinden itibaren yürürlüğe konulan Amsterdam Antlaşması'yla birlikte, Temel Hak ve Özgürlükler ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uymayı, aday olan bütün ülkelere tam üyelik yolunda bir şart olarak koymuştur. Bununla birlikte bu antlaşma ile kamu sağlığı ve tüketicinin korunması gibi politikaları geliştirirken, bütün birlik politikalarının tanımı ve uygulamasına çevre boyutunu da dâhil etmiştir. Bu antlaşma ayrıca, ortak dış ve güvenlik politikası, bilhassa

³⁴ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA), madde 140.

³⁵ ABİHA, 130. Madde: Avrupa Merkez Bankası, ulusal merkez bankaları veya bunların karar organlarının üyeleri, Antlaşmalar, AMBS ve AMB Statüsü ile kendilerine verilen yetkileri kullanırken ve görev ve sorumlulukları yerine getirirken, Birlik kurum, organ, ofis veya ajanslarından, üye devlet hükümetlerinden ya da diğer herhangi bir organdan talimat isteyemez veya alamaz. Birlik kurum, organ, ofis veya ajansları ve üye devlet hükümetleri, bu ilkeye uymayı ve Avrupa Merkez Bankası veya ulusal merkez bankalarının karar organlarının üyelerini, görevlerini yerine getirirken etkilememeyi taahhüt ederler.

ABİHA 131. Madde: Her bir üye devlet, ulusal merkez bankasının statüsü de dâhil olmak üzere, ulusal mevzuatının Antlaşmalara ve AMBS ve AMB Statüsüne uygun olmasını sağlar.

³⁶ Belgin Akçay, "Ekonomik ve Parasal Birlik", Belgin Akçay ve İlke Göçmen, **Avrupa Birliği Tarihçe Teoriler Kurumlar ve Politikalar** içinde (349-379), Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s.363.

iltica ve göç gibi konularda işbirliğini sağlayacak adalet ve içişlerinde işbirliği ile Birlik uygulamalarında şeffaflığın artırılması amacına yönelik kurumların bilgi ve belgelerine ulaşımın kolaylaştırılması ve karar alma prosedürlerinin basitleştirilmesi konularında düzenlemeler de içermektedir.³⁷

2.6. Avrupa Birliği'nin Kurumları

Avrupa Birliği'nin organları, Temel Kurumlar ve Tali Kurumlar olarak sınıflandırılmaktadır. Temel Kurumlar Avrupa Birliği'nin, siyasi, ekonomik ve adli işlemlerinde, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanmaktayken; Tali Kurumlar, temel kurumların çalışmalarında yardımcı olan ve işleyişte kullanabilecekleri veri ve maddi imkânları sağlayan kurumlardır. Bu konuda Avrupa Birliği Anayasa'sının (ABA) 13. Maddesinde: "Birlik, kendisinin, vatandaşlarının ve üye devletlerin değerlerini desteklemeyi, hedeflerini izlemeyi, çıkarlarına hizmet etmeyi ve politika ve eylemlerinin tutarlılığını, etkililiğini ve sürekliliğini temin etmeyi amaçlayan bir kurumsal çerçeveye sahiptir." denmektedir.

Aynı maddenin devamında Birliğin kurumları şu şekilde belirtilmektedir:

- Avrupa Parlamentosu,
- Avrupa Birliği Zirvesi,
- Bakanlar Konseyi,
- Avrupa Komisyonu,
- Avrupa Birliği Adalet Divanı,
- Avrupa Merkez Bankası,
- Sayıştay.³⁸

---

³⁷ Mustafa Paksoy, Sadettin Paksoy, Bülent Özkan, Mehmet Şentürk, **Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği (Türkiye-AB İlişkileri)**, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011, s.59-60.

³⁸ ABA. Madde 13.

2.6.1. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu'nun görevi, Konsey ile birlikte, bütçe ve yasama görevlerini yerine getirmek ve ayrıca anlaşmalarda öngörülen durumlara uygun, siyasi denetimlik ve danışma fonksiyonlarını icra etmektir. Parlamento, Birlik vatandaşlarının temsilcilerinden ve üyelerin sayısının her bir üye devlet başına en az 6 sandalye ve en fazla 96 sandalye düşmek koşuluyla başkan dâhil, 751 üyeden oluşmaktadır. Ayrıca, Parlamento üyeleri doğrudan genel bir seçimle beş yıllık süreliğine, serbest ve gizli oyla seçilmektedir.³⁹

2.6.2. Avrupa Birliği Zirvesi

Zirve, Birliğe üye ülkelerin devlet veya hükümet başkanları ile bir başkan ve Komisyon Başkanı'ndan oluşmaktadır. AB Zirvesi, AB'nin en üst kurumu niteliğini taşımaktadır. Ayrıca, Birliğin gelişimini sağlayacak gerekli itici gücü temin eder ve buna dönük genel siyasi yönelimler ile öncelikleri tespit eder. Yasama faaliyetinde bulunma yetkisi yoktur. Anlaşmalarda aksi öngörülmedikçe, Zirvenin kararları ortak bir konsensüsle alınır. Daimi bir başkanlığa sahiptir. Başkan, 2,5 yılda bir seçilir. Görevi, Zirve'nin çalışmalarını koordine etmek ve ivme kazandırmak, böylece sürekliliğini sağlamaktır.⁴⁰

2.6.3. Bakanlar Konseyi

Konsey olarak ifade edildiğinde Bakanlar Konseyi anlaşılmaktadır. Her üye devletin en az bakan düzeyindeki temsilcilerinden oluşur. Konsey Başkanlığı her 6 ayda bir, üye devletlere sırayla devredilir.⁴¹ Görevi, Parlamento ile yasama ve bütçe fonksiyonlarını icra etmek ve anlaşmalarda belirtilen şartlara uygun, politikalar belirleme

---

³⁹ ABA, Madde 14.

⁴⁰ ABA, Madde 15.

⁴¹ **Pascal Fontaine**, "AB nedir?", AB İletişim Destek Programı çerçevesinde Türkçeye çevrilmiştir.(çev.), Lüksemburg, Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi, Güncelleme: 2013, s.22.

ve koordinasyon görevlerini yerine getirmektir. Kararlarını, karar verilecek konuya göre basit çoğunlukla, nitelikli çoğunlukla veya oybirliğiyle almaktadır.⁴²

2.6.4. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu, başkan ile başkan yardımcılardan olan Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi olmak üzere her bir Avrupa Birliği üyesi ülkenin birer vatandaşından oluşmaktadır.⁴³ Beş yılda bir Avrupa ideallerine bağlı, bağımsız ve yeterliliklerini kanıtlamış kişilerden seçilirler. Görevi, Birliğin ortak çıkarlarını korumak ve bu amaca yönelik girişimlerde bulunmaktır. Antlaşmaların Birlik üyesi ülkeler içerisinde uygulanmasının denetimini sağlar. Bütçeyi uygular ve programların idaresinden sorumludur. Anlaşmalarda belirtilen şartlara uygun yürütme, koordinasyon ve yönetim fonksiyonlarını icra eder. Ortak dış ve güvenlik politikası ile Antlaşmalarda belirtilen diğer durumlar dışında, Birliğin dış temsiliyetini üstlenir.⁴⁴ Komisyon Parlamento'ya karşı sorumludur. Parlamento'nun Komisyon aleyhine aldığı bir gensoru durumunda tüm Komisyon üyelerinin istifası gerekir.⁴⁵

2.6.5. Avrupa Birliği Adalet Divanı

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), genel mahkeme ve ihtisas mahkemelerinden oluşur. ABAD, her üye devletten seçilmiş birer hâkimden oluşur. Divan'a hukuk sözcüleri yardımcı olurlar. Üye devlet hükümetlerinin mutabakatıyla 6 yıl için atanmaktadır. Adalet Divanı hâkimleri ve Genel Mahkeme hâkimleri ile hukuk sözcüleri bağımsızlık konusunda üzerinde şüphe olmayan kişilerden seçilir.⁴⁶ Merkezi Lüksemburg'dadır.⁴⁷ Görevi, AB hukukuna uyulması ve antlaşmaların yorumlanıp uygulanmasını sağlamaktır.⁴⁸

---

⁴² ABA, Madde 16.

⁴³ Neill Nugent, **a.g.e.**, s.105.

⁴⁴ ABA, Madde 17.

⁴⁵ Pascal Fontaine, **a.g.e.**, s.26.

⁴⁶ ABA, Madde 19.

⁴⁷ Pascal Fontaine, **a.g.e.**, s.26.

⁴⁸ Ian Bache ve Stephen George, **a.g.e.**, s.317.

2.6.6. Avrupa Merkez Bankası

Avrupa Merkez Bankası, Euro para birimini kullanan ve Euro sistemini meydana getiren üye ülkelerin ulusal merkez bankaları, Birliğin para politikasını yürütür. Tüzel kişiliği bulunmaktadır. Euro'nun sürümüne izin verme yetkisine sahip tek kurumdur. Yetki kullanmada ve kaynak yönetiminde bağımsızlığa sahiptir.⁴⁹ Yönetim; Avrupa Merkez Bankası Güvernörler Kurulu üyeleri, Avrupa Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyeleri ile Euro'yu kullanan üye ülkelerin ulusal merkez bankaları güvernörlerinden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu ise, başkan ve başkan yardımcısı ile birlikte toplam 6 üyeden oluşmaktadır.⁵⁰ Lizbon Antlaşması çerçevesinde AB Kurumu statüsü kazanmıştır.⁵¹

2.6.7. Sayıştay

Sayıştay, temel görevi Birliğin hesaplarını denetlemektir. Üye olan her bir ülkenin birer vatandaşından oluşmaktadır. Sayıştay üyeleri, Avrupa Birliği'nin genel çıkarlarını gözeterek şekilde tam bir bağımsızlık içerisinde görevlerini ifa ederler.⁵² Üyeler, altı yıllık sürelerle atanır. Bu üyeler, kendi içlerinden birini üç yıllığına Sayıştay Başkanı olarak seçerler. Görev süresi biten başkan, tekrar seçilebilmektedir.⁵³

2.6.8. Diğer Kurumlar

İşlevsel olarak temel kurumlara yardımcı olan tali kurumlar olarak da ifade edilebilirler. Bunlardan, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Konsey ve Komisyon'un bir takım politika alanlarında kararlarında danışma görevi görür. Bölgeler Komitesi, Konsey ve Komisyon'un bölgelerle ilgili konularda danıştığı organdır. Avrupa Yatırım Bankası ise, AB'nin daha az gelişmiş bölgelerine yardımcı olmak ve işletmelerin daha rekabetçi işleyişleri için krediler ve teminatlar sağlar.⁵⁴

---

⁴⁹ ABİHA, Madde 282.

⁵⁰ ABİHA, Madde 283.

⁵¹ Pascal Fontaine, **a.g.e.**, s.26.

⁵² ABİHA, Madde 285.

⁵³ ABİHA, Madde 286.

⁵⁴ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007, s.60.

3. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından itibaren Türk Dış Politikası iki ana eksen etrafında şekillenmiştir: Birincisi, devletin bağımsızlığının korunması ile Sovyetlerin ideolojik ve bölgesel yayılması karşısında güvenliğin sağlanması, ikincisi ise ülkenin batıya dönük modernist, laik, ulusal rejiminin korunmasıdır.⁵⁵ 1940'ların sonlarına doğru başlayan Soğuk Savaş, tarafsızlık ilkesine bürünen Türkiye'nin yönünü, Sovyetlerin ideolojik yayılcı politikası tehdidine karşı kültürel ve siyasal rejimini daha belirgin bir şekilde batı tarafına çevirmiştir. Bu yönelim de 1949 yılında Avrupa Konseyi üyeliği ile 1952'de bir Batı Savunma Paktı olan Kuzey Atlantik Paktı (NATO) üyeliğiyle taçlanmıştır.⁵⁶

1950-1960'lı yıllardan itibaren Dünya çapında ekonomik bütünleşme girişimleri artmıştır. Birçok ülke, gerek güvenlik kaygısıyla ve gerek ekonomik gerekçelerle bu tür bütünleşmelere dâhil olma çabasına girişmişlerdir. Aynı gerekçelerle Türkiye, günümüzde dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme örneğini teşkil eden Avrupa Birliği'ne, (1957 yılında kurulmuş adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) ekonomik bütünleşme sağlamak amacıyla kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1959 yılında müracaat ederek, bu bütünleşmeye dâhil olmak isteyen ilk ülkelerden olmuştur.⁵⁷ Nitekim bu yaklaşmanın ilk resmi akdi de, ileride aday ülke konumuna yükseltecek bir Ortaklık Antlaşmasıyla başlamıştır.

⁵⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s.161.

⁵⁶ Erol Manisalı, **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-AB İlişkileri**, 1. Baskı, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2001, s.80

⁵⁷ Belgin Akçay, "Aday Ülke Statüsü Kazanımı Sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ekonomik Entegrasyonu: Koşullar ve Kısıtlar", **Maliye Dergisi**, Sayı 160 (Ocak-Haziran 2011), s.1.

3.2. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Kuran Antlaşma: Ankara Antlaşması (12 Eylül 1963)

Türkiye, Gümrük Birliğinin olumlu etkilerinden yararlanma, yeni pazar imkânlarına kavuşma, yatırım fonlarından faydalanma, Yunanistan'a karşı rekabet gücünü muhafaza etme, kurulacak olası bir Avrupa Siyasi Birliği'ne dâhil olma gibi nedenlerle Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET), Roma Antlaşmasının 238. Maddesini⁵⁸ gerekçe göstererek 31 Temmuz 1959 yılında ortaklık için başvuruda bulunmuştur.⁵⁹ Bu başvurunun ardından toplanan AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin üyelik için yeterli seviyede olmaması nedeniyle üyelik koşullarını yerine getirinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşmasını önermiştir. Bu kapsamda, karşılıklı olumlu yaklaşımlar neticesinde AET, Komisyon'u Türkiye ile ortaklık koşullarını görüşmek için görevlendirmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Türkiye, AET ile nihai hedefi tam üyelik olan 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması'nı imzalamış ve bu antlaşma 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ortak üyesi sıfatını elde etmiştir.⁶⁰

Gümrük Birliği esasına dayanan bu ortaklık antlaşması, 33 maddeden oluşan bir ana metin ile geçici ve mali protokollerden oluşmaktadır.

3.2.1. Ankara Antlaşması'nın kapsamı ve Dönemleri

Ankara Antlaşması'nın amacı; "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki

---

⁵⁸ Roma Antlaşması (1957), Madde 238: Topluluk bir üçüncü Devlet, bir Devletler birliği veya uluslararası bir kuruluş ile karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak faaliyetler ve özel ustiller öngören bir ortaklık kurma amacıyla anlaşmalar yapabilir.

⁵⁹ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **Avrupa birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 4. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014, s.482.

⁶⁰ Emine Erden, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi Süreci", Ali Ayata, Murat Mercan (Ed.). **Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri: İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012, s.381.

ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek.⁶¹” olarak belirlenmiştir.

Ankara Antlaşması iki ana hedef ve dört tali hedef üzerine inşa edilmiştir:

- İki ana hedeften ilki gümrük birliğinin kademeli bir şekilde oluşturulması,
- İkinci ise, iki tarafın da daha uyumlu çalışabilmesi için ekonomi politikalarının birbirine yakınlaştırılmasıdır. Bununla birlikte Antlaşma, malların serbest dolaşımının dışında, üretim faktörlerinin (işgücü ve sermayenin) ve hizmetlerin de hareket serbestliğini hedeflemiştir. Ancak bunlar, bağlayıcı olmayıp geleceğe yönelik birer temenni niteliğindedir. Görüldüğü üzere Ankara Antlaşması'nın hedefleri; Gümrük Birliğinin yanı sıra, ekonomik birliğin kendine özgü koşullarını içermektedir. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği, ancak ilk iki hedefe ulaşıldıktan sonra ele alınacaktır.

Tali hedefleri ise;

- Antlaşmaya taraf uluslararasıdaki bağları güçlendirmek;
- Türk ekonomisi ile Topluluk ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkını gidermek;
- Türkiye'nin kalkınması için mali yardımda bulunmak;
- Ortak refah, barış ve özgürlük için çalışmaktır.⁶²

Ortaklık ilişkisini ele almasıyla birlikte, ayrıca bu antlaşma ile Gümrük Birliğinin esasları, Türkiye'nin tam üyelik olanakları, mallar, sermaye, hizmetler ve kişilerin serbestçe dolaşımı; tarım, rekabet, ulaştırma, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlu hale getirilmesi, ortaklık organları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular da hüküm altına alınmıştır.⁶³

⁶¹ Türkiye ile AET arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması, Madde 2.

⁶² Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.484.

⁶³ Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin Kurulması, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik> (Erişim 23 Nisan 2017)

Antlaşma bir Gümrük Birliği esasına dayandığı için gittikçe gelişen dönemler halinde kurulması öngörülmüştür.

Bu dönemler:

- Hazırlık dönemi,
- Geçiş dönemi,
- Nihai dönemdir.⁶⁴

3.2.1.1. Hazırlık Dönemi

Hazırlık döneminde Türkiye'nin, sonraki aşamalar olan geçiş dönemi ve nihai dönem süresince yükümlülükleri yerine getirebilmesi için, AET'nin mali yardımları ile ekonomik yapısını güçlendirmesi öngörülmekteydi. Bu dönem içerisinde Türkiye'ye herhangi bir mali yükümlülük getirilmedi. Buna karşılık AET, Türk ekonomisinin kalkınması ve gelişmesi için katkıda bulunacaktı. 5 yıl olarak öngörülen bu dönem, Geçici Protokol'e uygun usule uyması şartıyla uzatmayı öngörebiliyordu.⁶⁵ Nitekim bu dönem 2 yıl uzatma ile 7 yıl sürmüştür. Bu 7 yıl hazırlık süresi içerisinde AET, Türkiye'ye ticari kolaylıklar ve mali olanaklar sağlamış, kredi desteğinde bulunmuştur. Topluluk, Türkiye'nin temel dört ihraç kalemi fındık, incir, kuru üzüm ve tütüne gümrük kolaylıkları sağlayarak, 1967 yılından itibaren birtakım tarımsal ve sınai ürünlere belli kontenjanlar dâhilinde gümrük indirimleri tanımış, bununla beraber Avrupa Yatırım Bankası'ndan Türkiye'ye 175 milyon ECU'luk yardımı açarak Türk ekonomisinin Gümrük Birliğine hazırlanmasına katkıda bulunmuştur.⁶⁶

3.2.1.2. Geçiş Dönemi

Hazırlık döneminin 2 yıl uzatılmasıyla birlikte 7 yılın ardından Türkiye'nin talebiyle geçiş döneminin koşul, zaman ve sıralarının belirlenmesi amacıyla AET ile yeniden müzakereler başlamıştır. Karşılıklı ve dengeli sorumluluklar esasına göre 23

⁶⁴ Ankara Antlaşması (1963), Madde 2.

⁶⁵ Ankara Antlaşması, (1963), Madde 3.

⁶⁶ Veysel Bozkurt, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, 1. Basım, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992, s.28.

Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol imzalanmıştır. Kapsamlı bir şekilde ele alınan, tam bütünlük ve tam üyelik hedefiyle imza edilen protokol, 64 maddedir. Malların serbest dolaşımının süre, sıra ve yöntemlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması da dâhil, sermayenin, kişilerin ve hizmetlerin serbestçe dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergilendirme ve mevzuatın yakınlaştırılması ile ticari ve ekonomik politikaların uyumlu hale getirilmesi bir kayda bağlanmıştır. Topluluğa üye olan ülke Parlamentolarınca kabul edilmesi gereken Katma Protokol'de yer alan ticari hükümlerin, onay işlemlerinin vakit alacağı ve bu nedenle herhangi bir vakit kaybının oluşmaması için, ayrıca geçici bir antlaşma ile 1 Eylül 1971 yılı itibariyle yürürlüğe sokulmuştur.⁶⁷ Bu Antlaşmayla birlikte hazırlık dönemi nihayetlendirilmiş, geçiş dönemine geçilmiştir.

1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokol'ün uygulamaya girmesi ile başlayan süreçte, hazırlık döneminden farklı olarak iki taraf, dengeli ve karşılıklı yükümlülükler temeline dayalı sanayi ürünlerinde Gümrük Birliğinin oluşturulmasını arzulamışlardı. Bu kapsamda AET; pamuklu dokuma, pamuk ipliği ve rafine petrol ürünleri dışında, Türkiye menşeli sanayi ürünlerine yönelik uyguladığı gümrük vergileri ile kısıtlamaları yürürlükten kaldırıp, bunun yanında bazı tarım ürünlerine ithalat kolaylığı getirmiştir. Türkiye ise buna karşılık, Topluluk üyesi ülkeler menşeli sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini 12 ila 22 yıllık süreçte kademe kademe kaldıracaktır.⁶⁸ Bu amaçla iki ayrı liste belirlenmiştir. 12 yıl için belirlenen liste içerisinde, daha çok geçiş dönemi sürecinde dış rekabette güç kazanılacağı düşünülen üretim dalları ile Türkiye'de oluşturulması düşünülmeyen endüstri dallarına yer verilmiştir. Katma Protokol'ün 3 sayılı ekinde yer alan ve AET'den 1967 yılındaki Türk ithalatının % 45'ini oluşturan ürünler için gümrük vergilerinin kaldırılması ise, 22 yıllık bir sürenin sonunda tamamlanacağı ön görülmüştür. Kâğıt, selüloz, tütün ve sigara, giyim eşyası, elektrik ve elektronik sanayi ürünleri bu kapsamdaki ürünlerden bazıları olarak kayıt altına alınmıştır.⁶⁹

---

⁶⁷ Hacı Can, "Türkiye-Avrupa Birliği (Ortaklık) İlişkileri", Rıdvan Karluk ve Betül Yücel Dural (Ed.), **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri** içinde (2-25), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013, s.9.

⁶⁸ Şaban Çalış, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, 5. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, s.145.

⁶⁹ Turgay Berksoy ve Abdulkadir Işık, **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, 2. Basım, Ankara: SPK Yayını, 2006, s.63.

3.2.1.3. Nihai Dönem

Türkiye, 1980 darbesi ile dondurulan ilişkilerin ardından, demokratik bir seçim ile başa gelen yönetimle AB ile ilişkilerini canlandıracak adımlara yönelmiştir. Bunun en somut adımını ise, 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için müracaat yaparak göstermiştir. Ancak Topluluktan verilen yanıtta; Avrupa Topluluğu, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğunu belirtmekle birlikte, Topluluğun derinleşme ve genişleme süreci, bunun yanında Gümrük Birliğinin tamamlanması gerekliliği belirtilmiştir. Ardından, 1993 yılında başlayan Gümrük Birliğine yönelik müzakereler, 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi Kararının (OKK) imzalanması ile nihayetlendirilmiştir. Bu kararın imzalanması ile birlikte Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği başlatılmıştır.⁷⁰

Oluşturulan Gümrük Birliği; sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Buna karşın, diğer tarım ürünleri bu kapsam içerisine dâhil edilmemiştir. Tarım ürünlerinin tamamının bu kapsama alınması, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasını kabul edeceği zamana bırakılmıştır. Ayrıca bu ürünler üzerindeki eş etkili vergiler ile gümrük vergileri kaldırılmıştır. Bununla birlikte Türkiye, üçüncü ülkelere yönelik uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergileri, AB Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) düzeyine düşürmüştür.⁷¹

Böylece Geçiş dönemi sona ermiş ve bu karşılıklı imzalar ile süresi tam üyelik oluşuncaya kadar sürecek nihai dönem başlamıştır.

3.3. Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Organları

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki resmi ilişkiler, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan “Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Bir Ortaklık Kuran Anlaşma” yani en çok bilinen adıyla Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Bu antlaşmanın

---

⁷⁰ Nurettin Bilici, **a.g.e.**, s.66

⁷¹ Nurettin Bilici, **a.g.e.**, s.66.

ardından süreç boyunca ilişkileri tam üyelik oluşuncaya kadar yürütmek amacıyla çeşitli kurumlar ve organlar oluşturulmuştur.

3.3.1. Ortaklık Konseyi

Ankara Antlaşması'nın 6. maddesinde belirtildiği üzere iki taraf arasındaki üyelik görüşmeleri, oluşturulan Ortaklık Konseyi tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Yetkisi kapsamında Ortaklık Konseyi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinde hem siyasi hem de ekonomik olarak yönlendirici en yetkili kurum vasfına sahiptir. Ortaklık Konseyi; AB Konseyi, AB komisyonu ve AB üyesi ülkelerin temsilcileri ile Türkiye Cumhuriyeti hükümeti temsilcilerinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda Ortaklık Konseyi'nde; AB Konseyi dönem başkanı, AB üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları, Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi ile Türk Dışişleri Bakanı ve AB Başmüzakerecisi bir araya gelmektedirler. Ortaklık Konseyi'nin Görevleri, Ankara Antlaşması'nda belirlenen bütünleşme hedeflerini baz alarak, ortaklık ilişkilerinin uygulanması ve geliştirilmesine dönük düzenlemeler yapmak, Ankara Antlaşması'nın amaçlarının yerine getirilmesi için tavsiyelerde bulunmak, bu ilişkilerdeki ilerlemelerde elde edilen neticeleri dönem dönem incelemektir.⁷² Ankara Antlaşması'nın 25. Maddesi gereği, antlaşmada belirtilen konulara yönelik olası bir anlaşmazlık durumunda, Ortaklık Konseyi devreye girmekte, bir karar yoluyla veya Adalet divanı yoluyla bu anlaşmazlık çözülebilmektedir. Ayrıca Ortaklık Konseyi, sonuca ulaşmak için tarafların ortak bir davranış gerektiren durumlarda, gerekli yetki antlaşma dâhilinde ön görülme bile, yetki kullanarak uygun kararlar da alabilmektedir. Tarafların birer oy hakkının olduğu kararlarda genel olarak oybirliği esası geçerlidir. Bununla birlikte her iki tarafın veto hakkı da bulunmaktadır.

Ortaklık Konseyi, genellikle altı ayda bir olmak üzere Bakanlar düzeyinde, gerek görüldüğü takdirde temsilci düzeyinde bir araya gelmektedir. Ortaklık Konseyi'nin, görevini yürütme amaçlı yardımcı komiteler oluşturma yetkisi bulunmaktadır. Bu amaçla çeşitli komite ve komisyonlar oluşturulmuştur.

---

⁷² Enver Bozkurt ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.391.

3.3.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık Komitesi, Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile kurulmuştur. Görevi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak, Konseye görevini ifa etmek konusunda kendisine düzenli ve sürekli bir biçimde yardımcı olmak, uzun aralıklı yapılan Konsey toplantılarının olmadığı zamanlarda tarafların işbirliğinin devamlılığı açısından temasları sağlamak ve Konsey'in vereceği talimatlara uygun şekilde teknik problemlerle ilgili incelemeler yapmaktır. Karar alma yetkisi yoktur. Komitece hazırlanan raporlar doğrudan Konseye gönderilir. Ortaklık Komitesi; üye ülke temsilcileri, Avrupa Konseyi ve Komisyonu ile Türk bürokrat ve teknik uzmanlardan oluşmaktadır.⁷³

Avrupa Birliği ile Türkiye Ortaklık Konseyi'nce 11 Nisan 2000 tarihinde alınan 3/2000 sayılı karar ile katılım ortaklığı mevzuatının yakınlaştırılması ile öncelikleri konularındaki süreçleri takip etmek ve komiteye yardımcı olmak için 8 tane alt komite kurulmuştur. Bunlar;

- Tarım ve Balıkçılık,
- İç Pazar ve Rekabet,
- Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri,
- Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik,
- Yenilikçilik,
- Ulaştırma, Çevre ve Enerji (Trans-Avrupa Ağlarını da içermek üzere)
- Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika,
- Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklamadır.⁷⁴

3.3.3. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Karma Parlamento Komisyonu, Ortaklık Konseyi tarafından Ankara Antlaşması'nın 27. Maddesine atfen ortaklığın danışma ve demokratik denetim kurumu

⁷³ Enver Bozkurt ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.395.

⁷⁴ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği-Türkiye Ortaklık Organları**, 2013, Ankara, s.2.

olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile Avrupa Parlamentosu (AP) arasında işbirliği ve temasları sağlamak, AB ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkileri incelemek, ortaklık konusunda fikir alışverişi ve tavsiyelerde bulunmak, ayrıca Ortaklık Konseyi tarafından sunulan yıllık faaliyet raporlarını incelemek gibi görevleri ifa etmek amacıyla kurulmuştur. Bu Komisyon, AP'den 18 üye ve TBMM'den 18 üye olmak üzere toplamda 36 üyeden meydana gelmektedir. KPK, öncel gündemi Türkiye-AB ilişkileri ile Gümrük Birliğinin işleyişi olmak üzere senede 2 defa toplanmaktadır.⁷⁵

3.3.4. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)

Gümrük İşbirliği Komitesi, teknik bir komite olarak 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Ortaklık Komitesi'ne bağlı bir birim olarak kurulmuştur. Görevi; Ankara Antlaşması'nda gümrüklere ilişkin hükümlerin doğru ve tam uygulanması için ilgili taraflar arasındaki idari işbirliği koordinasyonunu sağlamak ve Ortaklık Komitesi tarafından gümrüklere ilişkin verilecek her türlü görevleri yerine getirmektir. Bunun yanında 1/95 Sayılı OKK ile gümrük kodları ve uygulama yönetmeliği ile düzenlenmiş ürünlerin menşei, gümrük beyanları, gümrük değeri, gümrük borcu, askıya alma düzenlemeleri, serbest dolaşıma giriş, başvuru hakkı vb. alanlarda mevzuata uyumlarının gerçekleştirilmesi ve buna dair hükümlerin yerine getirilmesine yönelik önlemlerin alınması görevi GİK'e aktarılmıştır. GİK, gümrüklere yönelik teknik konuları ele alarak GB'nin tamamlanması sürecinde Ortaklık Konseyi'ne büyük oranda destekte bulunmuş, GB'nin tamamlanmasının ardından görevi kapsamında ortaya çıkan teknik sorunlara yönelik çözümler bulunmasında çok önemli görevler üstlenmiştir. Üye devletler, Komisyon ve Türk gümrük uzmanlarından oluşan GİK, gümrük uygulamalarındaki uyumsuzluklarla ilgili çözüm önerilerini görüşmek üzere yılda iki defa toplanmaktadır.⁷⁶

3.3.5. Gümrük İşbirliği Ortak Komitesi (GBOK)

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında inşa edilen ve Gümrük Birliğinin uygulama koşullarının düzenlendiği 1/95 OKK kapsamında Gümrük Birliğinin icrasıyla doğrudan

⁷⁵ Ortaklık Kurumları, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=37 (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2017)

⁷⁶ Ortaklık Kurumları, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=37 (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2017)

ilintili olan gümrük mevzuatı, ortak rekabet politikası, ortak ticaret politikası vb. alanlarda Avrupa Birliği'nin mevzuatı ile Türkiye'nin mevzuatının sürekli uyumlaştırılması ilkesi kabul edilmiş ve bu ilkeye binaen Gümrük İşbirliği Ortak Komitesi adıyla bir organ oluşturulmuştur. Görevi, Ortaklık Konseyi'ne öneriler vermek ve GB'nin doğru şekilde işlenmesi için görüş sunmaktır. Bu kapsamda, Türkiye'nin GB'nin işleyişiyle doğrudan alakalı alanlarda kabul edilen mevzuatlara bağlı kalmasına dönük bir danışma görevi görür. GBOK, bazı hallerde yeni bir mevzuat oluşturmayacak veya değişikliğe gitmeyecek şekilde teknik nitelikli kararlar da alabilmektedir. GBOK; Topluluk üyesi devletlerin temsilcileri, Komisyon ve Türk temsilcilerden oluşmakta ve ayda en az bir defa toplanması öngörülmekle birlikte fiilen 3 veya 4 defa toplanmaktadır.⁷⁷

3.3.6. Karma İstişare Komitesi (KİK)

Karma İstişare Komitesi, AB ile Türkiye arasındaki ekonomik ve sosyal alanlardaki görüşme ve işbirliğinin güçlendirilmesi ile diyalogun kurumsallaşması amacıyla Ankara Antlaşması'nın 27. maddesine atfen oluşturulmuştur. Görevi, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki karşılıklı anlayışı ve bilgilendirmeyi yükseltmek, iki tarafın çıkarlarını ön gören fırsatları artırmak; bununla birlikte AB'nin Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin 18 üyesi ile önde gelen Türk toplumsal grup temsilcilerinden oluşan 18 üyeyi bu kapsamdaki görüşmeleri sağlamak amacıyla bir araya getirmektir. Bu doğrultuda KİK, Ortaklık Konseyi'ne bağlayıcı olmayan çeşitli görüşler hazırlar ve sunar. KİK'te kararlar, Türkiye ve AB delegasyonu üyelerinin her birinin oyunun ayrı olarak değerlendirildiği oy çokluğuyla alınmaktadır.⁷⁸

---

⁷⁷ Ortaklık Kurumları, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=37 (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2017)

⁷⁸ Ortaklık Kurumları, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=37 (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2017)

4. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME

4.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı

20. Yüzyılın ortalarından itibaren başlayan, politik yönü olduğu kadar ekonomik boyutu da ön planda olan ve dünya genelinde yeni bir yapılanmaya yönelme anlayışıyla dünya ekonomisini daraltan kısıtlamaları ortadan kaldırmayı amaçlayan serbestleşme hareketleri, ülkeler arasında çeşitli gruplaşmaları ortaya çıkardı. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın da verdiği yıkımlardan dolayı ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların önüne geçmeyi ve ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmayı amaçlayan bu yaklaşımlar; birleşme, bütünleşme, entegrasyon gibi kavramlarla ifade edilmeye başlandı. Bütünleşmeler her ne kadar ekonomik anlamda daha fazla önem arz etseler de, günümüzde sosyal, siyasal ve kültürel olarak da dikkate değer bulunmaktadır.

Bütünleşme (veya entegrasyon); Latince integro kelimesinden türemekte ve bütünleştirmek, parçaları bir araya getirmek anlamına gelmektedir.⁷⁹ Aynı zamanda bu dilde yenilemek anlamında da kullanılmıştır. Oxford İngilizce tanımlar sözlüğünde kelimenin ilk kullanıldığı yıl 1620 olarak verilmektedir.⁸⁰ Türkçede bu kelimeye denk gelen bütünleşme ise, kavramsal olarak daha çok sosyal, ekonomik, politik, federal, konfederal gibi bütünleşik yapıları anlamlandırmada kullanılmaktadır.

Myrdal bütünleşmeyi; ülkeler arasında engelleri kaldıran sosyal ve ekonomik düzenlemeler olarak tanımlamıştır. Balassa ise bütünleşmeleri ayrı ayrı ele alarak tanımlamıştır. Balassa'ya göre ticarete engel olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına ticaret bütünleşmesi, faktör hareketlerinin liberalleşmesine faktör bütünleşmesi, ulusal iktisadi politikaların uyumlaştırılmasına ise politika bütünleşmesi; bu politikaların bir araya gelmesi neticesinde oluşan birleşmeye Tam Bütünleşme denmektedir.⁸¹

---

⁷⁹ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **ECO Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2002, s.7.

⁸⁰ Mustafa Paksoy, Sadettin Paksoy, Bülent Özkan ve Mehmet Şentürk, **a.g.e.**, s.12.

⁸¹ Gunnar Myrdal, **International Economic Integration**, New York: Harper Press, 1956, s.11.

En sık görülen bütünleşmelerden olan ekonomik bütünleşmeler; sosyal ve siyasal disiplinlere göre daha fazla örneklere sahiptir. Temelde bir iş bölümüne dayanan ekonomik bütünleşmeler; devletler arasındaki sınırları, ticari kısıtlamaları kaldırmayı ve serbest ekonomiyi sağlamayı; nihai aşamada malların, hizmetlerin, sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerinin hiçbir engel olmadan serbestçe dolaşmasını amaçlamaktadır. Ekonomi literatüründe ekonomik bütünleşme kavramı ilk kez endüstriyel alanlarda işletmelerin agreement, concern, merger, tröst, kartel gibi arz ettikleri mallarda dikey bütünleşmelerini ifade amaçlı kullanılmıştır. Bununla birlikte bu kavram, ülkelerin bir ekonomik alan oluşturmak gayesiyle kurdukları birleşmeleri ifade amaçlı ilk kez 1947 yılında Avrupa’da kullanılmış, akabinde 2 yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılmaya başlanmıştır.⁸² Genel olarak ekonomik bütünleşmeyi; dünyadaki değişimler ve gelişmeler etrafında, ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılarak üçüncü ülkelere yönelik ekonomik, teknik-teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal kapsamda ortak politikalar izlenmesi amacıyla iki veya daha fazla ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu birlikler olarak tanımlayabiliriz.⁸³ Ülkelerin bu tür bütünleşmelere gitme amaçları ise; kaynaklarını daha verimli kullanmak, üretim kapasitelerini geliştirmek ve refah düzeylerini yükseltmektir diyebiliriz.

4.2. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları

Günümüzde eğilimi ve önemi gittikçe artan ekonomik bütünleşmeler, yeni bölgesel ticaret antlaşmalarının meydana gelmesini, birçoğunun tekrar işlerlik kazanmasını yanısıra mevcut bulunanların da derinleşmesini ve genişlemesini doğurmuştur. Bölgesel ticaret antlaşmaları, temel anlamda coğrafi olarak tercihli ticaret antlaşmalarını ifade etmektedir. Tercihli ticaret antlaşmaları ise serbest ticaret antlaşmalarını, gümrük birliğini ve ortak pazar kavramlarını içermektedir.⁸⁴ Ekonomik Bütünleşme aşamalarından olan bu kavramlar, derecelerine göre tercihli ticaret

---

⁸² Mustafa Paksoy ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.7

⁸³ Mustafa Paksoy ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.12.

⁸⁴ Yonca Özer, “Dünya Ekonomisinde Bölgeselleşme Hareketleri”, Ahmet Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım** içinde (29-51), Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s.30.

antlaşmaları, serbest ticaret antlaşmaları, gümrük birlikleri, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik ile siyasi birlik olarak ifade edilebilir.⁸⁵

4.2.1. Tercihli Ticaret Antlaşmaları

Kapsam bakımından ekonomik bütünleşme aşamalarından en dar işbirliğini içeren antlaşmalardır. Bu antlaşmalarda üye ülkeler tek taraflı veya karşılıklı olarak belli mallarda uyguladıkları gümrük tarifelerinde indirimde giderler.⁸⁶ Herhangi bir kurumsal ya da organizasyonel yapıları olmayan bu antlaşmalarda amaç, karşılıklı belli malların ticaretindeki engelleri kaldırarak, üye ülkeler arasındaki ticari hacmi artırmaktır. Bu tür antlaşmalara, Birleşik Krallık'ın sömürgeleri ile oluşturduğu Commonwealth örnek olarak verilebilir.⁸⁷

4.2.2. Serbest Ticaret Antlaşmaları

Aralarında Serbest Ticaret Antlaşması (STA) imzalayan ülkelerin, birbirlerine uyguladıkları gümrük tarifeleri, kota ve kısıtlamaları kaldırdığı; üçüncü ülkelere ise bu engelleri uygulayıp uygulamama konusunda bir yükümlülükte bulunmadıkları bütünleşme çeşididir.⁸⁸ Bu tür bir bütünleşmeye giden ülkeler, ortak dış ticaret politikası, ortak pazar, ortak piyasa, ortak dış tarife, politika uyumu, sınırların kaldırılması vb. konularda herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler.⁸⁹

Bu tür bütünleşmelerden amaç, üyeleri arasında mal ve hizmetlere yönelik ticareti liberalleştirerek serbest bir ticaret ortamı oluşturmaktır. Bu alanda bulunan ülkeler, birbirlerinin mal ve hizmetlerine yönelik ortak bir piyasa oluştururlar. Ancak bu piyasa üretim faktörlerin girişine kapalıdır. Ayrıca üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı uyguladıkları farklı gümrük tarifeleri, çeşitli sorunlara da neden olmaktadır. Çünkü yüksek gümrük tarifeli üçüncü bir ülkeye ihraç edilmek istenen mal, önce daha düşük bir

---

⁸⁵ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.8.

⁸⁶ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.236.

⁸⁷ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.8.

⁸⁸ Ali El-Agra, **The European Union Economics and Policies**, 8. Edition, London: Cambridge Edition Press, 2007, s.1.

⁸⁹ Erol İyibozkurt, **Türkiye-AB Gümrük Birliği**, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996, s.3.

tarifeden birlik üyesi bölgeye ihraç edilerek, akabinde yüksek tarifeli ülkeye ihraç edilebilmekte, bu da ticaretin sapmasına neden olmaktadır.

Serbest Ticaret Antlaşmalarına, 1960 yılında İngiltere'nin öncülük ettiği yedi ülkenin bir araya gelerek AB'ye alternatif olarak kurdukları Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA); Latin ülkelerin bir araya gelerek 1960 yılında kurdukları Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ve öncülüğünü ABD'nin yaptığı, üç ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) örnek olarak verilebilir.

4.2.3. Gümrük Birlikleri

Gümrük Birliği üyesi ülkeler arasında ticaretin önündeki tarife ve kotalar gibi kısıtlamalar kaldırılarak, ayrıca üye ülkelerce birlik dışında kalan ülkelere karşı serbest dış politika uygulamaları sınırlandırılarak ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Serbest ticaret antlaşmalarının bir üst aşaması olan gümrük birliklerinde, üye ülkeler arasında ticaret serbestleşerek mal ve hizmetlerin ticaretinde artma görülmekteyken, diğer ülkelerin mal ve hizmetlerinin birlik içerisinde dolaşımında azalma görülmektedir.⁹⁰

1834 yılında Prusya öncülüğünde Alman devletleri arasında kurulan Alman Gümrük Birliği, diğer adıyla Zollverein, bu alanda kurulan ilk gümrük birliği örneğidir. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un 1932 yılında kurduğu BENELUX süreç içerisinde gümrük birliğine dönüşerek bu alanda bir başka örnek teşkil etmiştir. İtalya'nın kuzeyi ile güneyinin kendi aralarındaki ticari kısıtlamaları kaldırarak oluşturdukları İtalya Birliği de gümrük birliğine örnek olarak verilebilir.⁹¹ Bunların dışında gümrük birliğine verilebilecek halen en önemli ve güncel örnek, Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarından olan Roma Antlaşması, kurulan birliğin gümrük birliği esasına dayandığı ve birlik üyeleri arasındaki tüm ticari mal ve hizmet akımları önündeki bütün engellerin kaldırılmasını öngörmüştür.

⁹⁰ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.238.

⁹¹ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.8.

4.2.4. Ortak Pazar

Emek, sermaye, girişimci ve kaynaklar gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest bir şekilde dolaşmasını öngören ileri aşama bir ekonomik bütünleşme aşamasıdır. Bu tür bir bütünleşmeye giren ülkeler, birbirleriyle yaptıkları ticaretin önündeki fiziki, teknik, mali gibi bütün engellemeleri kaldırarak, iç ekonomik politikalarını birbirlerine yakınlaştırmakta ve birlik dışındaki üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktadırlar.⁹²

Üretim faktörlerinin serbestçe dolaşması sermaye yatırımlarına en uygun alanı bulmasına olanak sağlar. Bununla birlikte emek kabiliyeti oranında çalışma ve karşılığında bir gelir elde etme imkânına sahip olur. Bu şekilde katılımcı ülkeler arasında faktör fiyatlarında yakınlaşma ve etkin kaynak kullanımı sağlanmış olur.

Bunun yanında üretim faktörlerin serbestçe dolaşması sağlanması, bazı sorunları da beraberinde getirir. Bu şekilde faktör serbestileri ileri aşamalarda üye ülkelerin iç ekonomik politikalarında uyumlaşma sorununa neden olacaktır. Örneğin, emek faktörüne serbest dolaşım sağlanan bir alanda, buna yönelik ortak bir politika oluşturulmamışsa, kriz ve durgunluk durumunda gelişmişlik farkları yüksek ise emek göçü meydana gelecektir. Bu da işsizliğe sebep olacaktır. Bunun önüne geçmenin yolu, bu konuda ortak bir politika oluşturmaktır.⁹³

Ortak Pazar terimsel olarak ilk kez 1956 yılında yayınlanan Spaak Raporu'nda bahsedilmiş ve Roma Antlaşması'nın ardından çok sık kullanılmaya başlanmıştır. Bu bütünleşmeye en iyi örnek, Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur.⁹⁴

---

⁹² Ramazan Kılıç, **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği: Ekonomik Entegrasyon Teorisi/Gümrük Birlikleri/Son Gelişmeler**, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005, s.13.

⁹³ Nahit Töre, **Ekonomik Bütünleşme Kuramı: Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TC Merkez Bankası Yayınları, 1995, s. 9.

⁹⁴ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 4.Basım, Ankara: Turhan Yayınları, 1998, s.424.

4.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik bütünleşme basamağının nihai aşamasını oluşturmaktadır. Önceki belirtilen ekonomik bütünleşme aşamalarına ek olarak, üye ülkelerin sosyal ve siyasal politikaları ile birlikte maliye, vergi ve para politikaları gibi ekonomik politikaların uyumlaştırılıp ortak bir politika belirledikleri ileri aşama bir bütünleşme türüdür.⁹⁵ Bu aşamada kurumlarda da bir bütünleşmeye gidilmektedir. Yani birliğe katılan ülke ekonomilerinde tam bir bütünleşme durumu oluşmaktadır.

Bu bütünleşmede ortak bir Merkez Bankası ve tek bir para birimi bulunmaktadır. Bunun yanında bu bütünleşme türünde üçüncü ülkelere karşı mali sistem ve dış ticaret politika uygulaması ortak olarak yapılmaktadır. Bu nedenle parasal birlik aşamasını da içermektedir. Bu kapsamda ekonomi politikalarını belirleyen ve yönlendiren gerekli yetkili bir organ mevcuttur.⁹⁶

Parasal birliğin oluşturulabilmesi için üye ülke para birimlerinin tam konvertibl olması ve dalgalanma marjlarının kaldırılarak kurların geri dönülmeyecek şekilde sabitleştirilmesi, üye ülkeler arasında sermaye hareketliliğinin serbestleşmesi ve mali piyasaların birleştirilmesinin sağlanması gibi konuların yerine getirilmesi gerekmektedir.⁹⁷

Avrupa Birliği, üye ülkeleri arasında karşılıklı olarak malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı ile ekonomik ve mali politikalarda uyumlaştırma konusunda ilerleme sağlayarak günümüzde ekonomik birliğe en güzel örneği teşkil etmiştir.

4.2.6. Siyasi Birlik

Tam olarak ekonomik bütünleşme olarak isimlendirilmemekle birlikte, Ekonomik ve Parasal Birlik aşamasından sonra beklenen bir siyasi bütünleşme türüdür.

---

⁹⁵ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.237.

⁹⁶ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.9.

⁹⁷ Bedriye Tunçsiper ve Şimal Yakut, “Avrupa Birliği'nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumunu”, **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı .1, (Ocak 1998), s.102.

Bu bütünleşme türünde üye ülkeler, bağımsızlıklarını bir kenara bırakarak, bütünleşmiş kurumsal yapılar altında ve tek bir devlet gibi idare sistemine sahip, ortak bir güvenlik ve savunma politikası ile tek para, mali ve vergi politikası ile ortak bir dış ticaret politikası olan, üretim faktörlerinin serbestçe dolaştığı siyasal bir bütünleşmeye giderler.⁹⁸

Siyasi Birlik bütünleşme türünün günümüzde bir örneği henüz yoktur. Ancak Avrupa Birliği'nin karar alma mekanizmaları; başarılı olacağı kesin olmamakla birlikte, Ekonomik ve Parasal Birlik aşamasını tamamlama başarısının ardından siyasi birliği kurmak için bir çaba içerisine girmişlerdir. Avrupa'da birlik için düşünülen temel amaç, siyasi bir birlik arzusuyla başlamıştır denilebilir. Bu amaçla 1952'de Avrupa Savunma Topluluğu ve 1953'de Avrupa Politik İşbirliği adlarıyla savunma ve dış politika alanlarında girişilen bütünleşme çabaları neticesiz kalmıştır.⁹⁹ Bu düşünce, tam bir ekonomik bütünleşmeye gidilmeden siyasi bir birlik oluşturulamayacağı fikrini ortaya çıkarmıştır. Uzun süren çabaların ardından ekonomik ve parasal bütünleşme aşamasına ulaşan Avrupa Birliği, bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmanın, siyasi bir birlik için de umut ışığı olacağını göstermiştir. Nitekim buna yönelik çalışmalar ve çabalar devam etmektedir.

Tablo 3: Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri

Ekonomik Bütünleşme Türleri	Üyeler Arasında Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
Serbest Ticaret Bölgesi	✓	✗	✗	✗
Gümrük Birliği	✓	✓	✗	✗
Ortak Pazar	✓	✓	✓	✗
Ekonomik ve Parasal Birlik	✓	✓	✓	✓
Siyasi Birlik	✓	✓	✓	✓

Kaynak: M. Hakan Yalçınkaya, "Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü." *Yönetim ve Ekonomi*, Vol.3, No.1 (1997), s.425

⁹⁸ Mustafa Paksoy ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.19

⁹⁹ Ömer Bozkurt, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1987, s.11.

4.3. Ekonomik Etkileri Bakımından Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, üyeleri arasındaki ticari ilişkilerde karşılaşılan miktar kısıtlamaları, eş etkili vergiler ile gümrük vergilerine yönelik her türlü tedbirlerin ortadan kaldırıldığı; bunun yanısıra, üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarifenin uygulandığı bir bütünleşme şeklidir.¹⁰⁰ Gümrük Birliği şeklindeki ekonomik bütünleşmeler, üye ülkelerin birbirleri arasındaki ticaretteki engelleri kaldırmasını gerektirdiğinden liberal ekonomi açısından önemli sonuçları bulunmaktadır. Serbest ticaret, globalleşen dünyadaki ticari büyümeye ve pazarların genişlemesine olumlu katkı sağlamaktadır. Gümrük birliklerinin, üye ülkelerdeki üretici ve tüketicilere olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Gümrük birliklerinde üye ülkeler arasındaki ticari sınırlamaları kaldırıp, üye olmayan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulandığından dünya ticaretinin liberalleşmesine etkileri sınırlı olmakta ve dünya ticareti üzerinde daraltıcı bir sonuç doğurmaktadırlar. Ülkeler gümrük birliklerine yöneldiğinde, üye ülkelerin ekonomileri üzerinde statik ve dinamik etkiler oluşur. Statik etkiler kısa dönemli ve bir kerelik olan etkilerdir. Dinamik etkiler uzun süreli ve devamlılık gösteren ve kalkınmayı etkileyen etkilerdir. Öte yandan, politikaların hazırlanması ve uygulamaya konulmasının zaman alması, bölgesel bütünleşmeler bazında gelişimin ekonomik ve siyasi olumsuzluklardan etkilenmesi, hükümet politikaları, yatırımlar ve çeşitli ülkeler veya ülke gruplarıyla olan ilişkilerdeki durumların etkisi gibi nedenlerden dolayı, gümrük birliklerindeki etkileri ölçmede ve elle tutulur sonuçlara ulaşmada zorluklarla karşılaşabilmektedir.¹⁰¹

4.3.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Ülkeler Gümrük Birliğine gittiklerinde, ekonomideki nispi fiyatlar değişmeye başlar ve bu da ticaretin yönünü, yapısını; üretim ile tüketimi etkiler. Teknolojik düzey, talep yapısı vb. değişkenler sabiti altında Gümrük Birliğinin, üye ülkeler arasında kaynakların dağılımıyla meydana gelen etkilerine statik etkiler denmektedir.¹⁰²

¹⁰⁰ Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/ortaklik-iliskisi> (Erişim Tarihi: 05 Haziran 2017)

¹⁰¹ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.12 ve 22.

¹⁰² Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.244.

GB'lerin statik etkilerinin değerlendirilebilir olması için bazı temel parametrelere dayanması gerekir. Teorinin dayandığı parametreler şunlardır;

- Kaynak yapısı tam istihdam seviyesindedir.
- Olumsuz dışsal ekonomiler bulunmamaktadır.
- Teknoloji, faktör donanımı ve talep yapısı gibi değişkenler sabittir.
- Tam rekabet şartları geçerlidir.
- Fiyatlar, fırsat maliyetine eşittir.
- İç ve dış dışsallıklar bulunmamaktadır.
- Piyasalarda özel sektör etkili, devlet etkisizdir.
- Ulaşım maliyetleri sıfırdır.
- Üretim faktörleri ikame edilebilirdir.
- Dış ticarete gümrük vergileri ad-valorem esasına göre uygulanmaktadır.¹⁰³

Ülkeler gümrük birliklerine dâhil olduklarında, ekonomilerindeki nispi fiyatlar değişeceğinden o ülkelerin üretimi, tüketimi, ticaret yapısı ve ticaret yönü de değişecektir. Oluşturulan gümrük bütünleşmesi sonrası üye ülkelerdeki ekonomik yapı ve teknolojinin sabit kaldığı varsayımıyla, üretim faktörlerinin ülkeler arasında yeniden dağılımıyla meydana gelen etkilere statik etkiler denir.¹⁰⁴ Bir başka deyişle; faktör donanımı, talep yapısı ve teknolojik düzey gibi değişkenlerin sabit olduğu varsayımıyla, birlik içerisinde kaynakların ülkeler arasında yeniden dağıtılması sonucunda ortaya çıkan etkiler statik etkilerdir. Gümrük birliğinin statik etkileri; üretim etkisi, tüketim etkisi, dış ticaret hadlerine etkileri olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir.¹⁰⁵

4.3.1.1. Üretim Etkisi

Üretim etkileri, bir malı hangi ülkenin üreteceği ile alakalıdır ve ülkeler arasında ticareti yapılan malın üretimin yapıldığı yerde ortaya çıkan değişiklikleri ifade eder.

¹⁰³ Erol İyibozkurt, **Uluslararası İktisat Teorisi**, 3.Basım, Bursa: Ezgi kitapevi, 1995, s.34.

¹⁰⁴ Canan Balkır ve Muzaffer Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul: Filiz Kitabevi,1989, s.37.

¹⁰⁵ Osman Küçükahmetoğlu, "Reel Entegrasyon Teorisi", Ahmet Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım** içinde (53-91), Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s.54.

Lipsey, bu etkiyi ikame etkisi olarak adlandırmıştır. Ülkeler arasında ikame, iki ülke arasında reel fiyatlar sabit iken gümrük sınırlarının kaldırılması gibi nedenlerle malın piyasadaki fiyatının karşılaştırılması, dolayısıyla fiyatının değişmesiyle oluşmaktadır. Bu durumda bu ticari mal, vergilerin kalkması sonucu birlik üyesi ülkeden daha düşük bir maliyet ile alınabilmekte, ülke içindeki pahalı üretim ise üye ülkeye kaymaktadır. Üretim etkileri; ticaret yaratıcı etki ve ticaret saptırıcı etki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu kavramları ilk kez 1950 yılında bir çalışmada ele alan Jacop Viner'e göre üretimin, pahalı olan ülke içerisindeki mallardan diğer birlik üyesi ülkelere kayması, başka ülkelerle daha önce bir ticari ilişki oluşmadığı varsayımıyla ticaret yaratıcı etki oluşturur. Bu durumda ülkeler arasında ticari hacim büyüyecek ve kaynaklar daha etkin dağılacaktır. Ticaret saptırıcı etki ise, üretimin daha düşük maliyetle üretim yapan birliğe üye olmayan ülkelere üye ülkelere kaymasıdır.¹⁰⁶

Bir örnek üzerinde konuyu ele alalım. Birbirleriyle ticari ilişkileri olan K, M ve N gibi ülkeler olduğunu kabul edelim. Bu ülkeler Q malını üretmektedir. Bu ülkelerin Q malına yönelik parasal değerleri şu şekildedir:

Ülke	Q malının üretim maliyeti (Dolar)	Üyelik öncesi Gümrüklü Fiyat (Dolar)	Üyelik sonrası Gümrüklü Fiyat (Dolar)
K	90	90	90
M	60	120	60
N	50	100	100

Tabloya göre serbest piyasa şartlarına göre N, Q malının ihracatçısı konumundadır. K ülkesinin Q malına yüzde 100 vergi uygulamış olsun. Bu oran iç sanayisini koruması için yeterlidir. Vergiden sonra M ülkesinde Q malının maliyeti 120 Dolar'a, N ülkesinde ise 100 Dolar'a çıkar. Bu halde K, Q malının üreticisi durumuna geçecektir. K ile M kendi aralarında gümrük birliği oluşturursa, bu durumda K, M'ye uyguladığı vergiyi kaldırır. Bu durumda M ülkesinde fiyat 60 Dolar olur ve K, Q malını üretmekten vazgeçerek daha ucuz olan M'den ithal etmeye başlar. Bu duruma Gümrük Birliğinin ticaret yaratma etkisi denir.

¹⁰⁶ Ömer Faruk Çolak, Harun Öztürkler ve İbrahim Tokathoğlu, **Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri**, 1. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s.12.

Aynı şekilde bu tabloda da aynı üretim maliyetlerini kullanarak ele alırsak;

Ülke	Q malının üretim maliyeti (Dolar)	Üyelik öncesi Gümrüklü Fiyat (Dolar)	Üyelik sonrası Gümrüklü Fiyat (Dolar)
K	90	90	90
M	60	102	60
N	50	85	85

K, yüzde 70 gümrük vergisi uygulamış olsun. Vergiden önce K, N ülkesinden Q malını ithal etmekteydi. Vergiden sonra K ülkesi, Q malını daha uygun üretim maliyetli olan M ülkesinden ithal etmeye başlayacaktır. Bu da, ticaretin maliyeti düşük olan üreticiden, maliyeti yüksek olan üreticiye geçmesine sebep olur ve ticaret saptırıcı etki oluşturarak refah kaybı meydana getirir. Bu duruma Gümrük Birliğinin ticaret saptırıcı etkisi denir.

4.3.1.2. Tüketim Etkisi

Gümrük Birliği üyesi ülkeler arasındaki malların vergiden arındırılmış şekilde serbest dolaşması, nisbi fiyatlar üzerinde bir değişikliğe yol açarak, üye ülkelerdeki tüketim modellerini etkileyecektir. Bu da tüketicinin kurulan gümrük birliğinden doğrudan etkilenmesi demektir. Gümrük birliğine girmeden önce ülkenin ulusal piyasa mallarını yüksek bir fiyatla satın alan tüketiciler, ülkenin gümrük birliğine dâhil olmasıyla diğer üye ülkelerden vergiden arınmış ithal edilen malları daha uygun fiyat ve kalitede satın alma imkânı elde ederler. Bu şekilde fiyatların düşmesi sonucu tüketimin yükselmesi, dış ticaret hacminin artmasını sağlar. Bu duruma gümrük birliğinin tüketim etkisi denir.¹⁰⁷ GB'nin olumlu tüketim etkisi, birliğin yeni bir ticari etki ortaya çıkarması durumunda oluşur. Birlik içerisinde ticaretin yeniden dağıtılmasıyla oluşan ucuzluk ve kalitenin birlik üyesi ülkelerin tüketicilerine yansımalarıyla refah seviyesinde yükselmeye yol açar. Genel olarak, gümrük birliğinin üretim etkisi incelenirken ekonomide var olan genel üretimin değişmediği kabul edilir. Tüketim etkisinde sınırların kaldırılmasıyla genişleyen ekonomide tüketim tercihleri ve oranları değişiklik göstermektedir. Bunun

¹⁰⁷ Erol İyibozkurt, **Türkiye-AB Gümrük Birliği**, s.7.

temel sebebi ise; sınırların kaldırılmasıyla iç piyasaya dâhil olan malların, nispi fiyatları etkilemesidir.

4.3.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi

Gümrük birliklerinin önemli statik etkilerinden biri de dış ticaret hadlerine olan etkileridir. Dış ticaret hadleri, Bir ülkenin dış dünyada rekabet gücünü gösteren en önemli makroekonomik göstergelerden biridir. Tanım olarak dış ticaret haddi, dış ülkelerle ticaretteki kazançlar ve zararların ölçümünde kullanılan kavrama denir. Yani kısaca ihraç malları fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine oranıdır.¹⁰⁸

Gümrük birliğinin kurulmasıyla üye ülkeler arasındaki tarifeler kaldırılıp ticari serbestiyet sağlandığında ticaretin yönü ve hacmi arz esnekliğine bağlı olarak artış yönünde değişmektedir. Arz esnekliği düşük olan ülkenin talep koşulları değişmediğinden maliyet artışı daha fazla olmaktadır. Bu kapsamda gümrük sınırlamalarının kaldırılmasının fiyatlara etkisi, ticaret hadleri arzı esnek olan ülkenin aleyhine olurken, esnek olan ülkenin ise lehine olmaktadır. Bunun yanında kaynakların etkin dağılımıyla üye ülkeler arasında oluşan verimlilik, üretim maliyetlerinin azalmasına ve birlik üyelerinin ürettikleri mallarda üye ülkelerin faydasına bir etki meydana getirmektedir.¹⁰⁹

Ayrıca, Birliğe üye ülkelerin dış ticaret hadlerine etkisi, her birinin ayrı ayrı uyguladıkları gümrük tarifelerinden daha fazla olabilmektedir. Bu da devletler arası ticarete olumlu ya da olumsuz olarak yansyabilmektedir. Oluşturulan bir gümrük birliği ile üye ülkeler, birlik dışındaki ülkeleri oluşturdukları bir OGT ile etkiledikleri gibi o ülkelerin tarifeleriyle de etkileyebilmektedirler. Genel olarak, birlik dışındaki ülkelerin birlik üyesi ülke mallarına uygulanan tarifelerin yüksekliği oranında, karşılıklı ticaret hadlerinde de o nispette daha düşük elverişlilik oluşturabilmektedir.

¹⁰⁸ Arzu Akkoyunlu, "Geleneksek Gümrük Birliği Teorisi", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt.16, sayı.1-2, (1998): s.185.

¹⁰⁹ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.21.

Bununla birlikte, oluşturulan gümrük birliği dolayısıyla üçüncü ülkelerden yapılan dış alımlarında etki oluşmaması durumunda, o ülkelerde arz tam esnek olsa dahi, birliğin dış ticaret hadleri etkilenmemektedir. Aksi halde birlik dışındaki ülkelerle birliğin dış ticaret hadlerini geliştirmek için bir eğilim meydana gelecektir. Bu da ortaya çıkan ticaret saptırıcı etkinin oluşturacağı olası bir zararı düşürecektir. Bir diğer önemli etki de, oluşturulmuş GB'nin büyüklüğü oranında pazar alanının genişlemesi ve bu nedenle uluslararası pazarlardaki arz-talep dengesinin etkilenerek dış ticaret hadlerinin birlik üyesi ülkeler lehinde değişmesidir. GB'nin büyüklüğü, pazarın genişlemesine etki ettiği için, birliğin pazarlık gücünü de etkilemektedir. Yani bir birlik ne kadar büyükse, bu pazarlık gücüne de o kadar etki etmektedir.¹¹⁰

4.3.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Statik etkilerden bahsederken tarifelerin kaldırılmasıyla meydana gelen dış ticaret hacmi ve refah düzeyindeki değişmelerle ilgili ve ayrıca tek seferlik etkilerden bahsettik. Bununla birlikte, bir ekonomik bütünleşme hareketi olan gümrük birliği, üyelerinin genişleyen ölçek ekonomilerinden dolayı kaynak verimliliklerinde, ekonomik yapılarında ve üretim kapasitelerinde köklü değişiklikler yaparak, ekonomik refah, kişi başı milli gelir ve kalkınma düzeyleri gibi makroekonomik göstergelerine etki etmektedir. Bu etkilere ise gümrük birliğinin oluşturduğu dinamik etkiler denir.¹¹¹

GB'den istenen, dinamik faydalardır. Öne çıkan en önemli dinamik faydalar ise; dış rekabetin artması, ölçek ekonomileri, döviz rezervlerinin artması, yatırımları teşvik ve sanayileşme hızının artmasıdır.¹¹²

4.3.2.1. Dış Rekabetin Artması

Ülkeler herhangi bir ekonomik bütünleşmeye dâhil olmadan önce iç sanayisini yüksek gümrük tarifeleri ile koruma altına alabilirler. Bu tarifeler, dıştan gelen bir rekabetle karşılaşmadığından iç sanayide hantallaşmalar oluşur. Bir ekonomik

¹¹⁰ Ömer Faruk Çolak, Harun Öztürkler ve İbrahim Tokathoğlu, **a.g.e.**, s.83.

¹¹¹ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.244.

¹¹² Ramazan Kılıç, **a.g.e.**, s.33.

bütünleşme çeşidi olan gümrük birliğinin oluşturulması ile üye ülkeler kendi aralarındaki tarife ve kısıtlamaları kaldırmaları nedeniyle bir rekabet oluşmaya başlar. Bu nedenle hantal işletmeler rekabete ayak uyduramadıklarından piyasadan çekilerek daha etkin olabildikleri alanlara kayarlar. Rekabete dayanabilen yerli işletmeler ise etkinliklerini artırarak maliyetlerini düşürme yoluna giderler. Bu şekilde gümrük birliği ile meydana gelen rekabet; etkinliği artırarak tekel gücünü düşürür.

4.3.2.2. Ölçek Ekonomileri

Gümrük birlikleri, üretimin daha geniş çaplı piyasalar için dizayn edilmesine ve ölçek ekonomilerinin oluşmasına sebep olurlar. Ölçek ekonomileri; içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bunlardan içsel ölçek ekonomileri, işletmenin iç üretim ölçeğinin genişlemesiyle maliyetlerin azalması durumudur. Oluşturulan gümrük birliği neticesinde ortaya çıkan geniş piyasa ile artan rekabet, belirsizliklerin azalması ve ileri teknoloji üretim tekniklerinin uygulanması, piyasadaki üreticilerin daha uzun vadeli yatırım planları yapabilmelerini sağlar; bu da içsel ölçek ekonomilerine yol açar.

Dışsal ölçek ekonomileri ise, faaliyette bulunduğu sanayi alanında üretim miktarının artmasıyla işletmenin maliyetlerinin azalması durumudur.

Gümrük Birliğine bağlı ortaya çıkması beklenen dışsal ekonomiler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Herhangi bir gümrük tarifesi uygulanmadan gümrük birliği içerisinde hareket eden mallar ve üretim faktörleri, son tüketicilere daha az maliyetli bir fiyattan ulaşmış olacaktır.
- Bilgi ve teknolojik faktörlerin üye ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesinin etkisiyle, gümrük birliği içerisinde geri kalmış bölgelerin gelişimine katkıda bulunacaktır.
- Gümrük birliği neticesinde var olacak büyük pazar piyasasının etkisiyle risk ve belirsizlik azalmış olacak, bu da yatırımların daha kârlı hale dönüşmesini sağlayacaktır.

- Ayrıca oluşacak büyük piyasanın etkisiyle, gümrük birliği içerisinde bulunan firmalar optimum üretim ölçeğine ulaşmış olacaktır.¹¹³

4.3.2.3. Döviz Rezervlerinin Artması

Gümrük birliklerinin bir dinamik etkisi de üye ülkelerin döviz rezervlerine olan ihtiyacı azaltmaktır. Kurulacak bir gümrük birliğiyle, özellikle sanayisi gelişmekte olan üye ülkelerin ithal edecekleri sanayi mallarında ihtiyaç duydukları döviz rezervi talebi azalmaktadır. Bunun iki şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir: Birincisi, üye ülkelerin pazarlık güçlerinin artması ve bu durumun da ticaret hadlerinin üye ülkeler lehine çevrilmesidir. Ticaret hadlerinin üye ülkelerin lehine çevrilmesi, ihracat fiyatlarının artması ve ithalat fiyatlarının azalması demektir. İhracat fiyatlarının artması özellikle birlik dışı ülkelerle yapılan ticarete elde edilen döviz getirisini artırırken, ithalat fiyatlarının azalması döviz miktarını düşürür. Bunun yanında gümrük birliğinin kendi iç üretimini artırarak birlik dışı bağımlılığını azaltma yoluna gitmesi yani ithalatı düşürmesi de, döviz rezervlerinin artmasına yol açar. Üretimin daha geniş piyasaya yönelik olması, üye ülkelerdeki işletmelerin dünya piyasalarında rekabet gücünü artırarak daha fazla ihracat yapmalarını ve dolayısıyla oluşan ölçek ekonomilerinden yararlanmalarını sağlayacaktır.¹¹⁴

4.3.2.4. Yatırımları Teşvik

Aralarında gümrük birliği kuran ülkelerde şu nedenlere bağlı olarak yatırımların artması beklenir:

Birincisi, gümrük birliği nedeniyle milli gelirden oluşan artışın tasarrufları ve yatırımları da artırmasıdır.

İkincisi, tarifelerin tekrar artırılmayacağı konusunda yatırım yapacak müteşebbislere güvence vermesidir. Sınırlandırmaların ortada kaldırılması ve gümrük

---

¹¹³ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.24.

¹¹⁴ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.24

birliği dışındaki üçüncü ölkelere yönelik ortak bir tarifenin uygulanması, yatırımların kâr marjının artmasına ve yatırım riskinin azalmasına etki edecektir.

Üçüncüsü, gümrük birliği üyesi ölkelere giren yabancı sermaye, yatırımların artmasını sağlayacaktır. Yatırımların bu biçimde artması, birliği kuran ölkelerin birlik dışındaki ölkelerden akan sermayeye engel olmalarına bağlıdır.¹¹⁵

4.3.2.5. Sanayileşme Hızının Artması

Gümrük birliği, üye ölkelerin sanayileşme düzeylerinde yükselmeye yol açtığı için, az gelişmiş ölkeler bir gümrük birliğine giderek sanayileşme hızlarını artırmak istemektedir. Sanayileşme hızına pozitif etkisi olan gümrük birliğinin katkısı şu iki şekilde gerçekleşmektedir:

- İlki, gümrük birliğinin üye ölkelerdeki sanayi sektörlerinin gelişmesine pozitif katkıda bulunmasıdır. Gümrük birliği kuran ölkelerin kendi aralarındaki tarifeleri kaldırması, bu ölkelerdeki sektörlerin rekabetçi bir ortamda bulunmalarını sağlar. Böyle bir durumda, Birlik üye sanayilerinin birlik sınırları dâhilindeki diğer sanayiler ile rekabete girebilmeleri, üretebildikleri ürün kalitelerinin artırılmasına bağlıdır.
- Gümrük birliğinin sanayileşmeye bir diğer önemli etkisi ise, yeni sanayiler için teşvik oluşturmalarıdır. GB kuran ölkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşmaları, yeni sanayi dallarının kurulmasını sağlar.¹¹⁶

---

¹¹⁵ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.25.

¹¹⁶ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.26.

5. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, daha önceki bölümlerde değinilen Gümrük Birliğinin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkisi incelenecektir. Süreç içerisinde gelişen ikili ilişkilerde Gümrük Birliğinin içeriği, önemi, kapsamı, bu kapsamda yapılan değişiklikler ile GB öncesi ve sonrası Türkiye-AB dış ticaretinin değerlendirilmesi ele alınacaktır.

5.1. Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerinde Gümrük Birliği

1959 yılında Türkiye’nin ortaklık başvurusu ile başlayan ilişkiler, Ankara Antlaşması’nın 1963 yılında imzalanmasıyla birlikte resmi bir bütünlük kazanmıştır. Bu antlaşmanın nihai hedefi, Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na tam üyeliği olarak belirlenmiş; süreç ise hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda 7 yıl süren hazırlık döneminin ardından 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol ile geçiş döneminin başlaması öngörülmüş ve Türkiye’nin kademeli olarak Gümrük Birliğine geçişi hedeflenmiştir. Bu süreçte Avrupa Topluluğu üye ülkeleri, 1971 tarihi itibarıyla Türkiye’ye karşı uyguladıkları sanayi malları üzerindeki vergileri tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Geçiş dönemi için öngörülen süre ise kademeli olarak 22 yıl olarak belirlenmiştir.

Geçiş döneminde Türkiye, ekonomik krizler ve zorluklar nedeniyle kendine düşen sorumlulukları çoğu zaman gerçekleştirememiş veya ertelemiştir. 1983 sonrası dış açılma ve serbest ekonomi politikaları, 1987’de Topluluğa yapılan tam üyelik için başvuru, Doğu Bloku’nun yıkılması, soğuk savaşın sona ermesiyle yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkması ve jeopolitik etkenler, Türkiye ile Topluluğu birbirine daha fazla yakınlaştırmış; Türkiye için Topluluğa üyelik, ekonomik ve siyasi bir stratejik amaç haline gelmiştir. Bu nedenle tam üyelik sürecini hızlandırması, ekonomik ve kültürel yakınlaşmaya olanak vermesi, ayrıca daha derin bir bütünleşmeyi sağlaması sebebiyle Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki Gümrük Birliğine karşı bakış açısı değişmiş,

Türkiye'nin Katma Protokol'de belirtilen sorumluluklarını yerine getirerek Gümrük Birliğine dâhil olması öncelikli amaç halini almıştır. Bu amaç doğrultusunda Gümrük Birliği hazırlıklarını yapmak ve son esas ve usulleri belirlemek amacıyla 1992 yılında taraflar nezdinde ortak bir komite oluşturulmuş, bu komitenin çalışmalarını nihayetlendirmesinin ardından 1963 yılında Ankara Antlaşması ile başlayan süreç, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır.¹¹⁷

6 Mart 1995'te Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi 36. Dönem toplantısında alınan 1/95 Sayılı Karar kapsamında, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla bir Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesi kararı alınmıştır. Alınan bu karar, hukuki olarak 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ve akabinde 1970 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'e dayanmaktadır.

Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 36. Dönem toplantısıyla alınan 1/95 Sayılı Kararın önsözü; "Ortaklık Konseyi, Ankara Anlaşması'nı göz önünde bulundurarak; Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklığı meydana getiren Ankara Anlaşması'nda, özellikle de 28. Maddesinde belirlenen hedeflerin Avrupa'da büyük siyasi ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı günümüzde önemini koruduğunu dikkate alarak; tarafların Ankara Anlaşması ve Anlaşma'nın Katma Protokol ile belirlenen takvime ve yöntemlere uygun olarak Gümrük Birliğine girme konusundaki isteklerinin yeniden teyit edildiği 8 Kasım 1993 tarihli İlke Kararı'nı hatırlatarak; Ankara Anlaşması'nın 5. maddesinde hükme bağlanan ortaklık ilişkilerinin Gümrük Birliğine dayalı son döneme girmekte olduğunu, böylece iki tarafın karşılıklı yükümlülüklerini yerine getirmesi suretiyle geçiş döneminin tamamlanacağını ve Gümrük Birliğinin Ankara Anlaşması ile Katma Protokol çerçevesinde etkili biçimde işleyişi için gerekli yöntemlerin geliştirilmesinin yolunun açıldığını dikkate alarak; Taraflar arasındaki ortaklık ilişkisi çerçevesinde Gümrük Birliğinin siyasi ve ekonomik bakımdan önem taşıyan nitel bir aşama olduğunu dikkate alarak..."¹¹⁸ Avrupa Birliği ile Türkiye'nin nihai aşamayı oluşturan Gümrük Birliği

---

¹¹⁷ Antalya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO), **Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri**, Ocak, Antalya, 2010, s.2.

¹¹⁸ 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı), <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2017)

kararının tamamlandığını ve Ankara Antlaşması'nın nihai dönemine girildiğini belirtmektedir.

Ankara Antlaşması'nın 2. Maddesi¹¹⁹ ve 5. Maddesi¹²⁰ Gümrük Birliğinin uygulamaya girmesini öngören kurallara değinmekte ve bunları içerik olarak belirlemektedir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında oluşturulan bu Gümrük Birliği, Avrupa Birliği üyesi olmayan bir ülkenin Gümrük Birliğine dâhil olması ve fonksiyonel olması açısından önemli örnek bir ilki oluşturmaktadır.

Gümrük birliği, malların bir gümrük sınırları içerisinde serbestçe dolaşabilmesi ve tüm üyelerin, üye olmayan diğer ülkelerden gelen ithal mallar için aynı tarifeyi ve ticaret politikasını uygulamaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle Türkiye, nihai aşamada dâhil olduğu AB Gümrük Birliği dolayısıyla Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası'nı ve Ortak Gümrük Tarifesini de (OGT) kabul etmiştir. Ortak Ticaret Politikası, Roma Antlaşması'nın 113. Maddesinde (daha sonra yeniden numaralandırılarak 133. Madde olmuştur.) ayrıntılı olarak izah edilmekte ve AB bütünleşmesinin ilk katmanını meydana getirmektedir. Ortak Gümrük Tarifesi ise, birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaret ve tarife antlaşmalarında serbestleştirme önlemleri, ihracat politikası ve ticari korunma araçları ile ilgili belirlenen ortak prensiplerdir.¹²¹

---

¹¹⁹ Ankara Antlaşması, Madde 2:

1. Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.

2. Yukarıdaki fıkrada belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için 3, 4 ve 5 inci maddelerde gösterilen şartlara ve usullere göre bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmüştür.

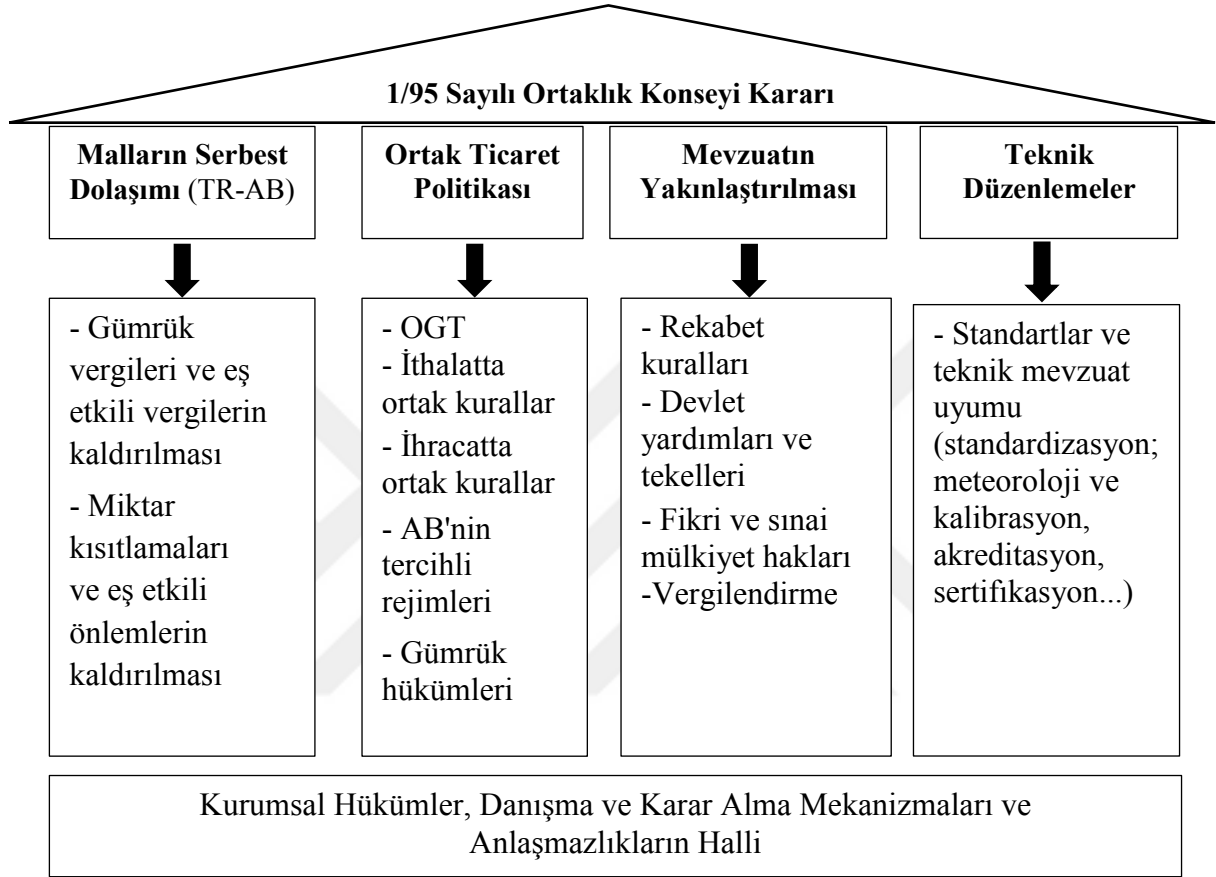
3. Ortaklığın :

a) bir hazırlık dönemi,
b) bir geçiş dönemi,
c) bir son dönemi vardır.

¹²⁰ Ankara Antlaşması, Madde 5: Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Âkit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir.

¹²¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, Mart, İstanbul, 2002, s.30.

Türkiye, Gümrük Birliği üyesi olduktan sonra bu politikaları mevzuatına uygun olarak değiştirmiş, üye ülkelerle karşılıklı ticarete birbirlerine uyguladıkları gümrük vergileri, kısıtlamalar ve tarifeleri kaldırarak ticari ilişkilerde yeni bir aşamaya geçmiştir.

Şekil 2: Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Genel Yapısı

Kaynak: Sait Akman, “Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi Ortak Dış Ticaret Politikası”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen, *Avrupa Birliği Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* içinde (217-243) Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s.226.

5.2. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliğinin Kapsamı

Türkiye, ortaklık başvurusunda ortaklığın niteliğini Avrupa Birliği Ortak Pazarına tam katılım olarak amaçladığından ortaklığın Gümrük Birliği olarak nitelenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹²² 6 Mart 1995 tarihinde alınan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi

¹²² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993, s.134.

Kararı; toplamda 66 maddeden, 17 bildirden, 10 ekten oluşmakta ve Gümrük Birliğinin işleyişinin şu esas hükümleri kapsadığını belirtmektedir:

- Malların Serbest Dolaşımı,
- Gümrük Vergileri ile Eş Etkili Önlemlerin Kaldırılması,
- Miktar Kısıtlamalarının ve Resimlerin Kaldırılması,
- Gümrük Hükümleri,
- Dolaylı ve Dolaysız Vergiler,
- Ticaret Politikası,
- Tarım Ürünleri,
- Rekabet,
- Fikri, Sınai ve Ticari Mülkiyetin Korunması,
- Ortak Gümrük Tarifesi ile Tercihli Tarife Politikaları,
- AT'yi oluşturan Antlaşmanın II Sayılı Ekinde Yer Almayan İşlenmiş Tarım Ürünleri,
- Yasaların Yakınlaştırılması,
- Ticari Korunma Araçları,
- Kurumsal Hükümler,
- Kamu Alımları,
- AT-Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi,
- İhtilafların Halli ve Korunma Önlemleri,
- Danışma ve Karar Usulleri,
- Genel ve Nihai Hükümler,
- Açıklama ile Ekler başlığından oluşmaktadır.¹²³

Özet olarak ifade edersek, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında oluşturulan Gümrük Birliği, işlenmiş tarım ürünlerini ile sanayi mallarını kapsamaktadır. Türkiye, Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlamadığı için işlenmemiş tarım ürünleri Gümrük Birliği kapsamına dâhil edilmemiştir. Temel tarım ürünleri için ise, 2/2006 sayılı Türkiye-

---

¹²³ Hacı Can, a.g.e., s.13.

Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararı ile nihai şeklini alan Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında işlem görmektedir.¹²⁴

Nihai aşamaya geçilmesiyle birlikte Türkiye, Topluluğun 1971 yılından beri Katma Protokol ile tek taraflı olarak, Topluluk üye ülkelerinden Türkiye'ye giren sanayi ürünlerine uygulanan bütün gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ile eş etkili engelleri kaldırmıştır. Üye ülkeler dışından ithal edilen ürünlere yönelik ise, Topluluk Ortak Dış Tarifelerini uygulamaya başlayarak, bu kapsamda hassas ürünlere 5 yıllık bir geçiş süreci belirlemiştir. Türkiye 2001 yılından itibaren başlayan geçiş dönemi boyunca, bu kapsamdaki vergileri aşamalı bir şekilde Topluluk mevzuatına uygun olarak uyumlaştırmıştır. 2001 yılından itibaren, Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Tarifesi, az gelişmiş ve gelişme düzeyinde olan ülkelere özgü uygulanan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (Generalized System of Preferences veya GSP) dışında tamamiyle yürürlüğe sokulmuştur. GSP uygulamaları da, aşamalı bir şekilde üstlenilmiştir. Ayrıca, Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne paralel bir şekilde uygulamaya geçmesine ve pazar ekonomisine yönelik bütünleşmenin tam olarak sağlanmasına yönelik bazı ortak kurallar ve uygulamalar belirlenmiştir. Bu doğrultuda fikri ve sınaî mülkiyet hakları kapsamına giren telif hakları, patent, endüstriyel tasarımlar, ticari markalar vb. konularda Avrupa Birliği'ne muadil korumalar getirmesi, Avrupa Birliği ölçütleriyle bağdaşan bir rekabet yasasının düzenlenmesi, bağımsız bir Rekabet Kurumu'nun faaliyete sokulması, gümrük standardizasyonları ve otomasyonu, devlet yardımları ile tekelleri vb. konuları kapsayan alanlarda Avrupa Birliği'ne uyum sağlanması hükme bağlanmış ve bunların sağlanmasına yönelik Kanun Hükmünde Kararnameler çıkarılmıştır.¹²⁵

---

¹²⁴ Türkiye İle AB Arasında Tarım Alanındaki İlişkilerin Çerçevesi, www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Avrupa%20Birli%C4%9Fi/05.Tar%C4%B1m/Turkiye-AB_Tercihli_Tarim_Urunleri_Ticareti.html (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2017)

¹²⁵ Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, **a.g.e.**, s.3.

5.3. Türkiye'nin Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirdiği Değişiklikler

Gümrük Birliğinin uygulamaya geçeceği tarih olan 1 Ocak 1996'a değin yapılması gereken çalışmalara ve akabinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda bulunan hükümlerin yerine getirilmesine yönelik belirlenen takvime uygun hareket etmek amacıyla 95/10 sayılı bir Başbakanlık Genelgesi yürürlüğe sokulmuştur. Bununla birlikte uyum çalışmalarının belirlenen zaman çizelgesine göre gerçekleştirmek ve GB'nin düzgün bir şekilde işleyişini sağlamak için 1998/31 ve Başbakanlık Genelgeleri de yürürlüğe konulmuştur. Özellikle 1999/46 sayılı genelgede Türkiye'nin adaylık sürecine ve tam üyeliğe hazırlanmasına yönelik hedefler belirlenmiştir. 1/95 Sayılı Gümrük Birliği kararı ile beraber iki taraflı sanayi ürünlerinde gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler kaldırılarak, Türkiye'nin Birlik üyesi olmayan ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulaması kabul edilmiştir. Bunun yanında bazı ürünlerde istisna sağlanmış ve GB'nin yürürlüğe geçtiği tarihten itibaren 31 Aralık 2000 tarihine kadar beş yıllık bir geçiş süreci tanınmıştır. Bu süreçte otomobiller, mobilyalar, ayakkabılar ve deriden imal edilen ürünler gibi sınırlı sayıda hassas ürünler için Birlik üyesi dışındaki ülkelere yönelik Ortak Gümrük Tarifesi haddinden daha üst limitte bir tarife uygulamasına gidilmiştir. 2001 yılı başı itibariyle bu geçiş süreci bitmiş ve bundan dolayı bütün sanayi ürünleri, Ortak Gümrük Tarifesi oranlarıyla uyumlaştırılmıştır.

Bu kapsamda, Gümrük Birliğinin işleyişinin önündeki engelleri kaldırmaya, düzgün işlemesine olanak sağlamaya ve Ortak Ticaret Politikasının işlevsel hale getirmeye yönelik; ihracat ve ithalata yönelik kurallar, kotaların idare edilmesi, tekstilin ithaline yönelik otonom düzenlemeler, damping veya sübvansiyona karşı önlemler, dâhilde ve hariçte işleme rejimleri Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlaştırılmıştır.

Şimdiye kadar bu bağlamda Türkiye, 21'i yürürlükte olan toplamda 35 tane Serbest Ticaret Anlaşmasına imza atmıştır. Bununla birlikte, bazı ülkelerin halen devam etmekte olan iç onay prosedürlerinin tamamlanmasıyla bu ülkelerle yapılan STA'lar da faaliyete geçecektir. Diğer taraftan, pek çok ülke ve ülke gruplarıyla görüşmeler ve müzakereler devam etmektedir. Bunun yanında, AB'nin az gelişmiş ve gelişme düzeyinde olan ülkelere Gümrük Birliği kapsamındaki ürünlere yönelik uygulamaya

koyduğu otonom tarife ödümlerini kapsayan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne (GTS) uyum, 1 Ocak 2008 tarihi itibarıyla sona ermiştir. Ayrıca ticaretin önündeki teknik engellerin ortadan kaldırılması ile belgelendirme ve test alanlı alt yapı düzenlemelerinin geliştirilmesini sağlamak amaçlı 1999 yılında Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) kurulmuş, böylece bu kapsama giren 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8. ve 11. Maddelerine ilişkin mevzuata uyuma yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. 2/97 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda ifade edilen Birlik mevzuatının günümüze değin yaklaşık yüzde 80'i, ilgili kamu kurum-kuruluşlarınca uyumlaştırılmak suretiyle ulusal mevzuata dâhil edilmiştir. Bu çerçevede Birlik yönergelerine uyumun yasal dayanağını oluşturan 11 Temmuz 2001 tarihli ve 24459 sayılı "Ürünlere ilişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun" diğer bir isimle "Çerçeve Kanun", 11 Ocak 2002 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu kanun kapsamında dört uygulama yönetmeliği daha yayınlanmıştır. Böylelikle ticaretin önündeki teknik engellerin bütünüyle ortadan kaldırılmasına, ayrıca tüketicilerin korunmasına ve ithalatın global çapta kabul edilmiş kurallarla denetiminin sağlanmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır.¹²⁶

GB dışından yapılan ithalatı sınırlama ve düzenlemelere yönelik uygulamadaki kurallara uyum çalışmaları dâhilinde Türkiye, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren konfeksiyon ve tekstil ürünlerine yönelik Birliğin uygulamadaki gözetim önlemlerine ve miktar kısıtlamalarına benzer tedbirler almış ve bu tedbirlerin birçoğunu 2005 yılında Birlik ile eş anlı olarak yürürlükten kaldırmıştır.¹²⁷

Bu kapsamda malların serbest dolaşımının ve Birlik iç pazarı ile bütünleşmenin sağlanmasına yönelik vergilendirme, devlet yardımları ile rekabete ilişkin fikrî ve sınai mülkiyet haklarında uluslararası standartlarda ve normlarda uyuma gidilmiştir. Ayrıca Ortak Rekabet Politikasına uyum sağlamak amacıyla Türk tarafınca uygulamaya konulan düzenlemeler içerisinde; devlet yardımları mevzuatının AB ve uluslararası normlara uyumlaştırılması, Patent Enstitüsü'nün aktif bir şekilde kullanılması, Rekabet

---

¹²⁶ Hacı Can, **a.g.e.**, s.15.

¹²⁷ Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-176559&parentPage=dis_iliskiler&_adf.ctrl-state=3p3kcqmw2_5&_afLoop=16632658539862020#! (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2017)

Kurumu'nun kurulması, ticari-fikri-sınai mülkiyet hakları ile ilgili uluslararası antlaşmalara taraf olunması gibi konular da bulunmaktadır.¹²⁸

5.4. Gümrük Birliğinin Türkiye Açısından Önemi

Yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren işlemeye devam eden Gümrük Birliği, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ikili ilişkilerde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu kapsamda özellikle ticari ilişkilerde malların serbest dolaşımına yönelik önemli bir adım atılmış ve karşılıklı serbest ticaretin önündeki birçok engel kaldırılmıştır. Bu bağlamda Türkiye, sanayi ürünleri üzerindeki bütün gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ile eş etkili tedbirleri kaldırarak, AB Ortak Tarifesini kabul etmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile oluşturduğu Gümrük Birliği, AB'nin üye olmayan bir ülke ile oluşturduğu ilk işleyen gümrük birliği olma özelliğine sahiptir ve Avrupa Birliği'nin kendi hukuk sisteminin bir kısmını üye olmayan bir ülke ile paylaşmaya yönelik gerçekleştirdiği ilk durumdur. Ayrıca Türkiye aday olmadan önce Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine dâhil olan üç ülkeden biri olma statüsüne sahiptir. Türkiye'nin dış ticaret rejiminin yeniden şekillenmesine katkı sağlayan Gümrük Birliği; aynı zamanda Avrupa Birliği ile geleneksel usullerle yürütülen ticaretin daha modern bir yapıya kavuşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu durum aynı zamanda üçüncü ülkelerle yürütülen ticari ilişkilerin geliştirilmesine de katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticari hacim, Gümrük Birliği sonrası önemli miktarda artış göstermiştir. Ayrıca Türkiye'nin imalat sektörünün verimlilik düzeyi ve rekabetine de olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye, gerek siyasi gerek ekonomik anlamda yabancı yatırımcılar için daha istikrarlı ve daha tahmin edilebilir bir ülke konumuna gelmiştir.¹²⁹

5.5. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye'nin Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile 1963 yılında imzaladığı Ankara Antlaşması ile birlikte Topluluk, tek taraflı Türk mallarının ithalatına yönelik gümrük

---

¹²⁸ Hacı Can, a.g.e, s.16.

¹²⁹ TÜSİAD, **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Özeti**, Haziran, Brüksel, 2014, s.1-2.

vergilerinden tavizler vererek Türk ekonomisinin güçlenmesine yönelik adımlar attı. AET bu kapsamda Aralık 1964 itibarıyla Türkiye'nin önemli dört adet ihraç kalemi olan tütün, kuru incir, kuru üzüm ve fındık ürünlerine tarife kontenjanları tanıdı.¹³⁰

Sürecin başlamasıyla Türkiye ile AB üyeleri arasında gerçekleşen ticarete önemli değişimler gerçekleşmiştir. Bunun yanında Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilen uyum değişikliklerinin de etkisiyle, Türkiye'nin sadece AB üyeleriyle değil, dış dünya ile yaptığı ticaret hacminde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler, dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak kimi zaman olumlu, kimi zaman olumsuz olmuştur. Ancak genel anlamda değerlendirildiğinde olumsuz yönlerine nazaran olumlu yönlerinin çok daha fazla olduğu görülmektedir.

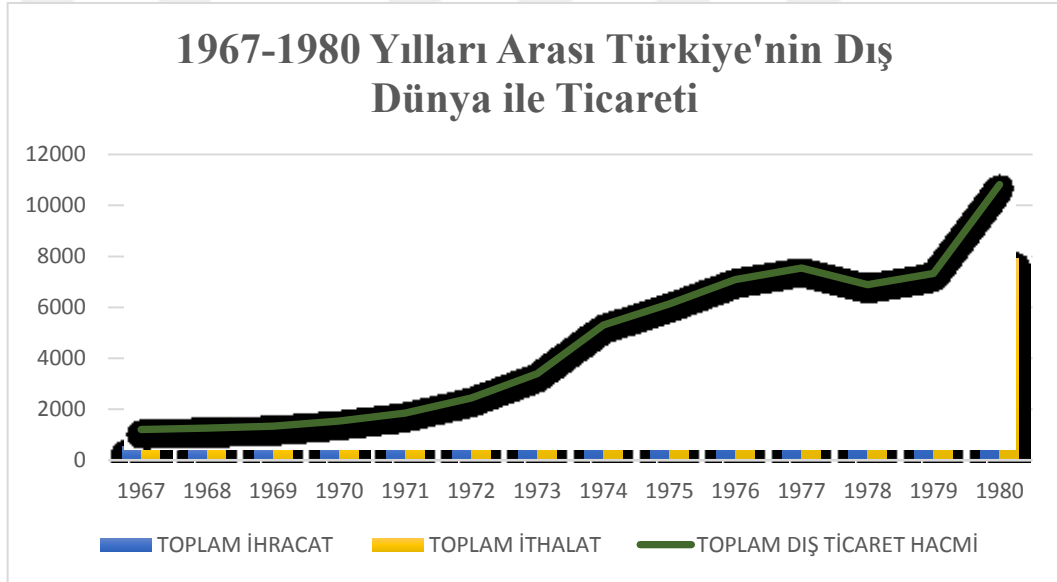
¹³⁰ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.275.

Tablo 4: Türkiye'nin Dış Dünya ve AB ile Ticareti (1967-1980)

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Toplam Dış Ticaret Hacmi	Toplam Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat (%)	AB'ye İhracat	İhracatta AB'nin Payı (%)	AB'den İthalat	İthalatta AB'nin Payı (%)	AB ile Dış Ticaret Hacmi
1967	522	685	1 207	-162	76,29	234	44,8	334	48,7	568
1968	496	764	1 260	-267	65,01	226	45,4	393	51,4	619
1969	537	801	1 338	-264	67	267	49,7	393	49,1	660
1970	588	948	1 536	-359	62,1	294	50,0	427	45,1	721
1971	677	1 171	1 847	-494	57,79	329	48,7	582	49,7	911
1972	885	1 563	2 448	-678	56,64	428	48,4	851	54,5	1 279
1973	1 317	2 086	3 403	-769	63,13	652	49,5	1 161	55,6	1 813
1974	1 532	3 778	5 310	-2 245	40,56	761	49,7	1 748	46,3	2 509
1975	1 401	4 739	6 140	-3 338	29,57	645	46,0	2 378	50,2	3 023
1976	1 960	5 129	7 089	-3 168	38,22	1 017	51,9	2 412	47,0	3 429
1977	1 753	5 796	7 549	-4 043	30,24	897	51,1	2 559	44,1	3 456
1978	2 288	4 599	6 887	-2 311	49,75	1 127	49,3	1 931	42,0	3 058
1979	2 261	5 069	7 331	-2 808	44,6	1 132	50,0	1 940	38,3	3 072
1980	2 910	7 909	10 820	-4 999	36,79	1 300	44,7	2 360	29,8	3 660

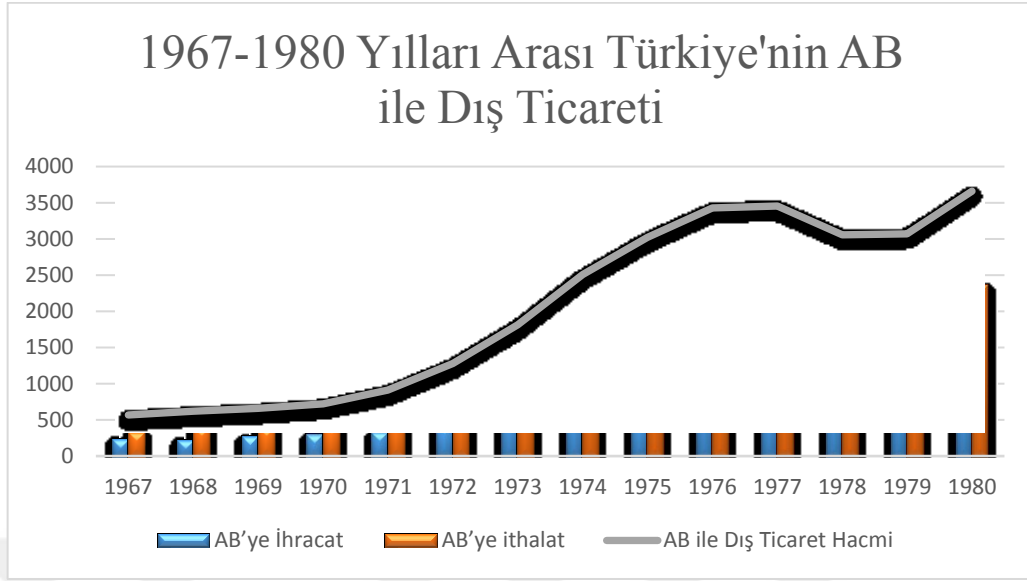
Kaynak: (Milyon \$) (TÜİK, 01 Haziran 2017), www.tuik.gov.tr

Tabloda da görüldüğü üzere Gümrük Birliği öncesinde gerçekleşen ve Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ve bunun ardından AET tarafından tek taraflı verilen ödünlere sonra, Türkiye'nin AET ülkeleri ile dış ticaret hacminde görece artış meydana geldiği görülmektedir. Özellikle 1967-1971 yılları arasında AET üyesi 6 ülkenin verdiği tek taraflı gümrük ödünlere, ithalatta ve ihracatta artırıcı etki oluşturmuştur. 1967'de ihracatta AET ülkelerin payı % 44,8; ithalatta ise % 48,7 iken, ihracatta bu oran 1970'de % 50'e yükselmiş, ardından 1971'de % 48,7'e düşmüş; ithalatta ise 1971 yılında % 49,7'e yükselmiştir. Bunun yanı sıra genel dış ticarete ise artış gerçekleşmiştir. Dış dünya ile ihracat 1967'de 522 milyon Dolar iken, 1971'de 677 milyon Dolar'a çıkmıştır. Dış dünya ile ithalat ise 1967'de 685 milyon Dolar iken, 1971'de 1,171 milyon Dolar'a çıkmıştır.

Grafik 1: 1967-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Dünya ile Ticareti

Grafik 2: 1967-1980 Yılları Arası Türkiye'nin AB ile Dış Ticareti

1971 yılında yürürlüğe giren geçiş dönemi ile birlikte özellikle Topluluk ülkelerine ihracatta önemli artışlar gerçekleştiği görülmektedir. 1972'de üye ülkelere ihracat artışı, bir önceki yıla göre 329 milyon Dolar iken, yaklaşık 100 milyon Dolar artarak 428 milyon Dolar'a yükselmiştir. İthalat ise 582 milyon Dolar iken, 851 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 1967 ile 1980 yılları arasındaki ticareti gösteren grafiklere bakıldığında, 1973 yılında, içerisinde Birleşik Krallık gibi önemli ülkelerin de bulunduğu 3 yeni üye ülkenin Topluluğa dâhil olmasıyla birlikte sonraki yıllarda genel dış ticaret ve Topluluk üye ülkelere olan ticaretin görünümünde süreç içerisinde önemli artışlar gerçekleştiği görülmektedir. Bu süreçte AB ülkeleriyle ticaret hacmi bir önceki yıla göre yaklaşık 600 milyon Dolar artmış; ihracatta pay % 49,5, ithalatta pay ise % 55,6'ya yükselmiştir. Ayrıca tabloya bakıldığında 1980'e kadar Türk dış ticaretinde genel olarak açıklar görülmektedir. 1963'te toplam dış ticaret dengesi -320 milyon Dolar ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 53,5 iken, 1980'de bu sayı yaklaşık -5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş ve ithalatın ihracatı karşılama oranı % 37'e düşmüştür. AB ile olan ticaret hacminde ise genişleyen pazarın etkisiyle genel olarak birlikte artış olduğu görülmektedir. Bu durumun en belirgin özelliği, Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı ithal ikameci sanayileşme politikası nedeniyle ödemeler dengesindeki olumsuz sonuçlar olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkiye'nin 1967-1980 yılları arasındaki dış ticaretine bakıldığında, dış ticarete sürekli bir açık verdiği

görülmektedir. Buna rağmen 1967’de Türkiye’nin ihracatının ithalatını karşılama oranı % 76,3 iken 1980 yılında bu oran neredeyse yarı yarıya azalarak % 36,8’e düşmüştür.

1973 ve 1979 yıllarında Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) tarafından dünya ekonomisini etkileyen petrole yönelik kararlar, ortaya şokların çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle ortaya çıkan fiyat artışları, dünyayı etkilediği gibi Avrupa genelini ve gelişmekte olan Türkiye’yi de etkilemiştir. Bu durum Avrupa ülkeleri ile Türkiye’nin dış ticaret dengelerine negatif yansımış ve cari işlemlerde açıklarının büyümesine yol açmıştır. Dünya ekonomisinin 2. Dünya Savaşı’ndan sonra süregelen büyümesi ve refahı, bu süreçte ilk defa kesintiye uğramıştır. Türkiye de bu süreçte kemer sıkma politikası uygulama yoluna giden ülkelerden biri olmuştur. Bu dönemde tüketimden kısılmaya gidilmemiş ve sürekli yükselen petrol fiyatlarının bedeli dış borçlanma yoluyla karşılanmıştır. İç dengesizlikler ve artan dış borç, büyük bir mali külfete neden olmuştur. Bununla birlikte değer kazanan Türk Lirasına yönelik uygulanan kur politikaları faydasız kalmıştır. 1974’teki Kıbrıs Barış Harekâtı ve silah ambargosu, Türkiye’nin döviz harcamasını da artırmıştır. Dünya ekonomisinin de bu şoklardan etkilenerek yavaşlamaya başlamasıyla ihracat gelirlerinin de olumsuz etkilenmesi, Türk Hükümetini dengeleri tekrar sağlamak adına döviz kontrolleri sıkılaştırılmasına yöneltmiştir. Türkiye, bu süreçte sürekli artan cari açıklar nedeniyle krizler yaşamıştır. Bu dönemde sanayi, koruma duvarlarıyla korunmaya çalışılmıştır. Bu da içe dönük üretime neden olmuştur. İmalatta sanayinin yapısal önlemlerle desteklenmemesi, uluslararası rekabete açılmaya ve ihracata yönelik üretim yapılmasına engel olmuştur. Buna bağlı olarak üretimde daralmalar yaşanmış ve bu daralmalardan dolayı enflasyon giderek artmıştır. Bu süreç üretimin en fazla içe yönelik kaldığı dönem olmuştur.¹³¹

1980’lerden önceki korumacı ve ithal ikameci politikalar, 80 sonrası yerini serbestleşmeye bıraktı. Bu dönemde 24 Ocak Kararları da denilen ve Türkiye’nin dış dünya ile bütünleşmesini sağlayacak bir takım kararlar alınmıştır. Bu süreçte Türkiye, dünya ekonomisiyle daha sıkı bağlar kurmaya ve dışa açık sanayileşme politikalarına yönelmiştir. 24 Ocak Kararları Türkiye’de kriz içerisinde olan Türk ekonomisini

---

¹³¹ Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.244-245.

canlandırıp, korumacı ve ithal ikameci politikalar yerine dışa açılımlı, rekabete açık ve sanayiye baz alan ihracata yönelik serbest bir piyasa ekonomisi döneminin kapısını aralamıştır. Bu kararlarda, önemli beklentilerden biri de ihracat odaklı ekonomik büyümeye gitmek olmuştur.

24 Ocak Kararları olarak bilinen ve Türkiye ekonomisini dünyaya açan o önemli kararların başlıcaları şunlardır:

- % 32,7 oranında kur ayarlamasına gidilerek günlük kur uygulanmaya başlanmıştır.
- Devletin piyasadaki varlığında küçültmeye gidilerek, Kamu İktisadi Teşekkülleri'ndeki uygulamalara eş anlı olarak tarım ürünlerinde destekleme alımları kısıtlandırılmıştır.
- Enerji ve ulaştırma alanları ile gübre üzerindeki sübvansiyonlar dışında diğer alanlardaki sübvansiyonlar kaldırılmıştır.
- Dış ticaret serbestleştirilerek, yabancı sermaye yatırımları için teşviklere gidilmiş, kâr transferlerinde kolaylıklar sağlanmıştır.
- Ülke sınırları dışı inşaaataya yönelik yatırımlar desteklenmiştir.
- İthalat aşama aşama serbestleştirilmiş; dış satım, vergi iadeleri, düşük faizli krediler, ihracatçılara yönelik ithal ürünlerde gümrük muafiyeti ve bazı sektörlere yönelik farklı teşvikler getirilmiştir.¹³²

---

¹³² Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2009, s.200-203.

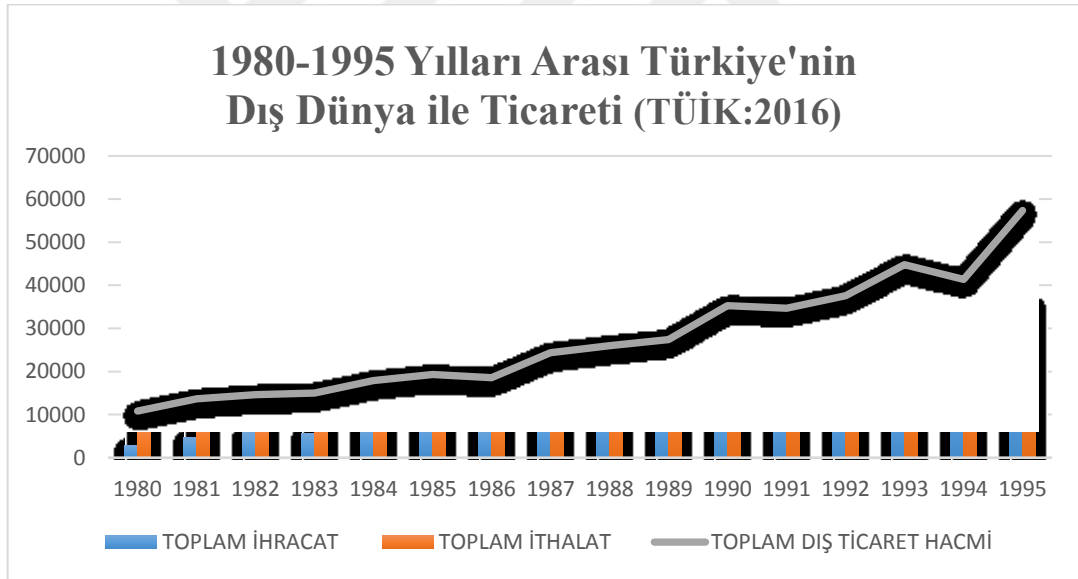
Tablo 5: Türkiye'nin Dış Dünya ve AB ile Ticareti (1980-1995)

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Toplam Dış Ticaret Hacmi	Toplam Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat (%)	AB'ye İhracat	İhracatta AB'nin Payı (%)	AB'den İthalat	İthalatta AB'nin Payı (%)	AB ile Dış Ticaret Hacmi
1980	2 910	7 909	10 820	-4 999	36,79	1 300	44,7	2 360	29,8	3 660
1981	4 703	8 933	13 636	-4 230	52,64	1 564	33,3	2 633	29,5	4 197
1982	5 746	8 843	14 589	-3 097	64,98	1 802	31,4	2 566	29,0	4 368
1983	5 728	9 235	14 963	-3 507	62,02	2 066	36,1	2 775	30,1	4 841
1984	7 134	10 757	17 891	-3 623	66,32	2 781	39,0	3 314	30,8	6 095
1985	7 958	11 343	19 301	-3 385	70,16	3 204	40,3	3 895	34,3	7 099
1986	7 457	11 105	18 562	-3 648	67,15	3 263	43,8	4 565	41,1	7 828
1987	10 190	14 158	24 348	-3 968	71,97	4 868	47,8	5 666	40,0	10 534
1988	11 662	14 335	25 957	-2 713	81,07	5 098	43,7	5 895	41,1	10 993
1989	11 625	15 792	27 417	-4 167	73,61	5 408	46,5	6 055	38,3	11 463
1990	12 959	22 302	35 261	-9 343	58,11	6 906	53,3	9 328	41,8	16 234
1991	13 593	21 047	34 641	-7 454	64,59	7 042	51,8	9 221	43,8	16 263
1992	14 715	22 871	37 586	-8 156	64,34	7 602	51,6	10 050	43,9	17 652
1993	15 345	29 428	44 773	-14 083	52,14	7 376	48,1	13 874	47,1	21 250
1994	18 106	23 270	41 376	-5 164	77,81	8 634	47,7	10 915	46,9	19 549
1995	21 637	35 709	57 346	-14 072	60,59	11 078	51,2	16 860	47,2	27 938

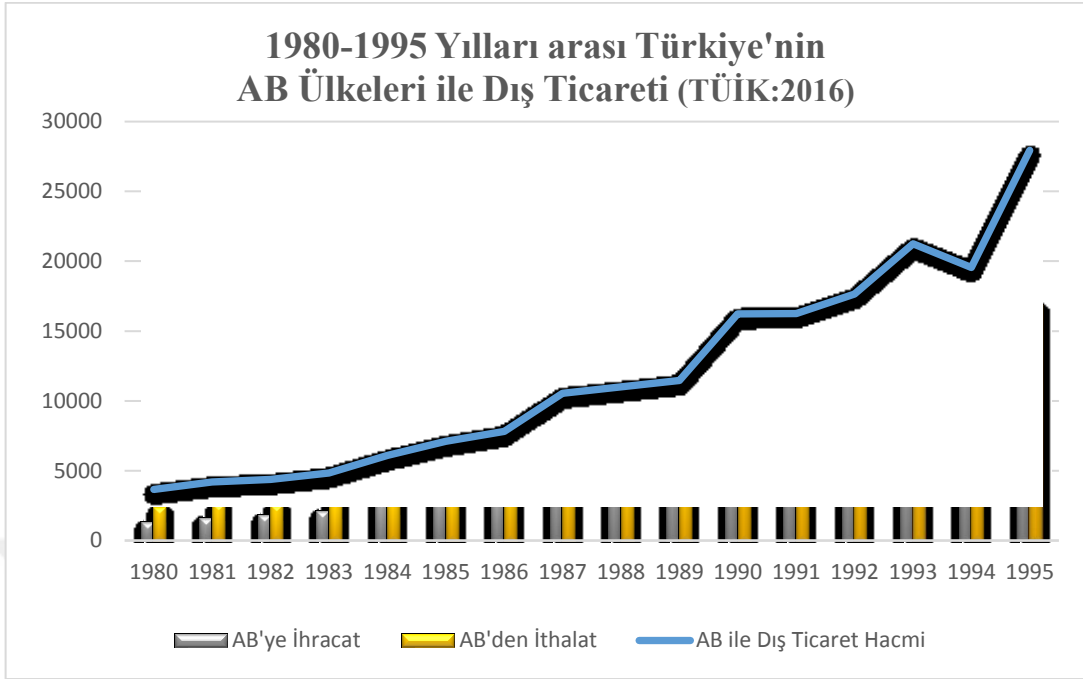
Kaynak: (Milyon \$) (TUIK, 01 Haziran 2017), www.tuik.gov.tr

24 Ocak Kararlarıyla, korumacı ithal ikamesi politikalar yerine ihracatı teşvik eden istikrar politikalarına gidilmiştir. Bu kararlardan sonra tabloda görüldüğü üzere ihracat 1980 yılında yaklaşık %29 artarak, bir önceki yılda 2,261 milyar Dolar olan ihracat, 2,91 milyar Dolar'a yükselmiştir. Bu kararlar asıl etkisini 1981 yılı ve sonrasında göstermeye başlamıştır. 1981'de ihracat 4,703 milyar Dolar'a çıkarak % 60'ın üzerinde büyük bir yükseliş göstermiştir. Toplam dış ticaret hacmi ise yaklaşık 11 milyar Dolar civarı gerçekleşmiştir.

Aynı şekilde Avrupa Topluluğu ülkeleri ile yapılan ticarete de artan oranda bir yükseliş gerçekleşmiştir. Bu süreçte ihracat 1980'e göre 1981'de 264 milyon Dolar yükselerek 1,564 milyar Dolar'a çıkmıştır. Bununla birlikte Avrupa Topluluğu'nun ihracatta payı % 50 oranlarından, dış ülkelere yönelen ihracatlarla düşerek % 30 civarlarına gerilemiştir.

Grafik 3: 1980-1995 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Dünya ile Ticareti

Grafik 4: 1980-1995 Yılları arası Türkiye'nin AB Ülkeleri ile Dış Ticareti

1980 sonrası genel olarak dış ticarete baktığımızda Gümrük Birliğine dâhil olunan yıl olan 1996'a kadar ihracatta, 1986 ve 1989 yılları dışında, istikrarlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu sürece değin ihracatta en fazla ihraç edilen ürün kalemlerinde sanayi ürünleri önde gelirken, ithal edilen ürünlerde ise petrol ve petrol ürünleri gelmektedir. 1980'lerin ikinci yarısına (1985 ve sonrası) bakıldığında bu dönemde 1986 yılında ihracat ve ithalatta birlikte bir düşüş olduğu görülmektedir. İhracat bir önceki yıla göre yaklaşık 500 milyon Dolar düşüş gösterirken, ithalat ise yaklaşık yarısı kadar olan 250 milyon Dolar düşüş göstermiştir. Türkiye 1985 yılında döviz kuru oranlarını bankaların belirlemesini serbest bırakmıştı. Ancak 1986 yılında bu kaldırılarak bankalar tarafından belirlenecek döviz kurlarının Merkez Bankası kurlarının yüzde 1'i aralığında olması zorunluluğu getirilmiştir. Bu durum döviz kurlarını baskı altına almıştır. Bununla birlikte Türkiye 1985'te Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) Sübvansiyon kodu anlaşmasını imzalayarak ihracatta doğrudan teşvikleri azaltmaya gitmiştir. Bunun sonucunda izleyen dönemlerde iç talep önemli oranda artmıştır. Bu da ihracatın azalmasına neden olmuştur.¹³³ Ayrıca 1990'a değin gelinen süreç değerlendirildiğinde Türkiye'nin dış ticaret hacmi büyük bir sıçrama gösterip 35

¹³³ Ömer Faruk Çolak, Harun Öztürkler ve İbrahim Tokatlıoğlu, a.g.e. s.73-74.

milyar Dolar'ı geçerek en yüksek rakamlara ulaşmıştır. Burada ihracatın payı 13 milyar Dolar civarı iken, ithalatın payı da 22 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir.

Aynı süreçte Avrupa Topluluğu ülkeleri ile yapılan ticarete ise, özellikle ihracatta sürekli bir artış yaşanmıştır. İthalatta ise 1994 yılı hariç, küçük düşüşler dışında sürekli artışlar gerçekleşmiştir. 1994 yılında AT ülkeleri ile yapılan ihracatta önemli oranda bir düşüş gerçekleşmesinin sebebi, yaşanan ekonomik krizdir. O dönemlerde kırılan ekonomik bir yapıya sahip olan Türkiye ekonomisi, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yükselen ücretler nedeniyle oluşan makro dengesizliklerle baş edememiş, var olan siyasi istikrarsızlıklarla birlikte ciddi bir ekonomik krize girmiştir. Bu süreçte oluşan dış borçların iç borçlar yoluyla finanse edilmeye çalışılması da yüksek faizlere sebep olmuş, bu da büyük sıcak para akımına neden olmuştur. Bu nedenle TL aşırı değerlendirilerek ihracatta ciddi daralma meydana getirmiştir.¹³⁴

Gümrük Birliğinin imzalandığı 1995'e gelindiğinde genel dış ticaret hacmi 57,34 milyar Dolar seviyesine, Avrupa Toplulukları ile yapılan dış ticaret hacmi ise 28 milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır. 1980 öncesine göre, 1980'den sonra uygulanan serbestleşmeye ve sanayileşmeye dayalı ihracat politikaları, Türk dış ticareti üzerinde büyük değişikliklere yol açtığı görülmektedir.

5.6. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile 1963 yılında yaptığı Ankara Antlaşması'nın nihai aşamasında Gümrük Birliğine dâhil olmuş ve böylece bu süreç 1996 yılı itibarıyla başlamıştır. Bu süreçte ayrıca, temel misyonu uluslararası ticareti liberalleştirmek ve bütünleşik ticaret alanlarının oluşmasının önündeki engelleri kaldırarak daha şeffaf bir ticari alan sağlamak olan ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) yerine 1 Ocak 1995 tarihinde kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) Türkiye, aynı yıl içerisinde kurucu üye olmuştur. Ayrıca Türkiye, ihracatçılarına yönelik üretim ve pazarlama aşamalarında destek olacak, uluslararası pazarlarda karşılaştıkları sorunların giderilmesine yardımcı olacak ve rekabet gücü kazanmalarını

¹³⁴ Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Vol.4, No.1, s.62.

sağlayacak 11 Ocak 1995 tarihli bir “İhracata Yönelik Devlet Yardımları” düzenlemesine gitmiştir.¹³⁵

---

¹³⁵ 11 Ocak 1995 tarih ve 22168 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak Haziran 1995’de yürürlüğe girmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin Dış Dünya ve AB ile Ticareti (1994-2016)

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Toplam Dış Ticaret Hacmi	Toplam Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat (%)	AB'ye İhracat	İhracatta AB'nin Payı (%)	AB'den İthalat	İthalatta AB'nin Payı (%)	AB ile Dış Ticaret Hacmi
1995	21 637	35 709	57 346	-14 072	60,59	11 078	51,20	16 860	47,20	27 938
1996	23 224	43 626	66 850	-20 402	53,23	11 548	49,72	23 138	53,04	34 686
1997	26 261	48 557	74 818	-22 296	54,08	12 248	46,64	24 870	51,22	37 118
1998	26 974	45 921	72 895	-18 947	58,74	13 498	50,04	24 075	52,43	37 573
1999	26 588	40 671	67 259	-14 083	65,37	14 333	53,91	21 419	52,66	35 752
2000	27 775	54 502	82 277	-26 727	50,96	14 352	51,67	26 388	48,42	40 740
2001	31 334	41 399	72 733	-10 065	75,69	16 118	51,44	18 280	44,16	34 398
2002	36 059	51 553	87 612	-15 494	69,95	18 458	51,19	23 321	45,24	41 779
2003	47 253	69 339	116 592	-22 086	68,15	24 484	51,81	31 695	45,71	56 179
2004	63 167	97 539	160 706	-34 372	64,76	34 451	54,54	45 437	46,58	79 888
2005	73 476	116 774	190 250	-43 298	62,92	38 400	52,26	49 220	42,15	87 620
2006	85 535	139 576	225 111	-54 041	61,28	44 016	51,46	55 055	39,44	99 071
2007	107 272	170 062	277 334	-62 790	63,08	60 398	56,30	68 394	40,22	128 792
2008	132 027	201 963	333 990	-69 936	65,37	63 390	48,01	74 408	36,84	137 798
2009	102 143	140 928	243 071	-38 785	72,48	47 013	46,03	56 508	40,10	103 521
2010	113 883	185 544	299 427	-71 661	61,38	52 685	46,26	72 180	38,90	124 865
2011	134 907	240 842	375 749	-105 935	56,01	62 347	46,21	91 128	37,84	153 475
2012	152 462	236 545	389 007	-84 083	64,45	59 198	38,83	87 448	36,97	146 646
2013	151 803	251 661	403 464	-99 858	60,32	62 838	41,39	92 264	36,66	155 102
2014	157 610	242 177	399 787	-84 567	65,08	68 514	43,47	88 784	36,66	157 298
2015	143 839	207 234	351 073	-63 395	69,41	63 998	44,49	78 681	37,97	142 679
2016	142 531	198 617	341 148	-56 086	71,76	68 345	47,95	77 500	39,02	145 845

Kaynak: (Milyon \$) (TUIK, 01 Haziran 2017), www.tuik.gov.tr

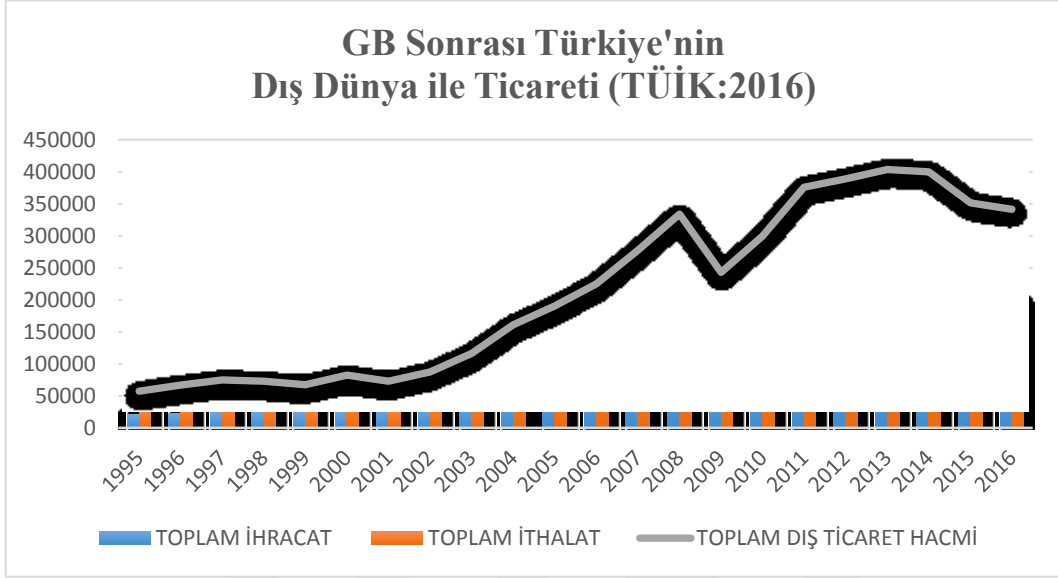
Bu etkilerle Türkiye'nin dış ticaret hacminde gözle görülür bir yükselme yaşanmıştır. 1994 yılındaki kriz nedeniyle önemli oranda azalan ithalat, 1995'te ise artmıştır. Bunun temel sebebi, imzalanan Gümrük Birliği ile GB alanı dışındaki ülkelerden yapılacak ithalatın daha maliyetli olacağı düşüncesiyle stoklama usulü ithal edilen ürünlerden kaynaklandığı ifade edilebilir.¹³⁶ Sonraki yıllara bakıldığında Gümrük Birliğinin işlerlik kazanmasıyla birlikte özellikle 1997'den sonra ithalatta düşüşler gerçekleşmiştir. 31 Aralık 1995'te GB'nin 1/95 Sayılı Kararın yürürlüğe girmesiyle, Türkiye, Avrupa Birliği üyesi ülkelerden 12 ve 22 yıllık listelerdeki ürünlerin ithalatına yönelik vergi ve harçları, miktar kısıtlamalarını ve eşdeğer etkili tedbirleri kaldırdı. Gümrük Birliğinin kapsamı sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını, eş koşullu ticari ortam için Ortak Ticaret Politikasını ve serbest bir rekabet için Ortak Rekabet Politikasını gerektirdiğinden, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yeni ithalat rejimi işleme konulmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Ortak Gümrük Tarifesi ve gümrük mevzuatının uyumlaştırılması dâhil birçok uyumlaştırmaya gitti. Ayrıca Ortak Ticaret Politikasına uyum sağlamak için Türkiye, gözetim ve kota uygulamalarına, ithalatta korunma, dâhilde ve hariçte işleme rejimine, haksız ticari uygulamalara, tekstil ürünlerinin ithaline yönelik birçok düzenlemelere gitmiştir. Bununla birlikte şeker, süt ve tahıl temeline dayanan işlenmiş tarım ürünlerinin sanayi paylarına uygulanan gümrük vergileri ise belli bir takvim kapsamında 1999 tarihinde sıfırlanmıştır.¹³⁷ Bunların da etkisiyle dış ticaret hacminde gittikçe artan oranda, 1999 ve 2001 yılları dışında, büyük artışlar gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliği üyesi olması, 1980'den itibaren başlayan dışa açılma hamlesinden sonra hızlandırıcı bir etki yapmıştır. İhracat, 1980'den 1997'ye gelinene dek, 9 kat artmıştır. GB'den önce 1994'te 18 milyar Dolar'ın biraz üzerinde gerçekleşen ihracat, Türkiye ile müzakerelerin başladığı tarih olan 2005 tarihine gelindiğinde 4 kattan fazla artarak 75,5 milyar Dolar'a çıkmıştır. AB ülkeleri ile yapılan ticaret ise 1994 tarihine kıyasen yaklaşık 8,7 milyar Dolar iken 2005'te yaklaşık 4,5 kat artarak 38,4 milyar Dolar seviyesine çıkmıştır. Bu rakamlarla AB'nin Türkiye'deki ihracat payı % 52,26; ithalata payı ise % 42,15 olmuştur. 1998'de ortaya çıkan Rusya Krizi ve 1999'daki Marmara Depremi, 1999 yılındaki dış ticaret tablolarına olumsuz

---

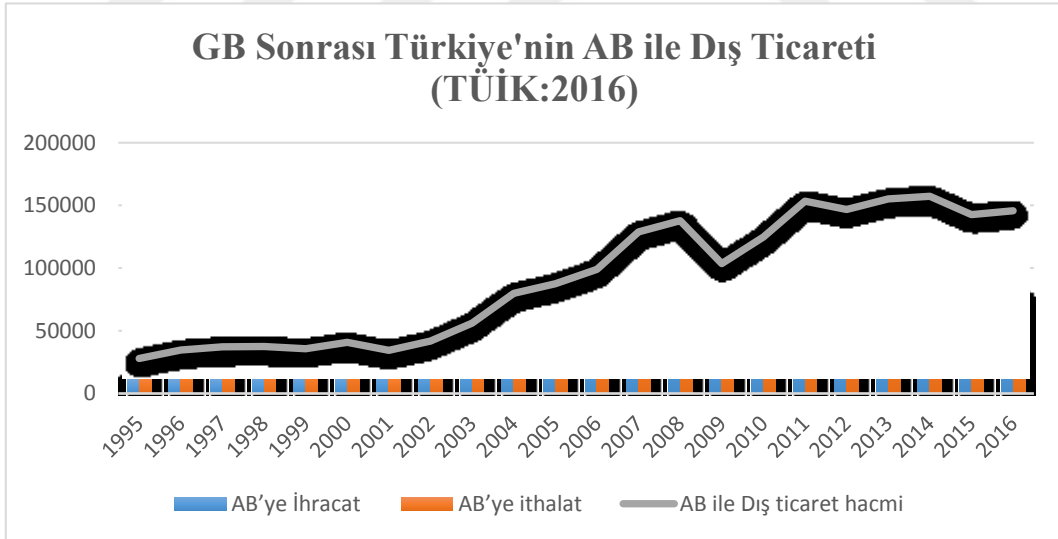
¹³⁶ Ömer Faruk Çolak ve diğerleri, *a.g.e.*, s.74.

¹³⁷ Ahmet Ay, *Türkiye'de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları*, 1. Baskı, Konya: Çizgi Yayınevi, 2007, s. 191.

yansımıştır. 1998 yılında Asya ülkelerinde gerçekleşen kriz Rusya’da patlak vermişti. Bu da Dünyadaki üretimde daralmaya ve ticaretteki yansımaya negatif etki oluşturmuştur. Dünyadaki bu durum Türkiye’ye de yansımıştır.

Grafik 5: GB Sonrası Türkiye'nin Dış Dünya ile Ticareti

Grafik 6: GB Sonrası Türkiye'nin AB ile Dış Ticareti

Grafiklere bakıldığında 2008 global krizinin etkisi dışında bu tarihe kadar artan oranda gerçekleşen bir dış ticaret görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin AB ülkeleri ile yaptığı ikili ticarete de aynı olumlu seyir görülmektedir.

Ancak bu olumlu seyir, ilk belirtileri 2007’de ortaya çıkan ve 1929 yılındaki büyük buhrana benzer yönleri bulunan 2008 küresel ekonomik kriziyle izleyen yılda ani bir tersine dönüş göstermiştir. ABD’de faaliyet gösteren Lehmann&Brothers adlı yatırım bankasının iflasıyla ortaya çıkan bu kriz, bütünleşen bir yapıya dönen dünya ekonomilerinde büyük boyutlu etkilere sebep olmuştur. Krizin çıkış hikâyesi, ilk olarak Amerikan ekonomisinin önemli kalemlerinden biri olan gayrimenkul sektöründe oluşan düşük faiz ve konutlardaki düşük vergilerden dolayı oluşan güven ile NINJA (No income, no job, no asset) diye de isimlendirilen geliri düşük kişilere yönelik konut kredilerine sağlanan kolaylıkla başladı. Amerikan bankalarının da bu kişilere kolaylıkla kredi sağlaması, varlık fiyatlarında özellikle de konut fiyatlarında çok hızlı bir artış olmasına sebep oldu. Ancak 2001-2006 yılları arasında düşük faizli bir politika yürüten Amerikan Merkez Bankası FED, 2006’da faizleri artırarak bu sektörde büyük bir durgunluk oluşmasına neden oldu. Faizlerin artması, önceki faiz oranlarıyla alınan ipotekli konut kredilerinin geri ödemelerinde sorun oluşturdu. Bu nedenle ödemeleri yapılamayan konutlardan dolayı bankalar, ipotekli olan bu konutlara el koymaya başladı. Ancak konutlar ilkinin çok altında bir değere düştükleri için bu varlıklara kredi sağlayan bankalarla birlikte bunları sigortalatan sigorta şirketleri de büyük bir krize girdiler. Bu konutların çok sayıda olması finansal krizin büyüklüğünü artırdı. Bu da krizi tetikleyen başlıca etken oldu. Bu etkinin dünya ekonomilerine yansısıyla birlikte global bir kriz oluştu. ABD’de ortaya çıkan bu kriz, küresel dünya ekonomilerinde de büyük etki oluşturdu. IMF’nin “Dünyanın ekonomik görünümü Nisan 2013” verilerine göre büyüme % 1,5’e düştü. Dünya ticaretindeki artış ise % 3,1 kadar geriledi ve dünya enflasyonu ise % 6 oranında yükseldi. Krizin dünya ülkelerine yansısıyla birlikte bu rapora göre 2009 yılında büyüme tersine dönmüş, talepteki büyük orandaki düşme enflasyonun da gerilemesine yol açmış ve dünya ticaretinde % 10,6 oranında büyük bir daralma yaşanmıştır.¹³⁸

Ekonomik bütünleşmelerin etkisiyle küresel ekonomik bir sisteme bürünen ve dünyayı çepeçevre saran bu kriz, Avrupa’ya ve ülkemize de sıçramıştır. Türkiye’nin dış ticaretinde önemli bir etki oluşturan bu kriz, 2009 dış ticaret verilerine bakıldığında büyük

---

¹³⁸ Küresel Krizin Neresindeyiz? <http://www.mahfiogilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html> (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017)

bir düşüğe sebep olmuştur. 2008 yılında 334 milyar Dolar civarında görülen dış ticaret hacmi, yaklaşık 90 milyar Dolar gibi büyük bir miktarla eriyerek 243 milyar Dolar'a düşmüştür. Tabloya göre 2008 tarihinde 132 milyar Dolar olan ihracat, 2009'da 102 milyar Dolar'a; ithalat ise 202 milyar Dolar'dan 141 milyar Dolar'a düşmüştür. Ayrıca dış ticaret açığı ise bu tarihte 70 milyar Dolar'dan 39 milyar Dolar'a gerilerken, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise % 65,4'ten % 72,6'ya çıkmıştır.

Türkiye, olumsuz verilere rağmen 2008 krizinden dünya ülkelerine göre daha az etkilenmiştir. Bunun temel sebebi; siyasi istikrar, kriz öncesi uygulanan istikrarlı ekonomik program ve hayata geçirilen politikalar olduğu söylenebilir. Bu süreçte yaşanan 2002 öncesi krizlerden dolayı elde edilen tecrübe ile ekonomi politikalarında, özellikle sıkı maliye politikalarında, gerçekleştirilen reformlar, bankacılık vb. finansal yapılarda gerçekleştirilen denetlemeler ve düzenlemeler; siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklardan kaynaklı mali sorunların ve finansal alanlarda görülen kırılganlıkların önüne geçmiştir. Bu nedenle kriz, özel sektörle sınırlı kalmıştır. Krizin özel sektöre yansımaları da, toplam talepte daralmalar, üretimde ve istihdamda düşüşler ve özel sektör dış borçlarında artışlara sebep olmuştur.¹³⁹ Özel sektöre yansıyan kriz, dış ticaret rakamlarına da yansımıştır. Özellikle 2009 dış ticaret verileri, bu etkiyi belirgin bir şekilde göstermektedir.

2010 sonrası küresel krize karşı para ve maliye politikaları hızlıca ve etkin bir şekilde uygulanmaya başlanmış, bunun etkisiyle kriz, dünyada gittikçe etkisini azaltmıştır. Ancak AB ülkelerinde, özellikle Euro kullanan ülkelerde Euro krizine dönüşmüştür. Dünyadaki bu iyileşme, krizden nispeten daha az etkilenen Türkiye'nin de dış ticaretine yansımaları olumlu olmuştur. Türk dış ticaret hacmi bu süreçte 2014 yılına kadar artan bir trend göstermiştir. 2009 yılında 102 milyar Dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2014 yılında 157,6 milyar Dolar'a çıkmıştır. Aynı şekilde 2009 yılında 141 milyar Dolar olarak gerçekleşen ithalat, 2014 yılında 242,3 milyar Dolar'a çıkmıştır. Dış

---

¹³⁹ Güven Delice ve Harun Öztürkler, "2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi", Nadir Eroğlu, İlhan Eroğlu, Halil İbrahim Aydın, **İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi** içinde (519-550), Ankara: Orion Kitabevi, 2015, s.520.

ticaret hacmi ise 2014'te yaklaşık 150 milyar Dolar yükselerek 400 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir.

Bu sancılı sürecin ardından özellikle 2010 yılı itibariyle AB ülkeleri ile yapılan ticarete de artışlar başlamıştır. Ancak 2012-2014 yılları arasında, bir taraftan AB ülkelerinde borç krizinin devam ediyor olması ve diğer taraftan Türkiye'nin dış pazar alternatiflerini Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yönlendirmesinin etkisiyle özellikle 2012 yılında AB ülkeleri ile dış ticaret hacminde bir düşüş gerçekleşmiştir. 2011 yılında yaklaşık 153,5 milyar gerçekleşen AB ile dış ticaret hacmi, 2012 yılında yaklaşık 146,7 milyar Dolar'a düşmüştür. Bu rakamlarla Türkiye'nin 2012'de AB ile dış ticaretteki payı % 37 seviyelerine düşmüştür. Aynı şekilde Türkiye'nin ekonomi pazarını Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yönlendirmesi, dış dünya ile ticaretine olumlu yansımıştır. Bu süreçte Türkiye'nin dış dünya ile ihracatı 2011 yılına göre 2012'de yaklaşık 17 milyar Dolar artmış, ithalatı ise yaklaşık 5 milyar Dolar azalmıştır. Dış ticaret dengesi ise yaklaşık 20 milyar Dolar düşmüştür. Türkiye ekonomisi bunun etkisiyle 2011'de % 8,5 oranında rekor bir büyüme gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakıldığında 2013 yılında dış dünya ile ihracatta bir miktar düşme olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin ihracat yaptığı iki ülke olan Irak ve Rusya'daki sorunlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 4. Sırada olan Rusya'nın, Ukrayna'ya bağlı Kırım'ı ilhak etmesiyle başlayan kriz, batılı ülkelerin Rusya'ya ambargo uygulamaya başlamasıyla derinleşmiştir. Bu ambargonun etkisiyle ihraç kalemlerinde petrol ve doğalgazın en önemli faktör olması, düşen fiyatların etkisiyle Rusya'yı krize sürüklemiştir.¹⁴⁰ Ekonomik durgunluklardan dolayı düşen talepler ve ayrıca Rusya'nın en büyük meyve-sebze halinin Rus makamlarınca kapatılması, bu ülkeye yüksek miktarda yaş meyve-sebze ihracatı yapan Türk üreticileri zor duruma sokmuştur.¹⁴¹ Aynı şekilde Irak'ta 2013 yılında yaşanan siyasi ve askeri krizden dolayı, Türkiye'nin Almanya'dan sonra ihracatında 2. sırada yer alan Irak ile ticaretini etkilemiştir. Türk ihracatında önemli yer

---

¹⁴⁰ Sıla Özsumer, **Türkiye –Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşması ve Yeni Düzenlemeler**, İzmir Ticaret Odası, Mart 2016, s.4.

¹⁴¹ Türk-Rus İlişkilerinin Bir Yıllık Özeti (2013)
https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_12_30/turk-rus-iliskilerinin-bir-yillik-ozeti/ (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2017)

bulan bu ülkelerdeki sorunlardan dolayı Türkiye'nin 2013 ihracat verilerinde düşme gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde 2013 yılında AB ile Türkiye arasında devam etmekte olan borç krizine rağmen, dış ticaret hacminde 5 milyar Dolar gibi bir artış gerçekleşmiştir. Bu rakamlarla AB'nin Türk dış ticaretindeki pay % 39 olmuştur. AB, bu süreçte Türkiye'nin en büyük ticari ortağı konumunu devam ettirmiştir. İthalatta yine aynı şekilde en büyük pay AB'ye ait olmuştur. Türk dış ticareti verilerine bakıldığında 2014 yılında dış ticaret hacminde bir düşüş görülmektedir. Olumsuz gibi görünen bu trend, aksine dış ticaret dengesi açısından önemlidir. Türk ihracatı bu yılda artmaya devam ederken, ithalat ise düşmüştür. 2014'de ihracatın ithalatı karşılama oranı % 65'e ulaşarak son beş yıla kıyasla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. İhracattaki bu olumlu gelişmelerle dış ticaret açığı yaklaşık % 15 gibi bir düşüş ile 84,5 milyar Dolar'a gerilemiştir. Bununla birlikte mal ticareti dengesi açığı ise yine aynı şekilde yaklaşık % 15,3 düşüşle 80 milyar Dolar'dan 63,6 milyar Dolar'a gerileyerek cari işlemler dengesinde önemli bir iyileşme meydana getirmiştir. İthalatın bu yılda düşmesinin temel nedeni, Türk ithalatının en önemli kalemini teşkil eden petrol ürünlerinin, petrol fiyatlarındaki düşüşten kaynaklı fiyatlarının değer kaybetmesidir. Aynı şekilde AB ile yapılan dış ticaret grafiğine bakıldığında, bu yılda gerçekleşen dış ticaretin aynı trende sahip olması, yine aynı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu yılda AB ile yapılan dış ticaret hacmi, ihracatın artması ve ithalatın azalmasından dolayı düşmüştür. Ayrıca AB ile ihracatta bu dönemde 4,5 milyar Dolar gibi bir artış gerçekleşirken, ithalatta ise 10 milyar Dolar gerileme gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin 2015 yılında gerçekleştirdiği ticaret hacimleri incelendiğinde ihracatta önemli oranda bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bunun nedeni, dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlardan kaynaklı küresel ticari daralmadır. Bu problemlerin başlıcaları; gelişmiş ülkelerin genişletici para politikaları ile düşük faiz uygulamasına gitmeleri, kısa vadede dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü haline gelen Çin ekonomisindeki yavaşlamadan kaynaklı mal talebinin düşmesi, emtia fiyatlarında gerçekleşen sert düşüşler, petrol fiyatlarındaki aşırı gerileme, büyük ekonomilerde petrol ve emtia fiyatlarından kaynaklı deflasyon riski, Rusya ile Ukrayna arasında oluşan kriz, Suriye'deki iç karışıklıklar ve İran'a uygulanan ambargonun kaldırılmasıyla oluşan kutuplaşmadan dolayı İran ile Suudi Arabistan arasında oluşan

bloklaşma kaynaklı yaşanan jeopolitik gelişmeler olarak sıralanabilir.¹⁴² Bu nedenlerden kaynaklı dünyada yaşanan ticari daralmalar, Türk dış ticaretine olumsuz yansımıştır. Türkiye'nin bir önceki yıla göre dış dünya ile ticaret hacmi yaklaşık 49 milyar Dolar, yani yaklaşık % 12,2 oranında düşmüştür. Bu dönemde ihracat 2014 yılına göre % 8,73 düşerek yaklaşık 157,6 milyar Dolar'dan, 144 milyar Dolar'a gerilemiştir. Yine aynı şekilde bu dönemde ithalat % 14,5 azalışla yaklaşık 242 milyar Dolar'dan, yaklaşık 207 milyar Dolar'a düşmüştür. Dış ticaret açığı ise % 25 gibi büyük bir düşüşle 63,4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi 2015'te de AB, Türkiye'nin dış ticaretindeki en önemli ticari ortak pozisyonunu devam ettirmiştir. Ancak dünyada bu tarihte yaşanan sorunlu ekonomik ve siyasi gelişmeler, AB ile gümrük birliğine giden Türkiye'nin bu ülkelerle yapılan ticaretine de yansımıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmelerin etkisiyle AB ile dış ticaret hacmi % 9,3 gibi bir oranla düşerek 142,7 milyar Dolar'a gerilemiştir. AB'ye yapılan ihracat 4,5 milyar Dolar düşerek 64 milyar Dolar'a; aynı şekilde ithalat da 10 milyar Dolar düşerek 78,7 milyar Dolar'a gerilemiştir.

Türkiye'nin 2016 verileri incelendiğinde dış ticaretin, sancılı geçen 2015 yılına benzer etkilerin altında kaldığı görülmektedir. Dünyada 2015 yılı için yaşanan ekonomik sorunların büyük kısmının 2016 yılında da devam etmesi, Türkiye'nin dış dünya ile ticaretindeki düşüşün önüne geçememiştir. Bunun yanında 2015 sonlarına doğru Rusya ile yaşanan uçak krizi, Irak'taki siyasi sorunlar ve bu süreçte yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin neden olduğu geçici siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle dış ticaret rakamları düşüş trendini devam ettirmiştir. Özellikle Rusya ile yaşanan uçak krizi ile Irak'taki gelişmeler, dış ticaret rakamlarına etkisi büyük olmuştur. Rusya'nın bu gelişmenin ardından Türk mallarına ambargo koyması ve Türkiye'nin de buna karşılık vermesiyle dış ticaret hacminde önemli düşüşler yaşanmıştır. Rakamlara bakıldığında Türkiye'nin ihracatı 2016 yılında bir önceki yıla kıyasla % 0,9 azalarak 142,6 milyar Dolar'a, ithalatı % 4,2 düşerek 198,6 milyar Dolar'a gerilemiştir. Dış ticaret açığı ise % 11,7 azalarak 56 milyar Dolar'a düşmüştür. Bu süreçte darbe girişiminin ardından ortaya çıkan idam tartışmaları, insan haklarına yönelik iddia edilen suçlamalar, mülteci antlaşmasını feshetme tehditleri ve buna benzer sorunlar, Türkiye ile AB arasında gerilim

---

¹⁴² Türkiye İhracatçılar Meclisi, **Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2016**, Ankara, 2016, s.16-17.

oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan gelişmelerden dolayı, AB ile karşılıklı restleşmeler yaşanmış ve ilişkilerde kopma noktasına gelinmiştir. Dış ticaret rakamlarına bakıldığında, yaşanan bu gerilimler ve 2015 yılında yaşanan sancılı sürecin etkilerine rağmen 2016 yılında AB ile dış ticaret hacminde bir artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde AB'ye yapılan ihracat yaklaşık 4,4 milyar artarak 68,4 milyar Dolar; aynı şekilde AB'den yapılan ithalat ise yaklaşık 1,2 milyar Dolar gerileyerek 77,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi ise 146 milyar Dolar civarında oluşmuştur. AB'nin ihracattaki payı bu dönemde yükselerek % 48 civarında gerçekleşmiştir. İthalatın payı ise % 39 olmuştur.

6. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’nin 1959’da ortaklık başvurusuyla başlayan Avrupa Birliği üyelik sürecinin günümüze değin gerçekleşen en önemli etkinliği, Gümrük Birliğine katılımıdır. Ancak Ankara Antlaşması’nda da belirtildiği üzere Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinin nihai hedefini ortaklık ilişkisi veya Gümrük Birliğine katılım değil, başka herhangi bir şarta bakılmaksızın Avrupa Birliği’ne tam üyelik oluşturmaktadır. Türkiye’nin AET’ye tam üyelik yerine ortaklık başvurusu yapmasının başlıca nedeni, ekonomik olarak buna hazır olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Türkiye, AET’nin de sağlayacağı desteklerle aşamalı olarak bu bütünleşmeye dâhil olmayı planlamıştır. Bu kapsamda Ankara Antlaşması’nın hazırlık ve geçiş sürecinden sonra nihai aşaması olan Gümrük Birliğini de tamamlayan Türkiye, bu doğrultuda 1987’de yaptığı tam üyelik başvurusu perspektifinde hareket etmektedir. Bu bölümde Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliği sürecinde Gümrük Birliğinin yeri, etkisi, mevcut durumu ile üyelik sürecinin ilerleme raporları ile genel bir durumu değerlendirilecektir.

6.1. Türkiye’nin Gümrük Birliği Bağlamında Üyelik Süreci

Türkiye, geçmişinden gelen ve üç kıtayı saran doğu ve batı medeniyetlerinin beşiği olma özelliğini, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren batı endeksli olarak güncellemiş, bu bağlamda özellikle batı eksenli milletler arası bütünleşme hareketlerinin üyesi ve parçası olma çabası içerisine girmiştir. Türkiye, 1945’te kurulan ve üye sayısı bakımından dünyanın en büyük uluslararası kuruluşu olma özelliğine sahip Birleşmiş Milletler’e (BM) aynı yıl içerisinde katılmıştır. Ayrıca bu süreçte Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Paktı (NATO) ve eski ismi Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC) olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD) üyesi olarak batı orijinli kuruluşlara dâhil olmuştur. Bunun yanında 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak başlayan ve süreç içerisinde yaşadığı kurumsal değişimlerle farklı isimler adı altında faaliyet gösterip günümüzde Avrupa Birliği olarak anılan Batı

medeniyetinin tarih boyunca kurduğu en büyük bütünleşme hareketinin bir parçası olmak adına Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık başvurusu yaparak, uzun sürecek süreci başlatmıştır. Türkiye Cumhuriyeti adına başvuruyu yapan dönemin Başbakanı Adnan Menderes, bu başvuruyu Türkiye'nin Avrupa'ya gerçek manada ilk önemli adımı olarak ifade etmiştir.¹⁴³

Türkiye, başvurusunda ortaklık ilişkisinin Gümrük Birliği üzerine tesis edilmesini, bu sürenin de 12 ila 24 yıl içerisinde olmasını, AET kurumlarında temsiliyet verilmesini ve 200 milyon Dolar'lık bir yardım verilmesini talep etmiş, bu ilişkinin nihai amacının da tam üyelik olması gerektiğini belirtmiştir. AET kurumlarında temsiliyetin ancak tam üyelik ile mümkün olduğunu Türk tarafına ileten Topluluk, Gümrük Birliği için belirtilen 24 yıllık sürenin de kısaltılmasını istemiştir. Topluluk ile ilişkilerini resmiyete dökmek isteyen Türkiye, bir memorandum sunarak; "Türkiye'nin nihai amacı en kısa sürede Ortak Pazar'a tam katılma olduğuna göre, Topluluk ile bütünleşme bir Gümrük Birliği niteliğinde olmalıdır." diyerek Topluluğa yönelik ilk amacını belirtmiştir.¹⁴⁴

Bu başvuruyu kabul eden Avrupa Ekonomik Topluluğu, üyelik koşulları oluşuncaya kadar bir ortaklık antlaşması önerisi sunmuştur. Bu nedenle 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında hukuki temel olacak Ankara Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Antlaşmanın 2. Maddesinde; "Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirir." ifadeleriyle antlaşmanın amacını belirtirken;

28. Maddesi ise; "Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler." ifadeleriyle de Türkiye'nin

---

¹⁴³ Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, <http://www.ab.gov.tr/111.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2017)

¹⁴⁴ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1997, s.8.

antlaşmada belirtilen yükümlülükleri yerine getirdikten sonra AB'ye tam üye olabileceğini belirtmektedir.

Türkiye'nin, AET'ye yaptığı ortaklık başvurusundaki amacı, bu maddelerden de anlaşılacağı üzere ortaklıkla sınırlı kalmayacak şekilde, gerekli yükümlülükleri sağladıktan sonra tam üye olmaktır.

Türkiye'nin AET ile imzaladığı Ankara Antlaşması'nda aşamalı bir bütünleşme öngörülmüş ve bu aşamalar da üç dönem olarak belirtilmiştir. Bu aşamalardan ilki olan hazırlık dönemi, iki taraf arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yöneliktir. Bu dönemde AET tarafından tek yönlü adımlar atılmış, Türk tarafından herhangi bir yükümlülük üstlenmesi beklenmemiştir. Geçiş dönemi ise, 1970'de Katma Protokolün imzalanmasıyla başlamış ve Gümrük Birliğinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. 22 yıl olarak belirlenen bu aşamada, belirtilen sürenin sonunda tüm ürünlerde gümrüklerin sıfırlanması ve Türkiye ile Topluluk arasında öngörülen Gümrük Birliğine ulaşılması hedeflenmiştir.¹⁴⁵ Son aşama ise Gümrük Birliği aşamasıdır. Bu döneme geçildikten sonra Gümrük Birliği tamamlanmış ve Gümrük Birliğine dâhil olunmasıyla birlikte Türkiye ile AB arasında yeni bir süreç başlamıştır.

Türkiye'de 1970'li yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar zaman zaman AB ile ilişkilerde sorunlara neden olmuştur. Bununla birlikte Toplulukta gerçekleşen değişimler de ilişkilere yansımıştır. Topluluğun 1973'te ilk genişlemesini gerçekleştirmesi ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ile 1972 ila 1973 yılları arasında serbest ticaret antlaşması oluşturması, Türkiye'ye olumsuz yansımıştır. Ayrıca Genel Tercihler Sisteminden (GTS) Türkiye'nin yararlandırılmaması, Türk ihracatına zarar vermiştir. Bununla birlikte Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) kapsamında gerçekleştirilen çoklu ticaret görüşmeleri nedeniyle Ortak Gümrük Tarifesinde yapılan % 6'lık indirim, Türkiye'nin yükümlülüğünü daha çok ağırlaştırmıştır. Bu nedenle Topluluk ile 1976'da yapılan toplantıda bazı sorunlara kısmi çözüm bulunmuşsa da, gümrük indirim takvimi ile ilgili herhangi bir sonuç alamayan Türkiye, 25 Aralık 1976'da ilişkileri tek taraflı olarak dondurmuş ve bu tarihin başına

---

¹⁴⁵ Ramazan Kılıç, *a.g.e.*, s.104.

kadar gerçekleştirdiği gümrük indirimlerini, sonraki 2 yıl boyunca yerine getirmeyeceğini ve ertelediğini bildirmiştir.¹⁴⁶

Geçen iki yılın ardından dönemin hükümeti tarafından 9 Ekim 1978 tarihinde ilişkileri yeniden tesis etmek amacıyla Topluluğa sunulan;

- Türkiye'nin yükümlülüklerinde tek taraflı beş yıllık dondurulmuş bir bağımsızlık dönemine geçilmesi ve 12-22 yıllık listelerde değişiklik yapılması için gözden geçirilmesi,
- Topluluk üyesi dışındaki 3. ülkelere GTS kapsamında sağlanan ödünlere Türkiye'ye de verilmesi,
- Türkiye'nin 4. Kalkınma Planı için ihtiyacı olduğu 8 milyar Dolar'ın yarısı için yeni mali bir protokol ve diğer yarısı için de Topluluğun iç özel finansından karşılanması önerilerinden, sadece 5 yıllık dondurma talebi kabul edilmiş, diğer talepleri ise red edilmiştir. Bu kapsamda 21 Eylül 1979'da Topluluk ile ilişkiler karşılıklı olarak 5 yıllığına dondurulmuştur.¹⁴⁷

1979'da gerçekleşen hükümet değişikliği ile birlikte AET ile dondurulan ilişkiler tekrar canlandırılmak istenmiş ve bu nedenle Türkiye'nin ekonomi tarihinde önemli bir yer edinen 24 Ocak Kararlarıyla uluslararası ekonomiyle entegrasyon politikası güdülen Topluluk ile bütünleşme önündeki sorunları ortadan kaldıran kararlar alınmıştır. Bunun etkisiyle ilk defa 1980 yılında Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na dâhil olabilirliğinden bahsedilmiştir. Türkiye, bu düşünceyle yılsonuna kadar tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamış; ancak 12 Eylül 1980'de Türkiye'de gerçekleşen askeri darbeye özellikle Avrupa Parlamentosu'nun tepkisinin sert olması, ilişkilerin 6 yıl süreyle tekrar askıya alınmasına sebep olmuştur.¹⁴⁸

Türkiye'de darbeden yaklaşık 3 yıl sonra, 6 Kasım 1983'te demokratik bir seçimle yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni hükümet Topluluk ile ilişkilerin canlandırılmasına büyük önem vermiş, ülke ekonomisinin liberalleşmesi için çaba sarf

¹⁴⁶ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, s.11.

¹⁴⁷ Nurettin Bilici, **a.g.e.**, s.12.

¹⁴⁸ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, s.15.

etmiştir. Hükümetin ilişkileri canlandırmak adına AET'den sorumlu bir bakanlığın kurulacağını ve 1987 yılı içerisinde tam üyelik başvurusunda bulunulacağını açıklaması, ilişkilerin normale dönmesi açısından önemli adımlar olmuştur.¹⁴⁹

Nitekim Türkiye, AT'yi kuran Roma Antlaşması'nın 237. Maddesinde belirtilen "Her Avrupalı devlet, tam üye olmak için Topluluğa başvurabilir." ilkesini de göz önünde bulundurarak 14 Nisan 1987'de AET'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. Türkiye, AET'nin dışında AKÇT ve EURATOM'a da katılım bildiriminde bulunmuştur.¹⁵⁰

Türkiye, tam üyelik başvurusundaki kararlılığını göstermek adına 1978'den itibaren dondurulan Katma Protokol ile öngörülen gümrük indirimlerine tam üyelik başvurusundan bir yıl sonra tekrar başlamış ve Ortak Gümrük Tarifesine uyum yönünde olumlu adımlar atmıştır. Ayrıca 1982'den beri çalışmaları durdurulan Karma Parlamento Komisyonu'nun 1989 yılından sonra tekrar çalışmaya başlaması, ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.¹⁵¹

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun ardından 18 Aralık 1989'da çalışmalarını tamamlayan Komisyon, görüşünü (avis) Konseye sunmuştur. Komisyon görüşünde; kendi iç pazarını tamamlama süreci devam ederken Topluluğun yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini ve tam üyeliğe kabul edilmeden önce Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵² Burada Komisyon'un ortaklık ilişkilerini ilerletme noktasında önemle vurguladığı husus, Gümrük Birliğinin tamamlanması ve taraflar arasında siyasi ilişkilerin ilerletilmesidir. Ayrıca görüş incelendiğinde genel olarak tam üyeliğe sıcak bakılmadığı ve tam üyelik süreci ile Gümrük Birliği sürecinin ayrı ayrı ele alınmak istendiği görülmektedir. Bunun yanında önemli olan bir nokta da, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu sonrası hazırlanan Komisyon görüşünde, öncelikli olarak tamamlanması talep edilen Gümrük Birliğinin tam üyelik için kesin bir etki oluşturmayacağı ve tamamlanması halinde tam üyelik görüşmelerine başlanacağına dair herhangi bir ifadenin yer almamasıdır. Aksine Gümrük Birliği ile tam

---

¹⁴⁹ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, s.16.

¹⁵⁰ Ramazan Kılıç, **a.g.e.**, s.109.

¹⁵¹ Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, İzmir: Ceylan Kitabevi, 2002, s.121.

¹⁵² Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, s.18.

üyelik görüşmelerinin ayrı ayrı ele alınması ve bu ikisinin ilişkisinin koparılmak istendiği anlaşılmaktadır.

Komisyonun görüşü, Topluluk açısından Türkiye'nin tam üyelik talebini rafa kaldırmak için sebep oluşturmuş ve ilişkilerin tam üyelik üzerinden götürülmesi tartışmalarını kendileri açısından sona erdirmiştir. Topluluk, Türkiye ile sonraki ilişkilerini taraflar arasında Katma Protokol ile belirlenen Gümrük Birliğinin tamamlanması üzerine planlamış ve tam üyelik yerine "Stratejik Ortaklık" veya "Özel İlişkiler" gibi kavramları ön plana çıkararak Türkiye'nin tam üyeliğine yönelik düşüncesini dolaylı olarak göstermiştir.¹⁵³

Komisyon'un Türkiye'nin tam üyeliğine yönelik görüşünden sonra Konsey, Komisyon'dan Türkiye ile ilişkileri geliştirecek çalışma yapmasını talep etmiş, bunun ardından Komisyon'un Akdeniz'den sorumlu başkanı Abel Matutes öncülündeki grup, Haziran 1990'da bir takım öneriler sunan bir paket hazırlayarak sunmuştur. Grup başkanına binaen "Matutes Paketi" ismini taşıyan bu öneriler, dört temel öneriyi içermektedir: Bu öneriler; Gümrük Birliğinin tamamlanması, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, mali işbirliğinin canlanması ve politik diyalogun derinleştirilmesidir.¹⁵⁴ Ancak bu paket, Yunanistan'ın olumsuz tavrı nedeniyle yürürlüğe girmemiştir. Bunun ardından 1991 yılında ard arda toplantılar gerçekleştiren Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi, Türkiye ile canlı olan ilişkileri sürdürmek amacıyla politik kararlar içermeyen konularda atılacak adımlar için 1992 yılında bir çalışma programı hazırlamış ve 21 Ocak 1992'de imzalamıştır. Ancak hazırlanan bu çalışmalar, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olumlu sonuçlanmamıştır. Bunun ardından Türkiye, 9 Kasım 1992 tarihinde gerçekleşen Ortaklık Konseyi toplantısında tam üyelik yolunda önemli bir araç olarak gördüğü Gümrük Birliğinin, Ankara Antlaşması'nda öngörülen 1996 yılı itibariyle tamamlanması için gerekli yükümlülükleri ifa edeceğini belirtmiştir. Bu kapsamda ilk olarak aynı yılın sonunda toplam koruma oranını % 26 indirerek Gümrük Birliği süreci için önemli bir adım atmıştır.¹⁵⁵

---

¹⁵³ Çınar Özen, **a.g.e.**, s.123.

¹⁵⁴ Ramazan Kılıç, **a.g.e.**, s.107.

¹⁵⁵ Avrupa ve Türkiye İlişkilerinin Kısa Tarihi, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm> (Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2017)

Bunun yanında cazibesi artan üyelik başvuruları, Topluluğu buna yönelik yeni stratejiler geliştirmesine yöneltmiştir. Roma Antlaşması'nın AET'yi kuran 237. Maddesi, üyelik başvurusu için sadece Avrupalı bir ülke olma şartı getirmekteydi. Bu nedenle Topluluk, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin de başvuruları üzerine buna yönelik bazı şartları düzenleme yoluna gitti. Bu kapsamda 7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Türkiye'yi de ilgilendiren bazı yenilikler ve üye olmak isteyen ülkelere bazı kriterler getirilmiştir. Bu antlaşmanın en önemli kararlarından biri de Avrupa Topluluğu'nun isminin Avrupa Birliği olarak değiştirilmesidir. Böylece Avrupa Birliği ismi, Avrupa Topluluğu ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği'ni kuran antlaşma olarak da bilinen Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluğu'na yeni misyonlar kazandırmış ve Avrupa Birliği'nin üç temel sütununu oluşturarak yeni bir hukuki yapıya büründürmüştür. Bu sütunlarda yer alan konular; Avrupa Toplulukları, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği'dir.¹⁵⁶ Ekonomik ve Parasal Birlik de bu antlaşma ile kabul edilmiştir. Böylece ortak para oluşması ve 1999 yılına kadar parasal birliğin tamamlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu antlaşma ile alınan ve Maastricht Kriterleri olarak da anılan daha önceki bölümlerde ayrıntılı değinilen bazı ekonomik kriterler de getirilmiştir.

AB üyesi ülkelerin üyelik kriterlerine yönelik adımları bununla sınırla kalmamış, 22-23 Haziran 1993'te gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde, Türkiye'nin üyelik sürecini de etkileyecek kararlar almışlardır. Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler, Türkiye dâhil AB üyesi olmak isteyen ülkelere önemli şartlar getirmiş; bu kriterler siyasi, ekonomik ve Topluluk müktesebatına uyum olmak üzere üç ana başlıkta düzenlenmiştir.¹⁵⁷ (Daha önceki bölümlerde bu kriterlere ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.) Bunun yanında bu zirvede, aday ülkeler olan Finlandiya, Avusturya Norveç ve İsveç'in 1995 yılına kadar tam üyeliklerinin tescillenmesi; Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu kriterleri sağlaması durumunda tam üyelik için sürecin başlatılacağı belirtilmiştir. Kopenhag Zirvesi sonuç bildirisinde, Türkiye ile işbirliğinin

---

¹⁵⁶ Michele Cini ve Nieves Perez-Solorzano Borrigan, **European Union Politics**, 3. Baskı, Newyork: Oxford University Press, 2010, s.310.

¹⁵⁷ Michele Cini ve Nieves Perez-Solorzano Borrigan, **a.g.e.**, s.424.

ilerletilmesi, ilişkilerin güçlendirilmesi ve Gümrük Birliğinin tamamlanmasından bahsedilmekte ancak Türkiye'nin üyeliğine yönelik herhangi bir ifade veya öneri geçmemektedir.

AB'nin belirlediği kriterler Türkiye üzerinde etkisini kısa sürede göstermiş ve temel kriterlerden biri olan İnsan Hakları ve Demokrasi konusunda zayıf bir profil çizdiği iddia edilerek Türkiye'ye insan hakları ihlalleri gerekçesiyle Avrupa Birliği'nden sert yanıt gelmiştir. Bunun neticesinde 28 Eylül 1994'te AP, Türkiye-AB Karma Komisyonu'nun faaliyetlerini dondurarak, o yıl içerisinde Gümrük Birliğine yönelik planlanan Ortaklık Konseyi toplantılarının tehir edilmesini, bu kapsamda Türkiye'nin Gümrük Birliğine geçişinin gerçekleştirilmemesini istemiştir.¹⁵⁸

Türkiye, tüm bu olumsuzluklara rağmen AB üyeliğinden uzak kalmamak ve AB'nin bir sonraki genişleme stratejisinin bir parçası olmak için önceliğini, Birliğe tam üyelik açısından önemli bir basamak olarak gördüğü Gümrük Birliğinin tamamlanmasına vermiştir. Ayrıca bu adım, yeni üyelerle genişleyecek ortak pazarın nimetlerinden faydalanmak için önemli görülmekteydi. Aksi halde Gümrük Birliği hedefinden uzaklaşılması durumunda bu ülke pazarlarının kaybedilmesi, rekabet ve ikili ilişkiler açısından sorun oluşturacağı düşüncesi vardı. AP'nin erteleme talebine rağmen Türkiye ile müzakereler devam etmiş, bu müzakereler sonucunda 6 Mart 1995'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısıyla, Gümrük Birliği ile ilgili 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı alınmıştır. 30 Ekim 1995'te toplanan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nce GB'nin işlemesine yönelik teknik koşulların Türkiye tarafından gerçekleştirildiği ifade edilerek Türkiye ile Gümrük Birliğinin oluşturulmasının yolu açılmıştır. Aynı toplantıda Gümrük Birliği süreciyle ilgili siyasi diyalog ve kurumsal işbirliğinin sağlanması amacıyla yöntemler belirlenmiştir. Matutes Paketi'ni veto eden Yunanistan'ın Gümrük Birliğine yönelik veto hakkını kullanmayacağını belirtmesiyle 13 Aralık 1995'te AP'de gerçekleştirilen oylamada Gümrük Birliği onaylanarak 1 Ocak 1996 itibarıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁹ Burada şu önemli nokta göz önüne alınarak değerlendirme yapılırsa; 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği

¹⁵⁸ **Milliyet**, TBMM'ye Karşı Batı İttifakı, 29 Eylül 1994, s.16.

¹⁵⁹ Sevin Toluner, "6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Milletlerarası Hukuk Açısından Bir Değerlendirme", **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye, İstanbul**, 4 Ekim 1995, s.10.

dâhilinde ilişkilerinin resmîyet kazanması, Avrupa Parlamentosu sürecindeki onay yani uygunluk görüşüne bağlamamak gerekir. Bu dâhilde Katma Protokol zaten bir Gümrük Birliği Antlaşması olduğundan ve tarafların parlamentoları tarafından onay aldığından ayrıca bir onaya ihtiyacı bulunmamaktaydı. Bu kapsamda yeni bir hukuki durum oluşmadığından AP'nin onayına veya vetosuna ayrıca ihtiyacı yoktu ve otomatik olarak devreye girmesi gerekemekteydi. Çünkü Ankara Antlaşması'nın 22. Maddesi "Ortaklık Konseyi Kararlarının aynen yerine getirilmesi, tarafların ortak yükümlülüğüdür." demektedir. Yani Ortaklık Konseyi'nin karar yetkisi kabul edildiğinden ve Gümrük Birliği Ankara Antlaşması'nın nihai aşaması olduğundan yeni bir hukuki durum oluşturmamaktaydı. Bu durumda AP'nin onayına sunulmasının anlamsız olduğu görülmektedir.¹⁶⁰

Ankara Antlaşması'nın nihai aşaması olan Gümrük Birliğine yönelik alınan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'yla Türkiye'nin AET ile oluşturduğu Gümrük Birliği; sanayi ürünlerini, işlenmiş tarım ürünlerini, ortak ticaret politikasını, ortak gümrük tarifelerini, vergilemeyi, fikri mülkiyet haklarını, rekabet hukukunu ve kamu alımlarını kapsayan alanlarda mevzuatların yakınlaştırılmasını içermekteyken; çevre, enerji, endüstri, ulaştırma, tüketicinin korunması, Avrupa ötesi şebekelere katılım, telekomünikasyon, bilimsel çalışmalar, istatistiksel veri alışverişi, adalet-içişleri, bilgi paylaşımı ve kültürel ilişkiler alanlarında da işbirliğini öngörmektedir.¹⁶¹ Bu çerçevede ele alınan konuların kapsamı ve talep edilen yasal değişiklikler, ilişkinin sadece Gümrük Birliği ile sınırlı olmadığını ve daha geniş bir ilişkiye yönelik basamak oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye, bunlara yönelik yasal ve kurumsal değişikliklere gitmiş, gerçekleştirdiği değişiklikler ile müktesebata uyum ve üyelik kriterlerini sağlama açısından önemli bir adım atmıştır. Bu da Gümrük Birliğinin üyelik sürecinde kriterleri yerine getirme açısından önemli bir aşama olduğunu göstermektedir.

---

¹⁶⁰ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, s.22.

¹⁶¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, **a.g.e.**, s.58.

6.2. Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Üyelik Sürecine ve Üyelik Kriterleri Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi

Avrupa Birliği geleneğine bakıldığında üye olmayacak ülkelerin, Gümrük Birliğine dâhil edilmediği görülmektedir. Bu nedenle Gümrük Birliği, tam üyelik için bir geçiş dönemi olarak ülkelerin bu konuda gerekli politikalar, yasal ve kurumsal değişiklikler ile mevzuat ve uyumlaşmalarını yerine getirmeleri, yani bir nevi tam üyelik için yeterli seviyeye ulaşmaları için geçici bir transformasyon dönemi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda sürece bağlı olarak yerine getirilen her değişiklik, AB tam üyeliği için önemli bir adım demektir. Türkiye bu amaçla süreç içerisinde birçok değişiklik gerçekleştirerek, gelişmiş AB ülkeleri seviyesine biraz daha yakınlaşmıştır. Süreç içerisinde Türkiye'nin gerçekleştirdiği uyum çalışmalarına bakıldığında Gümrük Birliğinin sadece ticaretine değil, teknik ve politik bir takım sorunlar dışında, Türkiye'nin üyelik sürecine de önemli oranda katkılar sağladığı görülmektedir. Türkiye, zaman içerisinde Gümrük Birliği ile talep edilen AB müktesebatının birçoğunu bu kapsamda gerçekleştirmiş, yasal düzenlemelerle kendi yasal sistemine aktararak AB tam üyeliği için talep edilen yükümlülüklerle sahip, gelişmiş AB ülkeleri düzeyine yaklaşmıştır. Bu bağlamda Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde kolaylaştırıcı bir etken ve önemli bir faktör olmuştur. Yani Türkiye'nin Gümrük Birliği içerisinde bulunması, Avrupa Birliği üyeliği için talep edilen kriterlerin birçoğunu da üstlenmesini gerektirdiğinden, bu kapsamda yapılan değişikliklerle bu kriterlerin birçoğu yerine getirilmiş olmaktadır ve böylece üyelik süreci de kolaylaşmaktadır. Örneğin Kopenhag Kriterlerinin ekonomik kriterler başlığı altında belirtilen "AB içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile başa çıkma yeterliliğine sahip olma" kriteri, Gümrük Birliğinin tipik bir özelliğini içermektedir. Gümrük Birliği üyesi bir ülkenin yasal değişiklikler ve uyumlaştırmalarla bu seviyeye ulaşması Gümrük Birliğinin etkilerinden biridir. Bir ülkenin Avrupa Birliği üyesi olmadan Gümrük Birliği üyesi olması, Avrupa Birliği Tarım ve Yapısal Fonları, malların, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı vb. destekleyici faktörlerden yararlanmadan o ülke pazarını tamamıyla AB ülkelerine ait firmaların rekabetine açması demektir. Bu nedenle tam üye olmadan Gümrük Birliğine dâhil olmuş bir ülkenin, özellikle işleyen bir pazar ekonomisine ve pazardaki güçlerle rekabet edecek bir seviyeye ulaşmış olduğu dolaylı olarak kabul edilmiş sayılabileceğini söylemek

mümkündür. AB ülkelerine Gümrük Birliği kapsamında pazarını açan Türkiye, içerisinde bulunduğu süre boyunca, bunu üstelenebilecek kapasiteye sahip olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin teknik olarak Kopenhag Kriterlerinin ikinci başlığında ele alınan "İşleyen bir pazar gücüne sahip olma", "Rekabet Baskısı" ve "Pazar güçleri ile başa çıkma" taleplerinin yerine getirmiş olmaktadır. Bunun dışında Türkiye, malların serbest dolaşımına yönelik AB müktesebatının önemli bir kısmını üye olmadan yerine getirerek, Kopenhag Kriterlerinde belirtilen mevzuat uyumu kriteri de dâhil¹⁶² AB'ye tam üyelik yolunda buna benzer birçok talepleri de sağlamış olmaktadır. Ayrıca, AB'ye tam üyelik kriterlerinden Ekonomik ve Parasal Birlik kriterlerini içeren Maastricht Kriterlerine bakıldığında, Türkiye'nin beş kriterin üçünü sağladığı, ikisini ise Gümrük Birliği üyesi olmasından bu yana, tam sağlamış olmamasına karşın önemli oranda iyileştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin Kamu Borcunun Gayrisafi Yurtiçi Hasılasına oranı Avrupa ortalamasına göre çok iyi olması önemli bir başarıdır. Bununla birlikte bütçe açığının Gayrisafi Yurtiçi Hasılası oranı oldukça iyidir. 2001 tarihinden beri Türk Lirasında herhangi bir devalüasyon yapılmaması da bir başka kriteri yerine getirdiğini göstermektedir. Tabii bu kriterlerin sağlanmasında Gümrük Birliği üyeliği ve bu kapsamda yapılan dış ticaret ile mevzuat değişikliklerinin yansımaları da olduğu görülebilir. Gümrük Birliğinin statik ve dinamik etkilerinin makroekonomik değişkenler üzerinde önemli etkilerinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda Gümrük Birliği üyesi olan Türkiye'nin, bu etkilerin birçoğundan pozitif anlamda yararlandığı görülmektedir. Türkiye'nin makroekonomik göstergelerine bakıldığında bu değişkenler, Maastricht Ekonomik Kriterlerinde talep edilen şartlara olumlu anlamda yansımaları ve AB'nin istediği ekonomik kriterlerin birçoğunu yerine getirmesine katkı sağlamıştır. Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirdiği uyum değişiklikleri ve mevzuata yönelik attığı adımlar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği yolunda önemli oranda etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye için talep edilen müzakere fasıllarına konulan siyasi blokajların kaldırılması durumunda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği çok kısa sürede ve hızlı bir süreçte gerçekleşebileceği görülmektedir. Gümrük Birliği bağlamında gerçekleştirilen değişikliklerin ve mevzuat uyumlarına bakıldığında, müzakere fasılları ve üyelik kriterleri ile büyük oranda paralellik arz etmekte olduğu görülebilir. Bu anlamda

---

¹⁶² Çınar Özen, a.g.e., s.139-140.

Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, müzakerelere uyum ve kriterleri yerine getirme kabiliyeti konusunda önemli oranda etki ettiği ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanısıra 2005 yılında başlayan müzakerelerden bu yana gerek ekonomik ve gerek sosyal birçok büyük atılımı gerçekleştiren Türkiye, Avrupa Birliği üyesi birçok ülkeden iyi bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak ilerleme raporlarında da kendini gösteren bazı politik eleştirilerin hedefine oturtulmaktadır. Özellikle 2013 yılından sonra Türkiye'nin iç siyasetinde gelişen olaylar ve son olarak 15 Temmuz askeri darbe girişimi sonrası alınan Olağanüstü Hal gibi sert tedbirler, Avrupa Birliği yetkililerince eleştiri konusu yapılmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği kriterlerinden uzaklaşığına yönelik eleştirilerin boyutu, müzakerelerin askıya alınması, Gümrük Birliği için atılan güncelleme adımları ve Türkiye ile Avrupa Birliği arasında başlatılan Geri Kabul Antlaşması kapsamında mültecilerin iadesi ve buna karşılık Türk vatandaşlarına verilmesi planlanan vize muafiyeti gibi konular Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelere askıya alınması talep edilmektedir. Hali hazırda bu antlaşmalar askıya alınmasa da zamana bırakılmıştır. Bu durum Türkiye'nin önüne bir tehdit olarak bırakılmıştır. Türkiye, bunlara rağmen Avrupa Birliği hedefinden sapmamayı, nihai amacın tam üyelik olacağı adımların atılmaya devam edeceğini bildirmiştir. Türkiye, iç politikada yaşanan durumların Avrupa Birliği ülkelerinde de örnekleri olduğunu, aynı tedbirlerin AB üyesi ülkelere de alındığını belirtmektedir. Ayrıca Türkiye'ye yöneltilen eleştirilerin temelinde Avrupa'da yükselişe geçen aşırı sağın ve iktidara gelen aşırı sağcı politikaların etkisi de olduğu, özellikle son zamanlarda Türk vatandaşlarına ve Türk kökenli Avrupa Birliği vatandaşlarına yönelik yapılan ırkçı saldırılar da bu durumun kanıtı olduğu ifade edilmektedir. Gümrük Birliğinin güncellenmesi, müzakerelerin askıya alınması gibi adımların Türkiye'nin önüne tehdit unsuru olarak konulması kabul edilemeyecek ve ilişkilerde onarılamayacak durumların meydana gelmesine neden olabilecektir. Özellikle alternatif pazarlar olarak görülen Şanghay İşbirliği Örgütü ve BRICS üyelikleri gibi alternatif uluslararası kuruluşlara yönelim, Avrupa Birliği içerisinde Türkiye'ye karşı yapılan ağır eleştirilerin ve yaklaşımların neticesi olduğu apaçıktır. Türkiye, uzun Avrupa Birliği macerasında egemenliğini de içeren attığı birçok önemli adımın karşılığını görememekten mustarip olduğundan dolayı alternatif pazarlara yönelmek durumunda

kalmaktadır. Özellikle Gümrük Birliği bağlamında değerlendirildiğinde Avrupa Birliği üyelik sürecinin geldiği nokta, pazar-pazarıcı ilişkisi olarak algılanmaktadır. Bu durum uzun süreli bir ilişkinin, mevcut durumda daha da uzayacağı da göz önüne alındığında üretime dayalı ekonomisi nispeten daha düşük olan Türkiye'nin pazar olarak düşünülmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği için attığı adımların karşılığı olmadığını düşünmektedir. Özellikle her aşamada önüne konulan Kıbrıs sorunda çözüm için Birleşmiş Milletler tarafından 2004 yılında sunulan Annan Planı'nın¹⁶³ reddedilmesinin müsebbibinin Rum tarafı olmasına rağmen cezalandırılan ve eleştirilen tarafın Türk tarafının olmasını kabul edilemez olarak görmektedir. Özellikle son zamanlarda da Gümrük Birliğinin güncellenmesi ve müzakerelerde fasılların dondurulmasında da bu durumun etkisinin olması ve cezalandırılan tarafın Türkiye olması, Türkiye tarafında bir güvensizlik sorununu oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, Geri Kabul Antlaşması'nda Türkiye'ye verilen vize muafiyeti sözlerinin tutulmaması da ayrıca bir güvensizlik sorununu meydana getirmiştir. Türkiye, bu ve benzeri durumların artmasıyla birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde bir belirsizlik olacağını düşünerek son zamanlarda doğrudan olmasa da Gümrük Birliğine alternatif olabilecek pazarlar arayışına da girmiştir.¹⁶⁴ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinden oluşan BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütü, her ne kadar Avrupa Birliği'ne alternatif olmasa da, Türkiye bu gruplara dâhil olmayı alternatif bir seçenek olarak düşünmektedir.

Avrupa Birliği, Türkiye'nin dış pazarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Türkiye, alternatif pazarlarla dış pazarını artırmayı hedeflemektedir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin dış ticaretine olumlu etkisini, önceki paragraflarda değinmiştik. Ancak değişen dünya koşulları, artan ticari hacim ve gelişen teknolojik koşullar, gerek güncellenmeyen Gümrük Birliğinden dolayı, gerekse ufukta görülmeyen Avrupa Birliği üyeliğinden dolayı, Türkiye'yi alternatif pazarlara girme arayışına itmektir. Bu da yönünü Avrupa Birliği'nden Rusya, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerine

---

¹⁶³ 2004 Kıbrıs Annan Planı referandumları, https://tr.wikipedia.org/wiki/2004_K%C4%B1br%C4%B1s_Annan_Plan%C4%B1_referandumlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018)

¹⁶⁴ Türkiye için BRICS fırsatı, <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-icin-brics-firsati-haberi-423320> (Erişim Tarihi: 26.07.2018)

çevirmesine neden olmaktadır. Uzun soluklu Avrupa Birliği macerasının olası bir sonlanmasının temel faktörünün sadece Türkiye olmadığı görülmektedir. Uzun yıllardır attığı adımların karşılığının olmaması, ikili ortaklıkta üyelik gibi bir gelişmenin yakın zamanda görülmemesi, Kıbrıs gibi çözülmesi zor sorunların sürekli masada tutulması, her fırsatta önüne yığınla talep konulması ve verilen sözlerin tutulmamasından dolayı Türk kamuoyunda da Avrupa Birliği algısına yönelik olumsuz bir tutum oluşmuştur. Bu sadece toplumsal bir algı değildir; aynı zamanda üniversitelerde yapılan araştırmalarda da benzer tutumlara rastlanmaktadır.¹⁶⁵ Bu sonuçların ortaya çıkmasında Avrupa’da artan sağ politikalarının da etkisi görülmektedir. Dini ve kültürel olarak bir Avrupalı ülke olarak kabul görmemesi, Türkiye’yi Avrupa’daki aşırı sağın hedefine koymaktadır. Türkiye’de de milli ve dini duyguların özellikle son zamanlarda artması, Avrupa Birliği algısına da yansımakta ve olumsuzluk oluşturmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye, gerek tarihi ve gerekse komşuluk ilişkileri açısından Avrupa’ya yabancı bir ülke değildir. Tarihi sürece baktığımızda, coğrafi olarak ulaştığı sınırlarla süper güç konumuna yükselen Osmanlı dönemlerinde, hem doğu hem de batı değerlerinin aynı anda yaşandığı temsilci bir rola sahip olduğu görülmektedir. Bugün geçmişte Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan çoğu şuan Avrupa Birliği üyesi Avrupa kıtası menşeli 28 devlet bulunmaktadır.¹⁶⁶ Bu da Türklerin Avrupa’nın değerlerine yabancı olmadığını göstermektedir. Avrupa Birliği, değerler üzerine kurulan bir birliktir. Ancak Hıristiyanlık dininin Avrupa Birliği’nin temel dini olduğunu, bu din dışında olan ülkelerin Avrupa Birliği üyesi olamayacağına dair Avrupa Birliği kriterleri içerisinde hiçbir ifade yer almamaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin Avrupa Birliği üyesi olması önünde mevcut durumda hiçbir engel bulunmamaktadır. Türkiye’nin bugün diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerle kıyaslandığında birçoğundan daha fazla kriterleri sağladığı görülmektedir. Ancak buna rağmen attığı adımların ve mevzuata uyuma yönelik yaptığı değişikliklerin birçoğuna rağmen üyelik konusunda Avrupa Birliği cephesinde bir adım atılmadığı görülmektedir. Türkiye, yukarıda da ifade edildiği üzere

---

¹⁶⁵ Emirhan Göral, Lale Özdemir, E. Serra Yurtkoru ve Muzaffer Dartan, **Üniversite Gençliğinde Avrupa Birliği Algısı: Marmara Üniversitesi 2004 ve 2014 Anketlerinin Değerlendirmesi**, 1. Baskı, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2014, s.31-105.

¹⁶⁶ Eski Osmanlı topraklarında şu an bulunan devletler listesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Osmanl%C4%B1_topraklar%C4%B1nda_%C5%9Fu_an_bulunan_devletler_listesi (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2018)

önüne konulan çeşitli küçük gerekçelerle reddedilmektedir. Avrupa Birliği ile oluşturulan Gümrük Birliği, üyelik için büyük bir fırsat içermektedir. Gümrük Birliğinin başladığı tarihte Gümrük Birliği Türkiye kamuoyunda üyelik ile eşdeğer görülmüş, bu heyecanla karşılanmıştır. Ancak geçen süreye bakıldığında üyeliğe yönelik bir gelişme olmamasından dolayı, Türkiye'nin bir pazar haline geldiği söylemlerine neden olmuştur. Gümrük Birliği büyük bir adım olarak kabul edilmesine rağmen bir tartışma konusu haline gelmiştir. Hâlbuki bakıldığında üyeliğe yönelik birçok kriteri barındırdığı ve Türkiye de bu bağlamda birçok değişiklik yaptığı görülmektedir. Gümrük Birliği kapsamında, politik nedenlerden dolayı açılmayan müzakere fasıllarının, açıldığında kapatılabilecek duruma ulaştığı açıkça görülebilmektedir. Bu da Türkiye'ye, üyelik sürecinde karşılaması gereken kriterlerin birçoğunun, hali hazırda yerine getirilmiş olmasından dolayı kolaylıklar sağlamaktadır. Geline aşamada Gümrük Birliğinin güncellenmesi durumunda, gerek ticari ve ekonomik, gerekse sosyal ve politik birçok olumlu etkisi olacağı yapılan etki analizlerinde görülmektedir. Ayrıca karşılıklı ticaretin mevcut durumdan daha öteye geçeceği, ekonomik refahın artacağı, sosyal durumların iyileşeceği bu etki analizlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu da Gümrük Birliğinin mevcut halinin güncellenmesi gerektiğini göstermektedir. Aynı zamanda yapılacak değişikliklerle üyelik kriterlerinde değişiklikler ve iyileşmelerle üyelik süreci daha hızlı bir şekilde sürdürülebilecektir. Böylece Gümrük Birliği, üyelik sürecinde daha önemli katkılarda bulunmayı sürdürebilecektir.

6.3. Zirve Değerlendirmeleriyle Türkiye'nin Adaylık Süreci ve Gümrük Birliği

Türkiye'nin AB üyelik sürecini Gümrük Birliği bağlamında değerlendirirken, Gümrük Birliğini tamamlama sürecinde Avrupa Birliği'nin o dönemdeki tutumunu ele almakta yarar vardır. Maastricht Zirvesi ve ardından yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne üye olmayı isteyen ülkelere yönelik getirilen çeşitli kriterlerle, Roma Antlaşması'nın 237. Maddesine sınırlama getirildi. Bu süreçte uzun süredir tam üyelik için AB kapısını zorlayan Türkiye, bu amaçla yaptığı başvuru olumsuz değerlendirildiğinden, çok önemli gördüğü Gümrük Birliğini tamamlama hedefine yöneldi. Türkiye tarafından Gümrük Birliğinin tamamlanması AB üyeliği için önemli bir

aşama olarak görülürken, AB ise Türkiye ile ilişkilerini tam üyelikten ziyade ortaklık ilişkilerine dayanan önemli stratejik bir ortak olarak değerlendirmekteydi. Bu değerlendirme, 9-10 Aralık 1994'te yapılan Essen Zirvesi ile kendini göstermişti. Komisyon tarafından Zirve'ye sunulan raporda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Macaristan, Estonya, Slovakya, Litvanya, Letonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Bulgaristan ve Romanya) tam üyeliğe hazırlanan ülkeler olarak yer almıştı. Türkiye ise, Zirve'nin başkanlık sonuç değerlendirilmesinde Akdeniz Politikası başlığı altında "Gümrük Birliğinin Tamamlanması ve İlişkilerin Güçlendirilmesi" değerlendirme başlığı altında yer almış, tam üyeliğine yönelik herhangi bir ifade kullanılmamıştır.¹⁶⁷ Yine bir yıl sonra yapılan Cannes Zirvesi'nde aynı tutum sergilenmiş ve Türkiye; Fas, Ürdün, Lübnan, Mısır, Tunus ve İsrail ile ilişkilerin yer aldığı bir değerlendirme içerisindeki bir paragrafta "Türkiye ile Kurulan Yakın İlişkilerde Duyulan Memnuniyet" ifadesiyle yer almıştır.¹⁶⁸

Aynı şekilde Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin ele alındığı önemli bir Zirve olan 1995 yılındaki Madrid Zirvesi'nde bu ülkelerle ilgili değerlendirmeler "Genişleme" başlığı altında yer alırken, Türkiye "Dış İlişkiler" başlığı altında geniş bir şekilde yer almıştır. Burada, Türkiye ile oluşturulan Gümrük Birliğine AP tarafından onaylanan karara yönelik duyulan memnuniyet ifade edilmiş, ayrıca insan hakları ile ilgili değerlendirilmeler yapılmış ve bu konuda bazı beklentiler sıralanmıştır. Bunun yanında Madrid Zirvesi'nde aday ülkeler için Kopenhag Kriterleri'ne ek olarak yönetim organlarında AB ile uyumlu olacak değişiklikler yapma, gerekli yasama ve yargı değişiklikleriyle Avrupa kanunlarına bütünleşme kriterleri getirilmiştir.¹⁶⁹

Madrid Zirvesi'nden sonra yapılan Floransa ve Dublin Zirvelerinden de farklı bir görüş ortaya çıkmamış; Türkiye tekrar stratejik ortak bir ülke olarak aynı başlık altında siyasi ve ekonomik ilişkilerin ilerletilmesi ve insan haklarında düzenlemeler yapması beklentileriyle değerlendirilmiştir. Aynı şekilde 1997 yılında yapılan Amsterdam

---

¹⁶⁷ European Council Meeting on 9 and 10 December 1994 in Essen, Presidency Conclusions, http://www.europarl.europa.eu/summits/ess1_en.htm (Erişim Tarihi:04 Eylül 2017)

¹⁶⁸ Çınar Özen, **a.g.e.**, s.127.

¹⁶⁹ Madrid European Council 15 And 16 December 1995, Presidency Conclusions, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-C.EN5.htm (Erişim Tarihi:04 Eylül 2017)

Zirvesi'nin sonuç bildirisinde diğerlerinden farklı olarak Türkiye'nin durumu ile ilgili herhangi bir görüş dahi belirtilmemiştir.

6.3.1. Gündem 2000 (16 Temmuz 1997)

Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik başvurusunu izleyen dönemlerde AB Komisyonu'nun AB'nin genişlemesine yönelik hazırladığı strateji belgesi, 16 Temmuz 1997 yılında "Gündem 2000" olarak açıklanmıştır. Raporda bu ülkelerin üyeliklerine yönelik 2'li gruplar oluşturulmuş ve bu gruptaki ülkelerin 2000 yılının başlarında tam üye olmaları ön görülmüştür. Kopenhag Kriterlerine uyum gösterme yetisi gösteren ülkeler (Macaristan, Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) ilk grupta yer alırken, Kopenhag Kriterlerini henüz tam anlamda sağlayamayan ülkeler (Slovakya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Bulgaristan) ise ikinci grupta yer almıştır. Türkiye ise üyelik ile ilgili herhangi bir grup kapsamında değerlendirilmemiş; ancak Türkiye'nin yönetim yapısının müktesebatı uygulama konusunda sorunlu olmadığı ve kaldırabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Gümrük Birliğinin gayet başarılı olarak işlediği ve AB ile ilişkilerde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Bunun yanında siyasi durumun, mali işbirliği ile siyasi diyalogun 1/95 Sayılı Kararın alındığı 6 Mart 1995 tarihi itibarıyla sürdürülmesini imkân dâhilinde kılmadığını, Gümrük Birliğinin uygulanmasının Türkiye'nin birçok alanda Birlik müktesebatlarını başarılı bir şekilde üstlenebilme yetisini ortaya koyduğunu; ancak Gümrük Birliğine rağmen Türkiye ekonomisinin yaşadığı makroekonomik istikrarsızlıklardan kurtulamadığı; ayrıca insan hakları ile ilgili olarak da Türkiye'nin özellikle ifade özgürlüğü ve bireysel haklar alanında çok düşük seviyede olduğu iddia edilmiş, bu nedenle Doğu ve Güneydoğu'daki terörle mücadeleyi kanunlar ve insan haklarına saygı çerçevesinde, askeri yöntemlerle değil, siyasi olarak çözüm bulması gerekliliği ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Türkiye, kendisini AB'nin genişleme stratejisinden dışlayan bu raporun Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler müktesebatına uymadığını ve bu raporun kabul edilebilir yönünün bulunmadığını, bu nedenle gerçekleştirilecek Lüksemburg Zirvesi'ndeki beklentilerinin de;

---

¹⁷⁰ European Commission, **Agenda 2000 For a Stronger and Wider Union**, Brüksel, 1997, s.56.

- Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecinin bir parçası olduğunu resmi olarak açıklanması,
- Türkiye'nin uygun görülecek bir katılım öncesi strateji ile desteklenmesi,
- Türkiye'nin Avrupa Daimi Konferansı'na diğer aday ülkelerle eşit bir statüde katılması şeklinde olması gerektiğini net bir tavırla bildirmiştir.¹⁷¹

6.3.2. Lüksemburg Zirvesi (12-13 Aralık 1997)

Bu zirvelerin ardından 12-13 Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar da, Gümrük Birliği ile birlikte tam üyelik beklentisi içerisinde olan Türkiye için hayal kırıklığı oluşturmuştur. Bu zirvenin sonuç bildirgesinin en önemli bölümünün içeriği genişleme ile ilgilidir. Bununla birlikte bu Zirve'de üyelik başvurusu yapan ülkelerle ilgili Komisyon tarafından hazırlanan Gündem 2000'deki öneriler raporu aynen kabul edilmiştir. Lüksemburg Zirvesi, Türkiye açısından Gündem 2000 raporunun ötesinde bir içerik taşıdığı görülmektedir. Zirve'nin sonuç bildirisinde Türkiye'nin AB'ye her alanda yaklaşmasına olanak oluşturacak bir Avrupa Stratejisi'nin hazırlanması istenmekte ve

- Ankara Antlaşması'nda ortaya konulan koşulların geliştirilmesi
- Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi,
- Mali işbirliğinin ilerletilmesi,
- Mevzuat yakınlaştırılması ve müktesebata uyum sağlama,
- Türkiye'nin AB bünyesindeki bazı programlara dâhil olması unsurlarını içermektedir.

Bu olumlu içeriklere rağmen Türkiye'den talep edilen

- AB düzeyinde İnsan haklarına normlarına yaklaşması,
- Azınlık haklarının korunması,
- Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tatmin edecek düzeyde istikrarlı bir şekilde çözüme kavuşturulması,

---

¹⁷¹ Ramazan Kılıç, a.g.e., s.207.

- BM kararları doğrultusunda Kıbrıs'ın siyasi bir çözüme kavuşturulması¹⁷²

önerileridir. Bu öneriler, Türkiye ile AB ilişkilerinde kopma yaşanmasına neden olmuş; bu nedenle Türkiye, Zirve bildirisinin yayınlanmasıyla birlikte 14 Aralık 1997'de düzenlediği bir toplantıyla taleplerin yanlı ve ayrımcı olduğu ve bu tutumun kabul edilebilir bir yanı olmadığını; bununla birlikte AB'ye tam üyelik talebinin korunduğunu ve AB ile mevcut ortaklık ilişkisine devam edileceğini, ancak bu sürecin ilerletilmesinin AB'nin de yükümlülüklerine bağlı olduğunu ve Türkiye'nin iç meselelerinin AB ile siyasi diyaloglarda konu edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle ilk oturumu 12 Mart 1998 tarihli Londra'da yapılması planlanan zirveye katılım sağlanılmayacağı, Lüksemburg Zirvesi'nde bahse konu olan Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi ve Ankara Antlaşması'nda belirlenen olanakların kullanılmasına yönelik tekliflerin beklendiği ifade edilmiş ve ilişkiler askıya alınmıştır.¹⁷³

Bu Zirvenin ardından Komisyon, kendisine verilen görevle 4 Mart 1998'de Türkiye ile Birlik ilişkilerini geliştirilmesine yönelik bazı öneriler içeren bir "Avrupa Stratejisi" raporu hazırlamıştır. Komisyon'un hazırlayıp açıkladığı strateji raporunun giriş bölümünde Türkiye'nin AB'nin genişleme süreci içerisinde yer alacağı belirtilmiş; bununla birlikte Türkiye tarafından dile getirilen stratejide belirtilen unsurların taahhüt edilen mali yardımlarla yapılabileceği, bu nedenle yetkili organ olan AB Konseyi'nce gecikmeye mahal vermeksizin bu yardımların kullanılabilir duruma getirilmesi talebi yer almıştır.¹⁷⁴

6.3.3. Cardiff ve Viyana Zirveleri (15-16 Haziran 1998)

Galler'in Cardiff kentinde, 15-16 Haziran 1998 tarihleri arasında yapılan Cardiff Zirvesi'nde Lüksemburg ve Kopenhag'da aday ülkelerle ilgili alınan kararlara atıf yapılmış; AB'ye tam üye olmak isteyen ülkelere bu zirvelerde alınan kararlara uyması istenmiştir. Türkiye'ye yönelik ise önceki zirvelerdeki ifadelerin korunduğu, ancak daha

---

¹⁷² Luxembourg European Council, 12 And 13 December 1997, Presidency Conclusions http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm (Erişim Tarihi:05 Eylül 2017)

¹⁷³ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.281.

¹⁷⁴ Emine Erden, **a.g.e.**, s.390.

önce kullanılan “Üyeliğe Ehil Ülke” ifadesi yerine “Üyelik Adayı” ifadesi kullanılarak Türkiye’nin adaylığı resmen belirtilmiştir. Bununla birlikte bu zirvede alınan kararla Komisyonun her aday ülkeye yönelik hazırladığı yılsonu izleme raporunun sene sonunda Türkiye için de hazırlanması talep edilmiş ve Türkiye’ye yönelik hazırlanması planlanan raporun Ankara Antlaşması’nın Tam Üyeliğe değinen 28. Maddesi ile Lüksemburg Zirvesi’nde alınan kararların baz alınması öngörülmüştür. Bununla birlikte Avrupa Stratejisi onaylanmış ve Türkiye’nin katkılarının da strateji için önemli olacağı ifade edilerek, Komisyon’dan bunun için gerekli mali desteğe yönelik çözüm üretilmesi istenmiştir. Ayrıca Türkiye’ye Birlik mevzuatına uyum sağlamaya yönelik çalışmalarını hızlandırması gerektiği belirtilmiştir.¹⁷⁵

Avusturya’nın başkenti Viyana’da 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen Viyana Zirvesi’nde ise genişleme süreci tekrar gözden geçirilmiş, Türkiye’nin tam üyeliğine yönelik Avrupa Stratejisi’nin ilerletilmesi ve ilişkilerin daha ileri noktalara taşınması değerlendirilmesinde bulunulmuştur.¹⁷⁶

6.3.4. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)

Finlandiya'nın başkenti Helsinki’de 10-11 Aralık 1999 tarihleri arasında gerçekleştirilen AB Devlet başkanları Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bu zirvede alınan kararlarla, Türkiye'nin 40 yıllık uzun soluklu AB macerasında ilk defa resmi tam üyeliği tescillenmiştir. Bunun yanında üye olmak isteyen diğer aday ülkelere yönelik önemli adımlar da atılmıştır. Ayrıca AB kurumlarına yönelik etkili reformlara ve güçlü bir ortak güvenlik ve savunma politikasına ihtiyaç duyulduğu belirtilerek buna yönelik girişimler yapılmıştır. Bunun yanında rekabetçi ve istihdam oluşturan sürdürülebilir bir ekonomi için de önemli kararlar alınmıştır.

Helsinki Zirvesi, Türkiye ile AB ilişkilerinde önemli bir yer edinmektedir. Zirve’de, Kopenhag Kriterlerine uyum için atılan adımlar ve süreç içerisinde yaşanan

¹⁷⁵ Cardiff European Council, 15-16 June 1998, Presidency Conclusions Report, http://www.europarl.europa.eu/summits/car1_en.htm (Erişim Tarihi:06 Eylül 2017)

¹⁷⁶ Vienna European Council, 11 And 12 December 1998, Presidency Conclusions, http://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm (Erişim Tarihi:08 Eylül 2017)

olumlu ilerlemeler nedeniyle Türkiye, diğer aday ülkeler gibi aynı kriterler temelinde Birlik için aday ülke statüsünde kabul edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin diğer aday devletler gibi Avrupa Stratejisi'ne dayalı reformlara yönelik katılım öncesi teşvik ve desteklerden yararlanacağı belirtilmiştir. Bunun yanında Türkiye ile başta insan hakları konusu olmak üzere, siyasi kriterleri karşılaması için daha fazla siyasi diyalog kurulacağı ifade edilerek, Türkiye'ye diğer aday ve üye ülkeler gibi Topluluk programları ve ajanslarına katılım süreci kapsamında Birliğin toplantılarına katılım imkânı sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye'ye de diğer aday ülkeler gibi müktesebat programı hazırlanacağı, bunun için de izleme mekanizmalarının oluşturulacağı belirtilmiştir.¹⁷⁷

Aday ülkelere yönelik katılım öncesi strateji hazırlanması Lüksemburg Zirvesi'nde görüşülmüştü. Konsey bu zirvede aday ülkeler için bir strateji hazırlanmasını istemiş, Türkiye'yi ayrı olarak ele almıştı. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsü onaylandıktan sonra diğer adaylara yönelik hazırlanan Katılım Öncesi Stratejisi Türkiye için de hazırlanmıştır. Katılım Öncesi Strateji; Ortaklık Antlaşmaları, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Müktesebatın Kabulüne İlişkin Ulusal Program, İlerleme Raporları, Katılım Öncesi Mali Yardımlar, AB Programları ve Ajanslarına Katılım İmkânı, Tarama ve Eşleştirme Etkinlikleri unsurlarından oluşmakta ve süreç boyunca AB'nin yetkili kurumlarınca denetim ve gözetime tabi tutulmaktadır.¹⁷⁸

Ortaklık Antlaşmaları, Birlik ile aday ülkelerle ticaret, sanayi, tarım, enerji, gümrük birliği, ulaşım, hizmet, çevre vb. alanlarda karşılıklı olarak işbirliği gerektiren konularda yapılan anlaşmalardır.

Katılım Ortaklığı, aday ülkeler için Kopenhag Kriterlerini önceliklerini belirlemek, mali yardım araçlarını bir çerçevede ele almak ve aday ülkelerin ulusal program ve uyum çabalarına temel teşkil etmek üzere AB Komisyon tarafından hazırlanan belgedir.¹⁷⁹ Türkiye için 8 Kasım 2000 tarihinde hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin genişleme sürecine dâhil edilmesi ve tam üyeliğe hazırlık için bir

---

¹⁷⁷ Helsinki European Council, 10 And 11 December 1999, Presidency Conclusions, http://www.europarl.europa.eu/summits/hell1_en.htm (Erişim Tarihi:08 Eylül 2017)

¹⁷⁸ DTM-TOBB, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 5. Baskı, Ankara,, Kasım 2002, s.273.

¹⁷⁹ Nurettin Bilici, **a.g.e.**, s.68.

yol haritası olması açısından en somut belge niteliğindedir. Bu belge, diğer adaylarda olduğu gibi Türkiye için de Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi adına kısa vadede 11 adet siyasi, 42 adet yapısal veya mevzuat değişikliği; orta vadede 8 adet siyasi, 52 adet ekonomik ve sosyal politika değişikliği talep edilen maddeler içermektedir. Ayrıca Türkiye'nin Ortaklık Antlaşmaları, Gümrük Birliği ve ilgili Ortaklık Konseyi Kararlarından kaynaklı yükümlülüklerini yapması talep edilmekte ve sadece Kopenhag Kriterleri yükümlülüklerinin yerine getirilmesi tek başına yeterlilik arz etmediğini, bununla birlikte AB normlarında yürütülmesini ve uygulanmasının da sağlanması gerekliliğine değinilmektedir.¹⁸⁰

Ulusal Program, aday ülkelerin katılım ortaklığı belgesinde konu edinen kısa ve orta vadeli önceliklerinin yerine getirilmesi için hazırlanan kaynak, zaman ve finans gibi ayrıntılar ve yol haritalarını içeren programlardır. Adaylığının kabul edilmesinin ardından 4 Temmuz 2000'de kurulan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği(ABGS) tarafından 30 Ağustos 2000'de uyum genelgesi çerçevesinde hazırlanmış "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program", kısa ve orta vadeli olmak üzere sınıflandırılarak, giriş bölümü ve Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için yapılacak çalışmalar, ekonomik kriterlere uyum için yapılacak çalışmalar, mali programlama, idari kapasitesinin geliştirilmesi için yapılacak çalışmalar olmak üzere 5 ana başlıktan oluşmaktadır.¹⁸¹

İlerleme Raporları, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve Avrupa Birliği üyeliğine yönelik adaylık statüsü kazanan ülkelerin süreç içerisinde yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin ne kadarını yerine getirip ne kadarını yerine getirilmediklerini olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alan değerlendirme raporlarıdır. Bu raporlar, Komisyon tarafından hazırlandıktan sonra Konsey'e sunulmaktadır. Bu raporların hazırlanmasında, hazırlanan dönemde gelinen nokta, fiili kararlar, fiili olarak kabul edilen mevzuat, fiili olarak onaylanan uluslararası sözleşmeler ve tedbirler esas alınarak değerlendirme yapılmaktadır.¹⁸² Bu yapılırken aday ülkeyi gözetimde bulunan AB Delegasyonundan, STK'lardan ve aday ülke kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilen resmi geri

¹⁸⁰ Enver Bozkurt ve diğerleri, **a.g.e.**, s.415.

¹⁸¹ Enver Bozkurt ve diğerleri, **a.g.e.**, s.418.

¹⁸² Enver Bozkurt ve diğerleri, **a.g.e.**, s.421.

bildirimlerden yararlanılmaktadır.¹⁸³ Türkiye'ye yönelik ilk ilerleme raporu diğer aday ülkelerle birlikte Ekim 1998 tarihinde hazırlanmış ve halen hazırlamaya devam edilmektedir.

Katılım Öncesi Mali Yardımlar; AB aday ülkelere programlar aracılığıyla tam üyelik sürecinde yükümlülükleri yerine getirmeleri amacıyla çeşitli yardımlar sağlamaktadır. Bu yardımlardan ilki, PHARE programıdır. Bu program 2004'te Avrupa Birliği'ne aday ülkelere yardım amaçlı oluşturulmuştur. İkincisi ise; ulaşım, çevre vb. alanlara ilişkin yatırım ve desteklerin sağlanması amacıyla oluşturulan ISPA programıdır. Üçüncüsü ise, tarım ve bölgesel kalkınmaya destek sağlamaya yönelik oluşturulan SAPARD programıdır. Bu bağlamda AB tarafında Türkiye'ye sağlanacak yardımların iki katına çıkarılması kararı alınmış ve "Akdeniz Yardım Programı" çerçevesinde yapılan yardımın % 15 oranını Türkiye'ye hibe etmiştir. Bunun yanında Gümrük Birliğini güçlendirmek amaçlı Avrupa Yatırım Bankası'ndan Türkiye'ye önemli miktarda fonlar aktarılmıştır. Ayrıca 99 Marmara depreminde Türkiye'ye 600 milyon Euro'luk kredi tahsisi de gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁴

AB Programlarına ve Ajanslarına Katılım; aday ülkelerin katılım öncesi stratejilerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Aday ülkeler özellikle gençlik, araştırma, enerji, eğitim ve mesleki eğitim, küçük ve orta ölçekli işletmeler konulu programlara katılım göstermektedirler.¹⁸⁵ Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye bu imkânı elde etmiş ve Türkiye de katılacağına yönelik iradesini Komisyon'a bildirmiştir. Türkiye ile Birlik arasında Türkiye'nin AB Programlarına ve Ajanslarına Katılım temel ilkelerini belirlemek amacıyla bir çerçeve antlaşma 28 Haziran 2002 tarihinde imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin aday ülkelere yönelik açık bulunan 11 program ve ajansa katılımı, imzalanan bu antlaşma ile güçlenmiş ve artmıştır.¹⁸⁶

Tarama ve Eşleştirme Etkinlikleri; Helsinki Zirvesi'nin ardından Ortaklık Konseyi, 11 Nisan 2000 tarihinde müktesebata uyum kapsamında, tarama süreci

---

¹⁸³ İlerleme Raporları, <https://www.ab.gov.tr/46224.html>

¹⁸⁴ Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.290.

¹⁸⁵ Rana Birden, "Genişlemenin Araçları", Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci** içinde (25-42), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.32.

¹⁸⁶ Enver Bozkurt ve diğerleri, **a.g.e.**, s.424.

hazırlıklarının başlamasıyla birlikte, Ortaklık Komitesi'nin altında çalışacak 8 tane alt komite oluşturmuştur. Ardından Birlik Müktesebatını oluşturan 31 alanı bu 8 alt komiteye üleştirmişdir. Esas tarama süreci ise müzakerelerin resmen başlamasıyla birlikte, ardından başlatılacak ve müktesebatın kapsamlı olarak incelemesinde organizasyonunu sağlayacaktır. Buna hazırlık olması niteliğinde oluşturulan bu alt komiteler, mevzuat yakınlaştırmalarını ve uygulamasını takip ederek Gümrük Birliği ve Ortaklık Konseyi tarafından alınan kararların uygulanmasında oluşan sorunları ele alacaktır.¹⁸⁷ Eşleştirme adı verilen süreç ise AB tarafından organize edilmektedir. Bu süreçte Türkiye, devlet memurları ve uzmanlarını üye ülkelere göndermekte, bu şekilde bu ülkelerin müktesebata uyum konusundan tecrübelerini elde ederek kendi mevzuatına daha kolay bir şekilde aktarılmasında birikim elde etmektedir. Türkiye ayrıca TAIEX adı verilen, aday ülkeleri müktesebat konusunda bilgilendiren programa da katılmaktadır.¹⁸⁸

6.3.5. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)

Danimarka'nın Kopenhag kentinde, 12-13 Aralık 2002 tarihleri arasında yapılan zirve ile Avrupa Birliği tarafından en büyük genişleme hamlesi gerçekleştirildi. Bu Zirve'de çıkan karar ile 10 aday ülke üye olarak kabul edilirken, 2 aday ülkeye 2007 yılı için gün verildi. Bir diğer aday ülke olan Türkiye ise, üyelik için gün verilmeyen tek ülke oldu. Bu 10 ülke; Macaristan, Çekya, Slovenya, Polonya, Estonya, Slovakya, Litvanya, Malta, Letonya ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin müzakere süreci olumlu değerlendirildiği için 1 Mayıs 2004 itibariyle AB'ye üye olmalarına karar verildi. Romanya ve Bulgaristan için önemli aşamaya geldikleri belirtilmiş ve 2007 yılında üye olmaları için bir çerçeve yol çizilmiştir. Üyelik tarihi alamayan tek ülke olan Türkiye'nin adaylığı teyit edilmiş, Kopenhag Kriterleri konusunda atılan adımlardan övgüyle bahsedilmiş ve Türkiye'nin hazırlanacak rapor ve tavsiyeler göz önüne alınarak Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirildiği takdirde 17 Aralık 2004'te yapılacak AB Zirvesinde katılım müzakerelerine gecikme olmaksızın başlanacağı ifade edilmiştir. Bu ifade ile Türkiye'nin üyeliği için önemli bir dönemeç daha aşılmıştır. Ayrıca bu zirvede bir katılım ortaklığı stratejisinin güçlendirilmesinden

¹⁸⁷ DTM-TOBB, a.g.e., s.457-459.

¹⁸⁸ Enver Bozkurt ve diğerleri, a.g.e., s.426.

söz edilmiş; bu nedenle Türkiye'nin bir katılım ortaklığı önerisi ve Türk mevzuatının Avrupa Birliği mevzuatına uyum sağlaması yolunda girişimlerin hızlandırılması ve yoğunlaştırılması beklentisi sunulmuştur. Bununla birlikte Birlik ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliğinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi talep edilmiştir. Buna bağlı olarak katılım öncesinde mali kaynağın önemli miktarda artırılacağı da ifade edilmiştir.¹⁸⁹

Bu zirvenin ardından 2003'te Komisyonca hazırlanan gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni dikkate alan Türkiye, kısa ve uzun hedefli Ulusal Programı revize ederek değiştirmiştir.

6.3.6. Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004)

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1959 yılında Türkiye'nin ortaklık başvurusu ile başlayan ilişki, 1987 yılında tam üyelik başvurusu izlemiş ve 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nin ardından alınan adaylık kararıyla yeni bir döneme girmişti. 2002 yılında Kopenhag Zirvesi'nin yayınlanan sonuç raporunda "AB, Türkiye'yi reform sürecini enerjik bir şekilde sürdürmeye teşvik eder. AB, Aralık 2004'te AB Komisyonu'nun rapor ve tavsiyesine dayanarak Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır." ifadesi, Türkiye'nin tam üyelik yolunda geldiği önemli bir nokta oldu. 16-17 Aralık 2004 tarihleri arasında Belçika'nın başkenti Brüksel'de toplanan Avrupa Birliği üyesi ülkelerin hükümet temsilcileri ve devlet başkanları, 2002 yılında Kopenhag'da rapora yansıyan konuyu göz önünde bulundurarak Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini yeterli oranda karşıladığını ve bu doğrultuda 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren müzakerelerin başlaması kararını aldılar. Ayrıca Türkiye'nin geniş kapsamlı gerçekleştirdiği reformlardan övgüyle bahsedilerek, bu reformların devamının güven verici olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Brüksel Zirvesi öncesinde AB Komisyonu, Türkiye ile müzakerelerin başlatılma kararına ölçü oluşturacak 2004 İlerleme Raporu, Komisyon'un Türkiye'ye ilişkin Zirve'ye tavsiyeleri ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin muhtemel etkilerini ele

¹⁸⁹ Kopenhag Zirvesi, 12-13 Aralık 2002, <http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa> (02 Ekim 2017)

¹⁹⁰ Brussels European Council, 15-16 December 2004, Presidency Conclusions, s.4-5. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2017)

alan üç belgeyi açıklamıştı. İlerleme raporunda; Türkiye'nin adaylığının açıklandığı Helsinki Zirvesi'nden itibaren üyelik kriterlerine yönelik ilerlemeleri değerlendirilmekteydi. Tavsiyeler kısmında, Türkiye'nin reform sürecine ve kriterleri karşılamaya devam etmesine yönelik destek ve güçlendirme için Konsey'e işbirliğinin sağlanması tavsiye edilmekteydi. Etki raporunda ise, Türkiye'nin coğrafik konumu, nüfus büyüklüğü, ekonomik, güvenlik ve askeri potansiyelinden dolayı diğer aday ülkelerden farklı olacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle AB, dış politika alanında Türkiye'nin bulunduğu coğrafya açısından önemli beklentilerle karşılaşacağı ve problemleri bir bölgeyle komşu olacağı için tam donanımlı bir dış politika oyuncusu olma durumu ile yüz yüze kalacağı belirtilmiştir. Ayrıca raporda Türkiye ekonomisinin büyüklüğünün, katılım öncesi sağlanmış entegrasyon açısından önemli, ancak aktarılacak fonlar açısından bütçeye etkisinin büyük boyutta olacağı yer almıştır. Bununla birlikte raporda, Türkiye'nin genç nüfusunun yaşlı AB nüfusunu dengeleyici etkisi ve AB'ye göç ihtimalinin işgücü piyasasına yansıtacak olumsuz yönleri gibi birçok konuda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin etkileri, olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmıştır.¹⁹¹

6.3.7. Türkiye'ye Yönelik Müzakerelerin Ele Alınması

Bu süreçte AB, müzakerelere başlama kararı kapsamında, Türkiye'nin kendine has durumu ve özelliklerini göz önüne alarak Müzakere Çerçeve Belgesi hazırlamıştır. Bu belgede müzakerelerin nihai hedefinin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği, müzakere sürecinin ucunun açık olduğu ve önceden garanti edilemeyeceği, temel hak ve hukukun üstünlüğü prensipleri ile insan haklarına yönelik ciddi aykırılığa karşı üyelik sürecinin askıya alınacağı, Kopenhag kriterlerine uyum, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında oluşturulan Gümrük Birliği kaynaklı yükümlülükler ile ortaklık antlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerin Türkiye tarafından yerine getirilmesi gibi bazı hususlar yer almaktadır. Ayrıca bölümlere ayrılan aynı belgenin "Müzakerelere İlişkin İlkeler" kısmında müzakerelerin yasal dayanağı, ilerleme veya askıya alınma ilke ve şartları, Türkiye'nin dikkate alınması gereken hususlar bulunmaktadır. "Müzakerelerin İçeriği" bölümünde ise, Birliğin müktesebatı olarak da bilinen Birliğin sistemi ile sistemin

---

¹⁹¹ Enver Bozkurt ve Diğerleri, a.g.e., s.430.

kurumsal çerçeveye eklenmiş hak ve yükümlülükleri, Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleşeceği durumundaki hali ile kabul etmesi, zamanında ve etkin bir şekilde uygulaması gerektiği ifade edilmiştir. “Müzakere Usulleri” kısmında müzakere başlıklarının her birinin kendi içinde bağımsız bir şekilde değerlendirileceği ve müzakere süreci içerisinde değerlendirilen her başlığın diğer başlıklar için de genel bir antlaşmaya varılıncaya kadar nihai bir antlaşma olarak göz önüne alınmayacağı hususları yer almaktadır. Bu kapsamda, ilerleme raporları ve buna yönelik tarama çalışmalarında elde edilen verilerle, AB Komisyonu'nun önerisiyle Konsey, oy birliğiyle bir başlığın müzakereye açılıp ya da geçici olarak kapatılmasına yönelik eşikler belirleyebileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra müzakerelerin uzun sürelere yayılması veya yeni müktesebatların eklenmesi gibi hususlarla birlikte mevcut eşiklerin güncellenebileceği ele alınmıştır. Son olarak “Müzakerelerin Organizasyonu” bölümünde ise toplantılara başkanlık edeceklerin, iki taraftan kimlerin hangi seviyede katılacağı ve sekreterlik görevinin icrası konuları yer almaktadır.¹⁹²

AB tarafından taramadan geçirilecek ve ardından karşılıklı müzakerelere bahis olacak başlıklarda AB tarafından Türkiye'ye yönelik farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Daha öncesinde 31 başlıkta ele alınan müzakere başlıkları, Türkiye için 35 başlıkta ele alınmıştır.¹⁹³

---

¹⁹² Enver Bozkurt ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.436.

¹⁹³ Müzakere Edilen Başlıklar, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=441> (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2017)

Tablo 7: AB Müktesebatı Fasil Başlıkları

AB Müktesebatı Fasil Başlıkları	
1	Malların Serbest Dolaşımı
2	İşçilerin Serbest Dolaşımı
3	İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
4	Sermayenin Serbest Dolaşımı
5	Kamu Alımları
6	Şirketler Hukuku
7	Fikri Mülkiyet Hukuku
8	Rekabet Politikası
9	Mali Hizmetler
10	Bilgi Toplumu ve Medya
11	Tarım ve Kırsal Kalkınma
12	Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
13	Balıkçılık
14	Taşımacılık Politikası
15	Enerji
16	Vergilendirme
17	Ekonomik ve Parasal Politika
18	İstatistik
19	Sosyal Politika ve İstihdam
20	İşletme ve Sanayi Politikası
21	Trans-Avrupa Ağları
22	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
23	Yargı ve Temel Haklar
24	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
25	Bilim ve Araştırma
26	Eğitim ve Kültür
27	Çevre
28	Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
29	Gümrük Birliği
30	Dış İlişkiler
31	Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası
32	Mali Kontrol
33	Mali ve Bütçesel Hükümler
34	Kurumlar
35	Diğer Konular

Kaynak: Katılım Müzakereleri, <https://www.ab.gov.tr/37.html> (Erişim Tarihi: 16.10.2017)

Müzakereler, müzakere kararının alınması ve müzakerelere başlanmasının ardından “Tarama” süreci ile başlar. Tarama sürecinde ise, AB müktesebatı kapsamında yer alan mevzuat hakkında aday ülkelere genel bilgilendirilmeler yapılmakta ve aday ülkelerin ulusal mevzuatları ile AB müktesebatının uyumu belirlenmektedir. Komisyon tarafından aday ülke temsilcileriyle koordineli yürütülen bu süreçte, aday ülkenin hukuk sisteminin uyum seviyesinin tespiti, müktesebatın aktarılması ve uyumunun kolaylaştırılması gibi sorunlu alanların belirlenmesi ve giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreç için Komisyon tarafından bir takvim ve usul belirlenmektedir. Bu sürecin ardından her bir başlık için, müzakere sürecine fiilen başlanıp başlanmayacağına dayanak oluşturacak Komisyon tarafından ayrı ayrı bir “Tarama Raporu” hazırlanarak Konsey’e sunulmaktadır. Müzakere çerçevesi, müzakerelerin Avrupa Birliği tarafından ne şekilde yürütüleceğine yönelik yapılanma ve yöntemi belirlemektedir. Bu şekilde, müzakerelerin bir yöntem kapsamında yürütülerek AB’nin ortak tavrının Konsey tarafından belirleneceği yer almaktadır.¹⁹⁴

---

¹⁹⁴ Müzakere Sürecinin Aşamaları, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=442> (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)

Tablo 8: Türkiye için Katılım Müzakereleri Süreci Aşamaları

1. Müzakere Kararının Alınması	17 Aralık 2004 tarihinde AB Zirvesi, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması kararı alınmıştır.
2. Katılım Müzakerelerinin Başlaması	3 Ekim 2005 tarihinde müzakere süreci resmen başlamıştır. Aynı gün, Türkiye-AB katılım müzakerelerine ilişkin ilkeleri, müzakerelerin esasını ve usüllerini ve müzakere başlıklarını belirleyen "Müzakere Çerçeve Belgesi" kabul edilmiştir.
3. Hükümetlerarası Katılım Konferansı (HAK)	Müzakere sürecinin önemli siyasi kararlarının açıklandığı, fasılların açılıp kapanmasına karar veren, üye devletlerin ve aday ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir platformdur.
4. Tarama süreci	Bu süreçte AB müktesebatı kapsamındaki mevzuat hakkında bilgi verilmekte, AB müktesebatı ile aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar belirlenmektedir. Bu süreçte uyum sürecinin genel bir takvimi ve karşılaşılabilecek olası sorunlar tespit edilmeye çalışılmaktadır.
5. Tarama Sonu Raporlar	Taramaya alınan her bir müzakere faslının tarama sonunda Komisyon tarafından Konsey'e sunulan raporlardır. Burada ele alınan değerlendirme ve öneriler, taramaya konu olan faslın müzakerelerinin açılmasına temel oluşturmaktadır.
6. Fasılların Müzakereye Açılması	Komisyon tarafından hazırlanan tarama raporunda, aday ülkenin herhangi bir faslın kriterini yerine getirdiği belirtilmişse, değerlendirme raporuyla Konseye iletilir. Konsey de kendisine sunulan Tarama Raporunu oy birliği ile kabul etmesi gerekir. Aksi halde fasıl müzakereye açılmaz. Aynı durum faslın kapanması için de geçerlidir.
7. Türkiye'nin Müzakere Pozisyon Belgesini hazırlaması:	Oy birliği ile açılması yönünde karar alınan her bir fasıl için Dönem Başkanlığına üstlenen AB üyesi ülke tarafından resmi mektup ile Türkiye'den Müzakere Pozisyon Belgesi hazırlaması talep edilir. Bu belgede, Türkiye'nin uyumda ne kadar mesafe aldığı, öngörülen uyum çalışmalarına yönelik takvim, gerekli görülmesi halinde tam uyum için üyelik sonrası geçiş dönemi veya geçici istisna talepleri yer almaktadır.

Tablo 8'in devamı

8. AB'nin Ortak Tutum Belgesi hazırlaması:	AB Komisyonu tarafından, Türk yetkili makamlarınca hazırlanan Müzakere Pozisyon Belgesi dikkate alınarak, aynı başlıklarda AB'nin taslak Ortak Tutum Belgesi hazırlanır ve Bakanlar Konseyine sunulur. Bu Belge Bakanlar Konseyi'nde oybirliğiyle kabul edilir.
9. Müzakere Başlıklarının Geçici ve Nihai Olarak Kapatılması:	Müzakere fasılları, aday ülke müktesebat uyumu ve uygulama düzeyi açısından yeterli kabul edilirse önce geçici olarak kapatılır. (Örnek: 12 Haziran 2006 Bilim Araştırma Faslı açılmış ve aynı tarihli HAK ile kapandığı ilan edilmiştir.) Ancak yeterli görülmezse Komisyon değerlendirmeleri dikkate alınarak Konsey tarafından kapanış kriteri getirilebilir. Bu durumda kapanış kriterini yerine getirildiğine dair raporun tekrar oy birliği ile kabul edilmesi gerekir.
10. "Diğer" ve "Kurumlar" Başlıklarının Müzakeresi:	33 faslın, önce geçici, ardından nihai olarak kapatılmasının ardından, aday ülke ve AB tarafı "34 Diğer" ve "35 Kurumlar" olarak adlandırılan başlıkları müzakere eder. "34 Diğer " başlığında önceki 33 fasıl kapsamında olmayan hususlar değerlendirilir. Örneğin, aday ülkenin Avrupa Kalkınma Fonlarından hangi protokol çerçevesinde yararlanacağı, Avrupa Merkez Bankası'na yapılacak ödemeler, aday ülkenin korunma önlemlerinden, katılım öncesi fonlardan ve yapısal fonlardan nasıl ve kaç yıl boyunca faydalanacağı, ya da tek taraflı deklarasyonlar yer alabilir. "35 Kurumlar" başlığı altında ise aday ülkenin, Komisyon, Konsey ya da Parlamento gibi Avrupa Birliği kurumlarında temsiliyet oranları kararlaştırılır.
11. Katılım Antlaşmasının İmzalanması:	35 faslın tamamının aday ülke tarafından yerine getirilmesi halinde, bu ülke için "Katılım Antlaşması" hazırlanır. Avrupa Parlamentosu'nda basit çoğunluk ve Konsey'de oy birliği ile onaylanmasının ardından, Üye ülkeler ve Aday ülke tarafından imzalanır. Katılım Antlaşmasının imzalanmasıyla her üye ülke ve aday ülkenin kendi ulusal mevzuatlarına göre onaya sunulabilir. Bu bağlamda, üye ülke ya da aday ülkeler Katılım Antlaşmasını kendi Parlamentolarında kabul edebildikleri gibi, iç mevzuatlarına göre referanduma da sunabilirler.

Kaynak: AB'ye katılım müzakereleri süreci ne anlama gelmektedir? <https://www.ab.gov.tr/44460.html>
(Erişim Tarihi: 12 Ekim 2017)

6.3.8. Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum

Müzakerelerde fasıllar, aday ülkenin Konseyce belirlenen açılış kriterlerini yerine getirmesine göre açılır ve/veya geçici olarak kapatılır. Bir üye ülke tarafından olumsuz görüş belirtilmesi, fasılların açılması veya kapanmasını engelleyebilmektedir.

Türkiye için 20 Ekim 2005 tarihinde ilk tarama toplantısı "Bilim ve Araştırma" faslına yönelik yapılmıştır. Aynı şekilde, son tarama ise "Yargı ve Temel Haklar" faslına yönelik 13 Ekim 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde olan "Bilim ve Araştırma" faslı, 12 Haziran 2016 tarihinde gerçekleşen Hükümetlerarası Konferans'ta müzakereye açılmış ve ardından geçici olarak kapatılmıştır.¹⁹⁵

Türkiye için mevcut durumda 16 fasıl müzakerelere açılmış durumdadır ve bunlardan sadece birisi geçici kapatılmıştır.

Müzakereye Açılan 16 Fasıl Şunlardır:

25. Fasıl: Bilim ve Araştırma (geçici olarak kapanmıştır)(Avusturya, 12.06.2006)
20. Fasıl: İşletme ve Sanayi Politikası (Almanya, 29.03.2007)
18. Fasıl: İstatistik (Almanya, 26.06.2007)
32. Fasıl: Mali Kontrol (Almanya, 26.06.2007)
21. Fasıl: Trans-Avrupa Ağları (Portekiz, 19.12.2007)
28. Fasıl: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması (Portekiz, 19.12.2007)
6. Fasıl: Şirketler Hukuku (Slovenya, 17.06.2008)
7. Fasıl: Fikri Mülkiyet Hukuku (Slovenya, 17.06.2008)
4. Fasıl: Sermayenin Serbest Dolaşımı (Fransa, 19.12.2008)
10. Fasıl: Bilgi Toplumu ve Medya (Fransa, 19.12.2008)
16. Fasıl: Vergilendirme (Çek Cumhuriyeti, 30.06.2009)
27. Fasıl: Çevre (İsveç, 21.12.2009)
12. Fasıl: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı (İspanya, 30.06.2010)

¹⁹⁵ Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, <https://www.ab.gov.tr/65.html> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2017) (Bu başlığın hazırlanmasında verilen bu linkte yer alan bilgilerden yararlanılmıştır.)

22. Fasıl: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu (Litvanya, 05.11.2013)

17. Fasıl: Ekonomik ve Parasal Politika (Lüksemburg, 14.12.2015)

33. Fasıl: Mali ve Bütçesel Hükümler (Hollanda, 30.06.2016)

Mevcut durumda 14 müzakere faslına, Konsey ile Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından politik nedenlerle blokaj konulmuş durumdadır. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi tarafından alınan 11 Aralık 2006 tarihli karara göre Ek Protokol'ün tatbiki için 8 adet fasıl açılış kriteri, diğer bütün fasıllar ise kapanış kriteri olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple “Bilim ve Araştırma Faslı” sonrası müzakereye açılan fasılların hiçbiri, geçici dahi olsa kapatılmamıştır.

Ek protokol kararına göre; “Konsey, Türkiye, Gümrük Birliğini Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de dâhil olmak üzere on üye ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten AB-Türkiye Ortaklık Antlaşması'nın Ek Protokolü'nde yer alan taahhütlerini yerine getirene kadar, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne getirdiği kısıtlamalarla ilgili sekiz fasılın müzakerelerinin askıya alınmasına ve diğer fasılların kapanmamasına karar vermiştir.” açıklaması bulunmaktadır.

11 Aralık 2006 Tarihinde AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi Kararı Uyarınca Askıya Alınan Müzakere Fasılları;

1. Fasıl: Malların Serbest Dolaşımı
3. Fasıl: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
9. Fasıl: Mali Hizmetler
11. Fasıl: Tarım ve Kırsal Kalkınma
13. Fasıl: Balıkçılık
14. Fasıl: Taşımacılık Politikası
29. Fasıl: Gümrük Birliği
30. Fasıl: Dış İlişkiler

Bununla birlikte, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, AB Genel İşler Konseyi'nin 8 Aralık 2009 tarihinde gerçekleştirilen toplantısında, ilişkilerin normalleşmesi şartıyla 6 müzakere faslında ilerleme kaydedilmesini tek taraflı bloke ettiğini beyan etmiştir.

Kıbrıs Rum Kesimi Tarafından Tek Taraflı Olarak Bloke Edilen Fasıllar;

- 2. Fasıllar: İşçilerin Serbest Dolaşımı
- 15. Fasıllar: Enerji
- 23. Fasıllar: Yargı ve Temel Haklar
- 24. Fasıllar: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 26. Fasıllar: Eğitim ve Kültür
- 31. Fasıllar: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Diğer yandan, Türkiye'ye yönelik 33 Müzakere faslı için 2006 yılında tarama süreci sona ermesine rağmen, 8 tane müzakere faslının tarama sonu raporu Avrupa Konseyi'nde bekletilmektedir. Bu raporların AB Konseyi'nce onaylanmaması, bu fasılların olası açılış kriterlerinin resmîyette Türkiye'ye iletilmemiş olduğu manasına gelmektedir.

AB Konseyi'nde Görüşülmesi Süren Fasıllar;

- 2. Fasıllar: İşçilerin Serbest Dolaşımı
- 13. Fasıllar: Balıkçılık
- 14. Fasıllar: Taşımacılık Politikası
- 15. Fasıllar: Enerji
- 23. Fasıllar: Yargı ve Temel Haklar
- 24. Fasıllar: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 30. Fasıllar: Dış İlişkiler
- 31. Fasıllar: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikalar

Avrupa Birliği Konseyi'nin Ek Protokol Kararı kapsamında fasılların geçici olarak kapatılmaması ile birlikte, 20 No'lu İşletme ve Sanayi Politikası faslı ile 21 No'lu Trans-Avrupa Ağları faslı teknik açıdan kapatılma aşamasına hazır hale gelmiştir. Bununla birlikte Komisyon tarafından Türkiye'nin 5 müzakere faslında 7 kapanış kriterini sağladığı yazılı bir şekilde teyit edilmiştir.

Türkiye'nin Kapanış Kriterlerini (KK) Yerine Getirdiği Teyit Edilen Fasıllar;

- 6. Fasıll: Şirketler Hukuku (1 KK)
- 20. Fasıll: İşletme ve Sanayi Politikası (1 KK)
- 21. Fasıll: Trans- Avrupa Ağları (1 KK)
- 28. Fasıll: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması (1 KK)
- 32. Fasıll: Mali Kontrol (3 KK)

6.4. Üyelik Sürecinin Gümrük Birliği Bağlamında İlerleme Raporlarıyla Değerlendirilmesi

AB Konseyi'nin talebiyle, her aday ülkeyi katılıma hazırlamaya ve bu süreçte değerlendirmeye yönelik, Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan kararlar Komisyon tarafından İlerleme Raporları düzenlenmeye başlanmıştır. Bu nedenle aday ülkelerden biri olan Türkiye için de, Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan her alanda AB'ye yakınlaştırma ve katılıma hazırlamaya yönelik strateji oluşturma kararı üzerine 1998'den itibaren ilerleme raporları hazırlanmıştır. Burada Türkiye'nin üyelik sürecine ve Gümrük Birliğinin etkisine yönelik geçirdiği aşamaların yıl yıl yayınlanan ilerleme raporlarına yansımalarına değinilecektir.

6.4.1. 1998 İlerleme Raporu

Konsey, 1998 İlerleme Raporu'nun¹⁹⁶, Ortaklık Antlaşması'nın 28. maddesi temel alınarak, Lüksemburg Zirvesi'nin sonuç bildirgesine uygun olacağını belirtmiştir. Bu ilk rapor, Türkiye ile AB arasındaki geçmişten raporun hazırlandığı güne kadar geçen süreyi kapsayan ve ortaklık çerçevesinde meydana gelen ilişkileri ele almakta ve Kopenhag Kriterleri, Konsey'in atıfta bulunduğu ekonomik durumları, üyelik yükümlülükleri ile 4 Mart 1998 tarihli Avrupa Stratejisi'ne atıfta bulunmaktadır.

---

¹⁹⁶ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu, 1998.

1998 İlerleme Raporu'nda, siyasi kriterler bağlamda değerlendirilmesinde bürokratik işleyişteki sorunlara değinilmiş, insan hakları ihlallerinin devam ettiği ve azınlıklara yönelik çalışmalarda önemli eksiklikler olduğu ifade edilmiş ve askerinin devlet ile sivililer üzerindeki etkin rolünden ve denetime tabi olmayışından duyulan rahatsızlık belirtilmiştir. Bununla birlikte Türk hükümetinin insan hakları ihlallerine karşı mücadele kararlılığı takdir edilmiş, ancak pratikte önem verici bir neticeye ulaşılmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin komşu ülkelerle olan anlaşmazlıklarını uluslararası hukuka uygun yollarla çözmesi tavsiye edilmiştir.

Ekonomik Kriterler bağlamında yapılan değerlendirmede ise, Türkiye'nin nüfus artış hızı, Gayri Safi Milli Hasılası, büyüme hızı, dış ticareti gibi makroekonomik yapısı ele alınmış, özellikle ihracat ve ithalattaki olumlu gelişmenin Gümrük Birliğinin katkısı ile daha da hızlandığı belirtilerek, Topluluğun payına ve Gümrük Birliğinin olumlu yansımalarının etkisine değinilmiştir. Bununla birlikte raporda önemli derecedeki büyük değişimlere rağmen tarım sektöründeki geniş ve verimsiz durum, mali sektördeki zayıflık, sosyo-ekonomik yetersizlik ile kronik parasal istikrarsızlık eleştirilmiştir. Raporda, Türkiye ekonomisindeki büyüme ve dış ticaretindeki önemli oranda olumlu değişimin temel sebebinin Gümrük Birliği kaynaklı olduğu, bu durumun da üyelik süreci için önemli görülen Kopenhag ekonomik kriterlerine yaklaşmasına katkı sağladığı ifade edilmiştir.

Ayrıca yayınlanan bu ilerleme raporunda Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkisinin Gümrük Birliğine bağlı değerlendirildiği, Gümrük Birliğinin üyelik süreci boyunca gelişen ilişkilerde önemli ölçüde rol aldığı görülmektedir. Siyasi ve Ekonomik Kriterlerin değerlendirilmesinde, özellikle ekonomik kriterlerin ele alındığı bölümlerde bu etki açıkça ifade edilmektedir. Bu Rapor, ilişkileri ilk günden itibaren bu etkinin yansımaları olarak ele almakta ve Avrupa Birliği'nin Türkiye ile olan ilişkisinin bir Gümrük Birliği kapsamında olduğu önemle vurgulanmaktadır.

Komisyondun tam üyelik için belirlediği kriterlere göre yaptığı değerlendirmede ise, Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında yaptığı mevzuat uyumunun, Birlik müktesebatına uyum kapasitesinin yüksek olduğunun göstergesi olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Avrupa Stratejisi'nde bulunan birçok alanda mevzuat

uyumlaştırılmasını tamamladığına değinilmiş; ancak birçok olumlu değerlendirmelere rağmen, Gümrük Birliğinin tek pazara uyumu konusunda bir takım noksanlıkların görüldüğü ifade edilerek, Gümrük Birliğinin ve Avrupa Stratejisi içerisinde yer almayan konularda Türkiye'nin bu müktesebatları üstlenebilmesi için bazı çabalara girmesi gerektiği belirtilmiştir.

6.4.2. 1999 İlerleme Raporu

Viyana'da düzenlenen AB Zirvesi'nde, Helsinki Zirvesi için Türkiye'ye yönelik yeni bir ilerleme raporu hazırlanması talep edilmiştir. Komisyon, ilk ilerleme raporundan itibaren üyeliğe yönelik yapılan hazırlıklarla ilgili aday ülkelerden bilgi talep ederek, 1999 İlerleme Raporu'nu¹⁹⁷ hazırlamıştır. Bu raporda ayrıca konsey mütalaaları, Parlamento raporları ve kararları da dikkate alınmıştır. Türkiye'ye yönelik hazırlanan bu 1999 İlerleme Raporunda ikili ilişkiler ele alınmış, siyasi ve ekonomik kriterler bağlamında geline nokta değerlendirilerek Türkiye'nin müktesebatı üstlenme kapasitesi sorunu incelenmiş ve 4 Mart 1998 tarihli Avrupa Stratejisi'ne dönük geniş perspektif irdelenmiştir. Bu rapor, yayımlanan ilk rapordan itibaren Avrupa Stratejisi'nde ele alınan reformların gerçekleşip gerçekleşmediği, bununla birlikte Topluluk politikalarına uyumun Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarla sınırlı olmak üzere uyumlu olup olmadığı üzerine ele alınarak değerlendirilmiştir.

Raporun siyasi kriterlerin ele alındığı değerlendirmesinde bir önceki rapora benzer sorunlar ele alınmış, demokratik sistem temel özellikleriyle var olmasına rağmen, Kopenhag siyasi kriterlerinden hâlâ uzak olduğu belirtilerek, hükümete bu alandaki reformlara devam etme tavsiyesinde bulunulmuştur.

Raporun ekonomik gelişmeler açısından yapılan değerlendirmesinde ise Birlik içindeki rekabet baskısı, işleyen bir piyasanın varlığı ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesi ele alınmıştır. Burada Türkiye'nin Gümrük Birliğine dâhil olmasından itibaren güçlü bir büyüme sağladığı; ancak 1998'teki Rusya'daki mali bunalım, 1999 depremi gibi sorunların Türkiye ekonomisini sarsması ve bu durumların da makro göstergelere

---

¹⁹⁷ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi İlişkin Komisyon'un 1999 Düzenli Raporu, 1999.

olumsuz yansıması, ekonomi üzerinde ciddi negatif etkiler oluşturduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte raporda dış serbestleşmede Türkiye'nin Gümrük Birliğinde belirtilen taahhütlere uygun olarak, Avrupa Birliği'nin ortak ülkeleri ile tercihli ticaret anlaşmaları görüşmelerinde daha çok ilerleme sağladığı belirtilmiştir.

Ayrıca rapor, Türkiye'nin kendi mevzuatının Topluluk mevzuatına uyumlaştırmada başarı sağladığını belirtmekte ve bunun da Türkiye ile üyelik görüşmelerinde önemli bir basamak olduğu kaydedilmektedir. Burada taraflar arasında oluşturulan Gümrük Birliğinin, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin ana basamağını oluşturduğu, üyelik süreci bağlamına ciddi katkı sağladığı belirtilmekte ve Gümrük Birliğinin üyelik sürecinin ileriki dönemlerinde de en önemli aşamalarından olacağını ifade etmektedir.

6.4.3. 2000 İlerleme Raporu

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesinin önemine değinen ve aday ülkelere yönelik müktesebatın uygulanması konularını ele alan 2000 İlerleme Raporu,¹⁹⁸ katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak üyeliğe hazırlanan aday ülkelerin kaydettikleri gelişmelere değinmektedir. Bu rapor, ilişkilerin başladığı günden bu tarihe kadar Türkiye için hazırlanan en kapsamlı belge olma özelliğini de taşımaktadır. Raporunda var olan Avrupa Stratejisi kapsamında, reformları teşvik ve desteklemeye yönelik katılım öncesi stratejiden Türkiye'nin de diğer aday ülkeler gibi yararlanması ele alınmış, bu bağlamda Kopenhag Kriterlerine uyumun önemi ifade edilmiştir. Diğer raporlardan üç noktada farklı olarak ele alınan raporun ilk kısmında, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini içeren 29 müktesebat başlığı ele alınmıştır. İkinci kısmında ise, Türkiye'nin her başlığı içeren müktesebatı yerine getirmeye yönelik daha önce raporun ayrı bir bölümünde değerlendirilen idari kapasitesini de kapsayacak şekilde genişletileceği belirtilmiştir. Üçüncü kısımda, ilk kez müktesebatın Türkçeye tercümesinde Türkiye tarafından gerçekleştirilen ilerlemeleri ele alan bölüm mevcuttur.

---

¹⁹⁸ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu, 2000.

Bunun yanı sıra raporda, Gümrük Birliğinin uygulanmasının ve bu amaçla kurulan kurumların düzgün işleyişe katkı sağlamasının Kopenhag Kriterleri, özellikle ekonomik olanları karşılamaya yönelik katkısının önemli olduğu yer almaktadır. Buradan elde edilen olumlu sonuçlarla 1/95 Sayılı Kararda belirtilen kapsamdaki ürünlere ek olarak hizmetlerin ve kamu alımlarının da dâhil edilmesi görüşmelerinin önemli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu raporda, bu süreçte gerçekleşen Türkiye'nin Ekonomik büyümesinin ve dış ticaretinin olumlu artışı, Gümrük Birliği odaklı olduğu yapılan değerlendirmede ifade edilmekte ve Türk tarafı tarife dışı bazı engeller dışında mamul malların serbest dolaşımının gümrük birliğinin önemli yansıması olduğu vurgulanmaktadır.

6.4.4. 2001 İlerleme Raporu

Katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak Türkiye için hazırlanan 2001 İlerleme Raporu,¹⁹⁹ Laeken Zirvesi'ne sunulmak üzere 2000 İlerleme Raporu'na dayanarak hazırlanmıştır. Raporda öncekilerde olduğu gibi ikili ilişkiler, Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri ile müktesebatı üstlenebilme kapasitesini ele almaktadır. Raporda, objektif olmak adına ilerlemeler; fiilen alınan kararlar, mevzuat, onaylanan uluslararası sözleşmeler ve tedbirler temelinde değerlendirilmiştir.

Türkiye'ye için katılım öncesi stratejinin uygulanmasına yönelik, 2000 yılı İlerleme Raporunda ele alınan öncelikli alanlar ve bu alanların uygulanmasına yönelik Türkiye'ye yardımcı olacak mali araçlar ile yardımları içeren şartları kapsayan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), 8 Mart 2001'de kabul edilmiştir. Bunun ardından, 19 Mart 2001 tarihinde, siyasi ve ekonomik reformları kapsayan geniş kapsamlı gündem içeren Ulusal Program, Türk hükümeti tarafından kabul edilmiştir. 15-16 Haziran'da gerçekleşen Göteborg Zirvesi'nde bu gelişmeler memnuniyet verici olarak karşılanmış ve KOB'un uygulanmasına yönelik gerekli adımların atılmasında ısrar edilmiştir.

Bu süreçte, AB ile Türkiye arasındaki sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerini içeren Gümrük Birliğinin, hizmetlerin serbestleştirilmesi ve kamu alımları pazarlarının

---

¹⁹⁹ **Avrupa Toplulukları Komisyonu**, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel, 2001.

iki taraflı olarak açılmasını da kapsayacak biçimde genişletilmesine yönelik müzakere turlarının sonuncusu ele alınmıştır. Ayrıca raporda Gümrük Birliği kapsamında bazı gıda, tarım ve imalat sanayi ürünlerinin önünde bir takım teknik engellerin antlaşmaya rağmen hala mevcut olmasına karşın, giderilmesi çağırısı da yapılmıştır. Bununla birlikte Gümrük Birliğine yönelik alanlarda düzenli gayri resmî danışma sistemleri oluşturulmasının ve Türkiye'nin aday ülke statüsüyle uygulanan politikalar bağlamında teknik komitelere dâhil olmasının sağlanmasının önemi ele alınmıştır. Bunun yanında raporda, Türkiye'nin bir Gümrük Birliği üyesi olarak AB ile gerçekleştirdiği ticaret hacminin, Türkiye'nin ticaret açığının düşmesine olan katkısı dikkate değer olarak görülmüştür.

6.4.5. 2002 İlerleme Raporu

2000 ve 2001 İlerleme Raporları ile büyük oranda aynı içeriğe sahip 2002 İlerleme Raporu'nda,²⁰⁰ Türkiye'nin antlaşmalar, ikincil mevzuatlar ve Birlik politikalarında yer alan müktesebatları üstlenip üstlenememe kapasitesini de ele alan değerlendirilmeler yapılmıştır. Ayrıca, Köln ve Helsinki'de yapılan zirvelerde değinilen nükleer güvenlik standartlarına dikkati çeken rapor, sadece mevzuatın uyumlaştırılmasına değil, müktesebatın uygulanmasına yönelik hukuki ve idari kapasitenin geliştirilmesini de ele almaktadır. Gerekli idari ve hukuki düzenlemelerin, aday ülkelerin uyumlu bir bütünleşme için uygun koşullar oluşturacağına önemi, son olarak 2002 tarihinde yapılan Seville Zirvesi'nde ele alındığını belirten raporda, bu konuda Türkiye'nin de bu uyumlara yönelik tüm tedbirleri almasının zorunluluğuna değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin gösterdiği çaba övülmüştür. Bununla birlikte raporda, siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesiyle birlikte Türkiye'nin üyelik sürecinin diğer aday ülkelerle aynı kriterler bağlamında ele alınacağı, Helsinki ve Laeken Zirvesi sonuçlarına ilaveten 2002 Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsünün bir sonraki evresini kapsayan yeni kararlar alınabileceği ifade edilmiştir. Bu durum, katılım müzakerelerinin Türkiye için de açılma olasılığını doğurmuştur.

---

²⁰⁰ **Avrupa Toplulukları Komisyonu**, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Ankara, 2002.

Raporun Gümrük Birliğine yönelik değerlendirmesinde sanayi mallarının serbest dolaşımında olduğu ifade edilerek, ayrıca tarım ve sanayi ürünlerinin ticaretinde bazı sorunlardan ve Türkiye ile Gümrük Birliğine yönelik taahhütlerin yerine getirilmesinde güçlük yaşandığından bahsedilmiştir. Bunun dışında Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumu konusunda malların menşelerini ele alan Topluluk kurallarının Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında kararname ve uygulama mevzuatları da Türk hükümetince bu süreçte kabul edilmiştir. Ayrıca raporda yapılan genel değerlendirmede Türkiye'nin gümrük tarifelerine uyumu neredeyse tamamladığı belirtilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin gümrük mevzuatı ile AB'nin gümrük mevzuatının büyük oranda uyumlu olduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin ilk ilerleme raporundan bu yana bu konudaki ciddi çabaları övülmüştür.

6.4.6. 2003 İlerleme Raporu

Önceki ilerleme raporlarına içerik olarak benzeyen 2003 İlerleme Raporu,²⁰¹ genel olarak Türkiye'nin katılım ortaklığı önceliklerini ne kadar dikkate aldığını değerlendirmekle birlikte, özelde 2002'den bu yana kaydedilen gelişmeleri ve tedbirleri ele almaktadır. Bu sürecin değerlendirilmesini kapsayan Ekim 2002 Brüksel ve Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nin sonuç bildirgesine yansıyan önemli kararlara da değinilmiştir. Özellikle Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlaması konusunda dikkate değer adımlar atmasının ve Komisyon tarafından hazırlanan ilerleme raporunda değinilen müktesebata uyum ve ekonomik kriterlerde ilerlemeler kaydetmesinin, Türkiye ile katılım müzakerelerinin açılmasını gündeme getirdiği belirtilmiştir. Ayrıca Kopenhag Zirvesi'nde AB, Türkiye'ye reform sürecini sürdürmesini tavsiye ederek, Aralık 2004 tarihinde gerçekleşen Avrupa Konseyi toplantısında, Komisyonun rapor ve tavsiyeleri göz önüne alınarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterince karşıladığı kanaatine varılması durumunda, AB'nin zaman kaybetmeksizin Türkiye ile katılım müzakerelerine başlayacağı ifade edilmiştir.

---

²⁰¹ **Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü**, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Ankara, 2003.

Raporun Gümrük Birliğine değinen değerlendirmelerinde, Gümrük Birliğinin genişletilmesi ve derinleştirilmesinin önemine değinilmiş ve bu konuda özellikle malların serbest dolaşımına yönelik bir eylem planı üzerinde çalışıldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte hizmetlerin ve kamu ihalelerinin serbestleştirilmesine yönelik müzakerelerin tekrar başlamasının önemi ele alınmıştır. Genel anlamda Türkiye'nin Gümrük Birliğini kapsayan alanlarda mevzuata uyumda önemli ilerlemeler gerçekleştirdiği belirtilerek, Türkiye ile AB müktesebatları arasındaki temel farklıların hala var olduğu ve idari kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik çabalar gerçekleştirilmesi gerekliliğinin önemine değinilmiştir. Bu kapsamda, Türk mevzuatında hariçte işleme rejimine ilişkin AB gümrük kodunda belirtilen değişiklikler yansıtılmış, Türkiye'nin de Ortak Transit Sistemi alanında AT-EFTA sözleşmesine kademeli bir biçimde dâhil olmasına hazırlık maksadıyla, bu süreçte Gümrük Transit düzenlemelerine yönelik adımlar atılmıştır. Ayrıca raporda Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumunu neredeyse tamamen yerine getirdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte hariçte işleme rejimi gibi bazı alanlarda yapılan ek düzenlemelerle, Türkiye'nin gümrük mevzuatının 1999 tarihli AB gümrük mevzuatı ile çok büyük oranda uyumlu hale geldiği ifade edilmiştir.

6.4.7. 2004 İlerleme Raporu

Aralık 2004 Brüksel Zirvesi kararları dikkate alınarak hazırlanan önceki raporlara benzer bir içeriğe sahip olan 2004 İlerleme Raporu,²⁰² bir önceki rapordan bu yana kaydedilen gelişmeleri ele almaktadır. Ayrıca bir önceki yılın ilerleme raporunun genişleme bölümünde, 2004 yılında Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayıp karşılamadığına dair bir raporun ve bir tavsiye kararının yayınlanacağı belirtilmiş, bu raporun da Aralık 2004'te toplanacak Zirve'nin, Türkiye'nin katılım müzakerelerine dâhil olup olmayacağını kararlaştıracağı ifade edilmişti. Bu rapor, Komisyon'un Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayıp müzakerelere başlayıp başlamayacağına yönelik tavsiyelerini belirttiği için önemli bir rapordur.

---

²⁰² **Avrupa Toplulukları Komisyonu**, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Brüksel, 2004.

Türkiye'nin 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nden itibaren, siyasi ve ekonomik kriterler bağlamında yol aldığı değerlendirmeleri kapsayan rapora göre, Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık Antlaşması'nın oldukça iyi işlemekte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'den, katılacak yeni üyelerle sayısı 25'i bulacak ülkelerle Ankara Antlaşması'nı uyarlaması talep edilmiştir. Türkiye Gümrük Birliğini, imzaya kadar Kıbrıs Rum tarafını da içine alacak kapsamda genişletmemiştir. Ancak Mayıs 2004'te Kıbrıs dışında bütün AB üyesi ülkeleri kapsayacak Gümrük Birliğine yönelik bir kararname yayınlamıştır. 2 Ekim 2004'te ise Kıbrıs Rum Kesimi'ni de kapsayacak şekilde yeni bir kararname daha yayınlamıştır.

Ayrıca Gümrük Birliğinin işleyişine yönelik bir takım iyileştirmelere gidilmiş ve GB'yi kapsayan ürünlerle ilgili teknik düzenlemelere yönelik işbirliği ileri düzeylere taşınmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin GB'ye ilişkin taahhütlerini yerine getirmesindeki başarısızlığından dolayı, Gümrük Birliğinin genişlemesine ve derinleştirilmesine yönelik adımlar atılamamıştır. Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliğiyle birlikte ticari kısıtlamaların aşama aşama kaldırılması, iki tarafın da ticaretinde belirgin bir artışa yol açacağı ifade edilmiştir.

Bu süreçte önemli bir gelişme yaşanmış ve Avrupa Birliği, Türkiye'nin katılım müzakerelerinin başlatılması için Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiğini ve 3 Ekim 2005'ten itibaren üyelik müzakerelerinin başlanmasına karar vermiştir.

6.4.8. 2005 İlerleme Raporu

Türkiye'ye 17 Aralık 2004 tarihinde müzakerelerin başlamasına yönelik tarih veren Konsey, bu konuda gerekli çerçeveyi ve şartları belirlemiştir. Bununla birlikte Haziran 2005'te genişlemeye yönelik atıfta bulunduğu kararların tam anlamıyla uygulanması ve yerine getirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda 3 Ekim 2005'te müzakereleri başlatan Birlik, Müzakerelerin ilerlemesinin Türkiye'ye bağlı olacağını ve Komisyon tarafından yakından takip edileceğini belirtmiştir. Müzakerelerin başlamasıyla birlikte Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır.

2005 İlerleme Raporu'nun²⁰³ Gümrük Birliğine değinen noktalarında, geneldeki başarısına karşın, Türkiye'nin yerine getirmesi gerektiği hala bazı yükümlülüklerin olduğu, bunun yanında Türkiye'nin Gümrük Kanunu'nun Birlik kanunuyla daha fazla uyumlaştırılmasına hala ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin Ortak Dış Tarifesi'ne uyumunu tamamlaması çağrısı da yapılan raporda, Gümrük Birliğindeki eksikliklerin giderilmesi durumunda potansiyelinden daha fazla faydalanılabileceği, bu nedenle oluşacak yatırım ortamıyla doğrudan yabancı yatırımın teşvik edilebileceği vurgulanmıştır. Ayrıca ikili ticaretteki hacmin ardışık yıllardaki artışın bu dönemde de gerçekleştiği ifade edilmiş ve bazı ürünlerde Türkiye'nin dış fazla verdiği belirtilmiştir. Bunun dışında Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında malların serbest dolaşımında menşe kurallarının uygulanmasına ilişkin üye devletlere Kıbrıs Rum Kesimi'ni de dâhil etmesi, memnuniyetle karşılanmıştır.

6.4.9. 2006 İlerleme Raporu

Türkiye'nin üyeliğine yönelik ilerlemeleri de ele alan ve diğer raporların içerikleriyle büyük oranda aynı olan 2006 İlerleme Raporu;²⁰⁴ gerçekleştirilen ilerlemeler, bu sürece yönelik alınan kararlar, uygulanan tedbirler ve fiilen kabul edilen mevzuatlar temelinde hazırlanmıştır. Raporda da değinildiği üzere 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan katılım müzakereleri ile birlikte, müktesebatın tarama kısmının ardından "Bilim ve Araştırma" faslı açılıp kapatılmıştır. Ayrıca katılıma yönelik Türkiye'nin üstlenmesi gereken kısa ve orta vadeli öncelikleri ele alan Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi de bu süreci kapsayan Ocak 2006'da kabul edilmiştir.

Raporun Gümrük Birliğini konu eden kısımlarında, bir önceki yılda 75 milyar Euro'yu bulan ticaret hacminin Gümrük Birliğinin etkisiyle gerçekleştiği belirtilmekte, ancak hala bazı teknik engellerin mevcut olduğu ve Türk hükümetinin bu engellere yönelik adımlar atması beklenilmekte olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca işlenmiş tarım ürünlerine yönelik ticari görüşmelerin tamamlandığı, bu görüşmelerin amacının piyasa erişimini geliştirmek ve Gümrük Birliği hükümlerinin 2004 yılı genişlemesine göre

²⁰³ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye 2005 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme, Brüksel, 2005.

²⁰⁴ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye 2006 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme, Brüksel, 2006.

iyileştirmek olduğu vurgulanmaktadır. Bunun dışında raporda Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik Gümrük Birliği kurallarını tam olarak uygulamaması eleştirilmekte, bunun da Türkiye'nin üyelik sürecine etkisinin olumsuz olacağı ifade edilmektedir.

6.4.10. 2007 İlerleme Raporu

1 Ekim 2006 ve 1 Ekim 2007 tarihlerini kapsayan, içerik ve değerlendirme olarak önceki raporlara benzeyen 2007 İlerleme Raporu,²⁰⁵ Türkiye ile katılım müzakerelerinin devam ettiği, tarama sürecinde son aşamaya geldiği ve bu çerçevede toplam 33 fasıldan 5 tanesinin Konsey'e sunulmayı beklediği, 6 tanesinin ise Konsey'de görüşüldüğü ifade edilmektedir. 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde gerçekleştirilen Zirve'nin ardından Konsey, Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik sınırlamaları bahane ederek 8 faslın açılmamasına ve Türkiye'nin tavrını değiştirmeye kadar ise bütün fasılları geçici olarak kapanmamasına karar vermiştir.

Raporun Gümrük Birliğine değinen kısmında, bir önceki yılda 85 milyar Euro'ya ulaşan Ticaret hacminin Gümrük Birliği katkısıyla gerçekleştiği, bunun etkisiyle Türkiye'nin AB'nin yedinci ortağı seviyesine ulaştığı vurgulanmaktadır. Buna rağmen Türkiye'den hala ticarete yönelik engellerin Gümrük Birliği taahhütlerine uygun olarak kaldırılması beklenmekte olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Türkiye ile Birlik arasında vizelerin kaldırılması veya kolaylaştırılması karşılığında Geri Kabul Anlaşması için Aralık 2006'da ilk adım atıldığı ancak ilerleme sağlanmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte bu süreçte Konsey tarafından 14-15 Aralık 2006'da açılan 8 fasıldan biri olan Gümrük Birliği faslı, Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik malların serbest dolaşımına koyduğu sınırlamaları kaldırmadığı sürece ilgili üye ülke tarafından bloke edilmiştir.

---

²⁰⁵ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye 2007 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme, Brüksel, 2007.

6.4.11. 2008 İlerleme Raporu

Ekim 2007 ile Ekim 2008 tarihleri arasındaki, diğer raporlara benzer içeriğe sahip 2008 İlerleme Raporu,²⁰⁶ başta Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler olmak üzere, üyelik kriterleri, üyelik yükümlülükleri vb. alanlarda ilerlemeleri ile gelinen noktaları ele almaktadır. Raporla 3 Ekim 2005'te başlayan üyelik müzakerelerinden mevcut tarihe kadar İşletme ve Sanayi Politikası, Mali Kontrol, İstatistik, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Trans-Avrupa Şebekeleri, Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hukuku fasıllarının açıldığı, bunlardan sadece Bilim ve Araştırma faslına geçici olarak kapatıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca, Türkiye ile AB arasındaki siyasi diyalogun devam ettiği, süreç içerisinde yapılan toplantılarda Kopenhag Kriterleri'nin karşılanmasında karşılaşılan zorlukların ele alındığı ve çözüm yolları üzerinde değerlendirilmeler yapıldığı belirtilmektedir.

Raporun Gümrük Birliğine değinen bölümlerinde, önceki yılda yaklaşık 100 milyar Euro'ya ulaşan ikili ticaret hacminin temel etkeninin Gümrük Birliği olduğu ve Gümrük Birliğinin katkısının devam edeceği vurgulanmaktadır. Gümrük mevzuatı ile ilgili ek ilerlemelerde kayda değer ilerlemelerin olmadığı, Gümrük vergisi muafiyeti mevzuatı konusunda hiçbir ilerlemenin olmadığı ve bunun da Gümrük Birliği yükümlülüklerine kısmen aykırı olduğu belirtilmiştir. Önceki raporlarda da belirtilen teknik sorunların hala devam ettiği, Türkiye'nin Gümrük Birliğinde belirtilen devlet yardımları, ithal lisansları ve fikri mülkiyet haklarının uygulanmasına yönelik taahhütlerini yerine getirmemesi, bununla birlikte Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik malların serbest dolaşımı ve ulaştırma alanındaki kısıtlamaların kaldırılmaması eleştirilmektedir.

---

²⁰⁶ **Avrupa Komisyonu**, Türkiye 2008 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme, Brüksel, 2008.

6.4.12. 2009 İlerleme Raporu

Önceki raporlarla aynı format ve benzer içeriğe sahip 2009 ilerleme Raporu,²⁰⁷ Ekim 2008 ile Eylül 2009 tarihleri arasındaki Türkiye'nin AB'ye üyelik süreciyle ilgili önceki raporlarda da ele alınan başlıklardaki gelişmeleri değerlendirmektedir. Katılım müzakerelerinin halen sürdürülmekte olduğu belirtilen raporda, 33 tarama raporundan biri Konseye sunulması beklenirken, dokuzunun Konsey'de görüşülmekte olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra önceki 2008 İlerleme Raporu'nda da yer alan ve geçici olarak açılan 11 fasılın müzakereye açık olduğu ve bununla birlikte 14-15 Aralık 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen Zirve'nin ardından alınan, Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik kısıtlamalarına binaen 8 fasılın müzakerelere açılmaması ve Ek Protokol'ün tamamen uygulanacağı zamana kadar kapatılmaması kararının hala yürürlükte olduğu teyit edilmektedir. Ayrıca fasıllarda da yer alan teknik engeller ve kısıtlamaların devam etmekte olduğu, Türkiye'nin üzerine düşen taahhütleri yerine getirmediği belirtilmektedir.

Gümrük mevzuatına yönelik bazı ilerlemelerin olumlu karşılandığı raporda, Türkiye'nin AB Gümrük Kodu ile ilgili yeni bir kanunu kabul ederek bu yöndeki uyumluluğu artırması önemli görülmektedir. Gümrük Birliğine yönelik değerlendirmede, 100 milyar Euro'yu aşan karşılıklı ticaretin Gümrük Birliği kaynaklı olduğu belirtilmekte, buradan da Türkiye'nin dış ticaretinin yarısına yakınının AB ülkeleriyle gerçekleştirme seviyesine çıkmasının Gümrük Birliğinin Türkiye'nin ticaretine etkisinin önemini gösterdiği ifade edilmektedir. Ayrıca Birliğin, 2008'de kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi aracılığıyla reform önceliklerine yönelik yetkili kurullara rehberlik yapmakta olduğuna değinilmekte ve bu reform önceliklerinde belirtilen ilerlemeler, oluşturulan kurumlar vasıtasıyla izlenmekte ve teşvik edilmekte olduğu vurgulanmaktadır.

---

²⁰⁷ **Avrupa Toplulukları Komisyonu**, Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosu'na Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010 *Ekindeki* Komisyon Çalışma Belgesi Türkiye 2009 İlerleme Raporu, Brüksel, 2009.

6.4.13. 2010 İlerleme Raporu

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde ilerlediği aşamaları ele alan 2010 İlerleme Raporu,²⁰⁸ önceki raporlara benzer olarak ele alınmakta ve Ekim 2009 ile Ekim 2010 tarihleri arasındaki gelişmeleri değerlendirmektedir.

Bu raporda da Türkiye'nin aday ülke olmasıyla birlikte fasıllarda müzakere edilen başlıklar değerlendirilmiş, 33 fasıldan birinin Komisyon'da, Konsey'e sunulması için beklendiği, dokuzun ise Konsey'de görüşülmekte olduğu belirtilmiştir. Açılan ve görüşülen müzakere fasılları ile ilgili değerlendirmelerde ilerlemelerin kayda değer olduğu ancak hala istenilen seviyede olmadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik kısıtlamaları devam ettiği için Aralık 2006'da alınan Konsey kararının devam ettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye ile siyasi diyalogun güçlü bir şekilde devam ettiği, bu çerçevede yapılan çeşitli görüşmelerde kayda değer olumlu sonuçlar alındığı ve ayrıca çok taraflı ekonomik diyaloglar kurularak dış ticaret hacminin artırılması ve Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi yönünde olumlu istişareler yapıldığı belirtilmiştir.

Raporun Gümrük Birliğini ele alan değerlendirmesinde, rakamsal olarak bir önceki yılda 80 milyar Euro'ya ulaşan karşılıklı ticaretin Gümrük Birliğinin katkısıyla gerçekleştiği, bu durum Türkiye'yi AB'nin 7. büyük ticari partneri konumuna yükselttiği, Türkiye'nin dış ticaretinin yarısını AB ülkeleriyle yaptığı, doğrudan yabancı yatırımların % 70'e yakınının AB kaynaklı olduğuna değinilmiştir. Ayrıca raporda Gümrük Birliğinin ikili ilişkilerde öneminden bahsedilmektedir. Bunlara rağmen, Türkiye'nin Gümrük Birliğine yönelik kısıtlamaları kaldırma yönünde herhangi bir adım atmaması, aksine bu yönde kısıtlamaları ele alan mevzuatlara yenisini eklemeye devam etmesi, bununla birlikte kaldırmayı taahhüt ettiği bir dizi teknik engellere yönelik yükümlülüklerini hala yerine getirmemesi eleştirilmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin AB üyesi bir ülke olan Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik taşımacılık dâhil tüm kısıtlamaları kaldırıp Gümrük Birliğini tam uygulaması talep edilmektedir.

---

²⁰⁸ **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2010-2011 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel, 2010.

6.4.14. 2011 İlerleme Raporu

Her yıl düzenli olarak tutulan Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde kattettiği ilerlemeyi değerlendiren raporlardan biri olan 2011 İlerleme Raporu,²⁰⁹ Ekim 2010 tarihinden Eylül 2011 tarihine kadar olan gelişmeleri değerlendirmektedir. Bu rapor da önceki raporlara benzer içerik ve yöntemlerle hazırlanmıştır.

Raporun düzenlendiği tarihe kadar, 33 fasıldan Bilim ve Araştırma, Trans-Avrupa Ağları, Mali Kontrol, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Vergilendirme, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Şirketler Hukuku, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Bilgi Toplumu ve Medya, Fikri Mülkiyet Hukuku, Gıda Güvenliği, Çevre, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası olmak üzere toplam 13 fasıl müzakereye açılmış, bunlardan sadece Bilim ve Araştırma faslı geçici olarak kapatılmıştır. Bununla birlikte Aralık 2006'da alınan, Ek Protokol'de belirtilen Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik Türkiye'nin uyguladığı sınırlamaları kaldırılmasına kadar bu kısıtlamalarla bağlantılı 8 faslın müzakerelerinin açılmaması ve hiçbir faslın geçici olarak kapatılmaması kararının geçerliliği bu raporda da yer almıştır. Ayrıca Türkiye ile AB arasında kurulan güçlendirilmiş siyasi diyalogun devam ettiği ve bu süreçte Temmuz 2011'de direktörler düzeyinde yapılan siyasi bir diyalog toplantısı ile bunun teyit edildiği yer almaktadır. Bu toplantıda Kopenhag Siyasi Kriterleri ele alınmış, KOB önceliklerine yönelik bugüne kadar gelinen ilerlemeler değerlendirilmiştir.

Önceki raporlarda da görüldüğü üzere bu raporda da Gümrük Birliğinin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin ana konusunu oluşturduğu, birçok fasılda Gümrük Birliğine atfen değerlendirilmeler yapıldığı görülmektedir. Gümrük Birliğinin üyelik sürecinde temel alınmasının başlıca nedeni, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinin işlevsel en önemli örneğini teşkil etmesinden kaynaklıdır. Ayrıca raporda yapılan değerlendirmede, bir önceki yılda yapılan yaklaşık 103 milyar Euro'luk ticaretin Gümrük Birliği katkılı olduğu, Türkiye'nin ticaret hacminin yarısını oluşturan bu miktarın Türkiye'yi AB'nin yedinci büyük ticari ortağı yaptığı ve Türkiye'nin halen en

---

²⁰⁹ **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel, 2011.

büyük ortağının da AB olduğunu teyit etmektedir. Bununla birlikte Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımların % 80'inin AB kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin belirli alanlarda taahhüt ettiği kısıtlamaları hala kaldırmadığı belirtilmekte ve Kıbrıs Rum Kesimi'ne uyguladığı taşımacılık ve malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamaların Gümrük Birliğinin tam uygulamasının önünde engel olduğu, Türkiye'nin bu kısıtları kaldırarak Gümrük Birliğini tam uygulaması gerekliliği talep edilmektedir.

6.4.15. 2012 İlerleme Raporu

Her yıl düzenli olarak Komisyon tarafından hazırlanan ilerleme raporları, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecindeki ilerlemelerini değerlendirmektedir. Önceki raporlara benzer konu ve içeriğe sahip olan 2012 İlerleme Raporu da,²¹⁰ Türkiye'nin üyeliğe hazırlık sürecinde üstlenmesi gereken yükümlülükleri, yani AB ile yapılan antlaşmaları, ikincil mevzuatları ve AB Politikalarını içeren müktesebatları ele almakta, Ekim 2011 ile Eylül 2012 tarihleri arasındaki gelişmeleri değerlendirmektedir.

Siyasi reformlar, AB müktesebatına uyum, Topluluk programlarına katılım, dış politikada diyalog, ticaret, enerji, vize muafiyeti, göç ve terörizmle mücadele gibi ortak çıkarları kapsayan Pozitif Gündem, Aralık 2011'de kabul edilmiştir. Pozitif Gündem'in amacı, belirtilen alanlarda güçlendirilmiş işbirliği aracılığıyla katılım müzakerelerini desteklemek ve tamamlanmasına yardımcı olmaktır. Bu kapsamda Avrupa Birliği müktesebatına uyumu desteklemek için 8 tane çalışma grubu oluşturulmuştur.

Ayrıca Konsey, Haziran ayı içerisinde kabul edilen Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Geri Kabul Antlaşması'nı imzalanmasıyla birlikte eş anlı olarak aşamalı ve uzun vadeli bir perspektifle Türk vatandaşlarına yönelik vizelerin kaldırılması yönünde çalışma yapmayı talep etmiş, Türkiye'nin bu antlaşmayı imzalamasına büyük önem atfedilmiştir.

---

²¹⁰ **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel, 2012.

Raporda, katılım müzakerelerine yönelik 33 rapordan 9'unun Konsey'de görüşüldüğü, birinin henüz sunulmadığı ve bunlarla birlikte şuana kadar 13 faslın müzakereye açıldığı belirtilmiş; bunlardan sadece bir tanesinin geçici olarak kapatıldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik Türkiye'nin uygulamaktan kaçındığı Gümrük Birliği kararlarına karşı Aralık 2006 tarihinde alınan kararın geçerliliğinin hala devam ettiği, Türkiye'nin bu kısıtlamaları kaldırmaya kadar buna yönelik olan fasılların açılmayacağı belirtilmiştir.

AB dönem Başkanlığını Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2012 yılının ikinci yarısında üstlenmesiyle birlikte Türkiye, bu başkanlıkta yapılacak toplantı ve görüşmelere dâhil olmama kararı almıştır. Türkiye'nin bu kararına yönelik AB Zirvesi, Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin temel kurumlarından biri olan AB Dönem Başkanlığı'na saygı duymaya davet etmiştir.

Raporun Gümrük Birliğini ele alan değerlendirmesinde, bir önceki yıl gerçekleşen 120 milyar Euro'luk karşılıklı ticaret hacminin Gümrük Birliğinin olumlu etkilerinden kaynaklı olduğu ve Türkiye bu rakamlarla AB'nin 6. büyük ticari ortağı durumuna geldiği ifade edilmiştir. Aynı şekilde AB ise Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olmuştur.

6.4.16. 2013 İlerleme Raporu

Avrupa Komisyonu'nca derlenen ve analiz edilen bilgiler çerçevesinde, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini alınan kararlar, mevzuatlar ve tedbirler temelinde değerlendiren ilerleme raporlarından 2013 İlerleme Raporu,²¹¹ Ekim 2012 ile Eylül 2013 tarihleri arasını ele alan değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Raporda 2012'de karşılıklı başlatılan Pozitif Gündem'in; siyasi reformlara yansımaları, Avrupa Birliği müktesebatlarına uyum ve dış politikada diyalog ile beraber vize antlaşması, enerji, ticaret, terörle kapsamlı mücadele, göç, hareketlilik ve Birlik

---

²¹¹ **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel, 2013.

programlarına katılım gibi ortak çıkarları kapsayan alanlarda güçlü işbirliğinin sağlanmasının, katılım müzakerelerini desteklemeye ve tamamlamaya katkısının önemi belirtilmiştir.

Türkiye'nin bu süreçte Avrupa Birliği ile imzaladığı Geri Kabul Antlaşması ile aşama aşama ve uzun vadeli hedefler doğrultusunda, Türk vatandaşlarına vize muafiyeti sağlanmasına dönük olarak Komisyon tarafından bir yol haritası çizilmiştir. Raporla bu antlaşmanın başarısının, Türkiye ile AB ilişkilerinin ilerletilmesi ve etkisi bakımında imzalanmasına paralel olarak önemli bir kilit taşı konumuna geçeceğinin önemi vurgulanmıştır.

Bununla birlikte, raporda müzakerelerin 33 faslından 8'inin Konseyde görüşüldüğü belirtilmiştir. Bunun yanında bu süreçte Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslı müzakereye açılmıştır. Ayrıca AB tarafından Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik Türkiye'nin uygulamadığı Gümrük Birliği kararlarına karşı Aralık 2006 tarihinde alınan kararın geçerliliğinin devam ettiği, Türkiye'nin bu kısıtlamaları kaldırmaya kadar buna yönelik olan fasılların açılmayacağı teyit edilmiştir.

2012 yılının ikinci döneminde AB Dönem Başkanlığı'nı Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üstlenmesiyle birlikte Türkiye, AB Dönem Başkanlığı ile olan ilişkilerini dondurarak, süreç boyunca uluslararası forumlarda herhangi bir Avrupa Birliği pozisyonlarına veya açıklamalarına katılmamıştır. Konsey buna yönelik 9 Aralık 2011 tarihli Avrupa Birliği Zirve sonuçlarını hatırlatarak, Türkiye'yi Kıbrıs Rum Kesimi'nin dönem başkanlığına saygı duymaya davet etmiştir.

Raporun Gümrük Birliğine yönelik içeriğinde, 1996'dan beri güncellenmemiş Gümrük Birliğinin iki taraflı fırsatları göz önüne alacak etkileri doğrultusunda güncellemeye yönelik bir süreç başlatıldığı ve yılsonuna kadar buna yönelik bir raporun hazırlanacağı belirtilmiştir. Böylece 18 yıl aradan sonra Gümrük Birliğinin güncellenmesine yönelik somut bir adım atılmıştır. Ayrıca karşılıklı ticaretin 123 milyar Euro'ya ulaştığı, Türkiye'nin bu rakamlarla AB'nin 6. büyük ortağı konumuna yükseldiği, aynı şekilde Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık 2/3'ünü AB ile yaptığı ve Türkiye'ye doğrudan dış yatırımcının yaklaşık % 70'inin AB orijinli olduğu belirtilmiş,

bunun temel etkeninin de Gümrük Birliği kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Ancak buna rağmen Türkiye'nin bazı teknik konular ve kısıtlamaları hala sürdürdüğü, üzerine düşen taahhütleri yerine getirmediği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Gümrük Birliği üyesi olması, ancak AB üyesi olmaması nedeniyle AB'nin yaptığı serbest ticaret anlaşmalarından kaynaklı Türkiye aleyhine ciddi zorluklar çıkması, asimetrik sorunlara neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye, bu durumların Gümrük Birliğinin işleyişine zarar verdiğini belirterek, bu konudaki endişelerini ve çözüm önerilerini Birliğe sunmuştur. Ayrıca Türkiye bu süreçte, Gümrük Birliğine yönelik AB müktesebatına benzerlik taşıyan ve ihracat işlemleriyle sınırlı kalan Yetkilendirilmiş Yükümlü (AEO) tanımını ve bunu içeren basitleştirilmiş usulleri uygulamaya koymuş ve Ortak Transit Rejimi Sözleşmesi'ne Aralık 2012'de dâhil olarak, Yeni Bilgisayarlı Transit Sistemi'ni (NCTS) transit gümrük işlemlerinde kullanmaya başlamıştır.

6.4.17. 2014 İlerleme Raporu

Türkiye hakkında Konsey ve Parlamento'ya sunulmak amacıyla her yıl Türkiye'nin üyelik sürecinde kaydettiği ilerlemeleri ele alan rapordan biri olan 2014 İlerleme Raporu da²¹² önceki ilerleme raporlarına benzer içerik ve düzene sahiptir. Rapor, Ekim 2013 ile Eylül 2014 tarihleri arasındaki gelişmeleri ele almakta ve kabul edilen mevzuatlar, alınan kararlar ve uygulanan tedbirler bazında değerlendirmektedir.

Raporda bir dizi alanda güçlü bir işbirliğini hedefleyen ve katılım müzakerelerini güçlendirmeyi ve tamamlamayı amaçlayan 2012'de başlatılan Pozitif Gündem'in devam ettirildiği ve sürece olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca bu süreçte Türkiye, 2014 yılını "Avrupa Birliği Yılı" ilan ederek olumsuzluklara rağmen AB'ye katılım yönündeki kararlılığını göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye; katılım sürecini yeniden canlı hale getirmeyi hedefleyen siyasi reformlar, katılım sürecinde sosyo-ekonomik dönüşüm ve iletişim stratejisini içeren üçayaklı "Avrupa Birliği Stratejisi"ni kabul etmiştir. Bu süreçte Türk vatandaşlarına vizeleri kaldırmayı taahhüt eden içeriğe de sahip Geri Kabul

---

²¹² **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2014-2015 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel, 2014.

Antlaşması, 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmış ve karşılıklı onaylanarak Ekim 2014'ten itibaren yürürlüğe sokulmuştur.

Ayrıca rapora göre, katılım müzakerelerine yönelik 33 fasıldan şimdiye kadar 14'ünün müzakereye açıldığı ve halen 9'unun Konsey'de görüşüldüğü ifade edilmiştir. Bunun yanında, Kasım 2013'te ise yeni bir fasıl olan 22 No'lu "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" faslı, resmi müzakerelere açılmıştır. Bunun yanında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik Gümrük Birliği kararlarına karşı Türkiye'nin uyguladığı kısıtlama nedeniyle Aralık 2006 tarihinde alınan kararın geçerliliğinin devam ettiği, Türkiye'nin bu kısıtlamaları kaldırmaya kadar buna yönelik olan toplam 8 adet fasılın da açılmayacağı teyit edilmiştir.

Raporun Gümrük Birliğine yönelik değerlendirilmesinde ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin 6'ncı büyük ortağı olmaya devam ettiği, Avrupa Birliği'nin ise Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olmayı sürdürdüğü ve Türkiye'ye ithal edilen ya da Türkiye'den ihraç edilen ürünlerin % 40'ının AB ile ticarete konu olan ürünler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ileri teknolojiye konu olan bileşenlerin oluşturduğu doğrudan yabancı yatırımların % 70'inden fazlasının AB orijinli olduğu ifade edilmiştir. Değerlendirmede belirtilen bu hususların temelinde ise Türkiye'nin Gümrük Birliği üyesi olması yattığı vurgulanmıştır.

Gümrük mevzuatı konusunda ise rapora göre, bir önceki yıl Türkiye tarafından benimsenen Yetkilendirilmiş Yükümlü uygulamasına ithalat işlemlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş, bununla birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin gümrük koduna uyum sağlama hazırlıklarına başladığı belirtilmiştir.

Bu süreçte Komisyon'un talebiyle Dünya Bankası tarafından Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tesis edilen Gümrük Birliğine yönelik bir rapor hazırlanarak yayınlanmıştır. Bu Raporda, Gümrük Birliğinin her iki taraf açısından olumlu ekonomik etkileri ele alınmış ve Gümrük Birliğinin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca rapor, Gümrük Birliğinin işleyişi ile ilgili mevcut sorunları senaryolar üzerinde ele almış ve güncellenmesine yönelik bazı hususlar önermiştir.²¹³ Bunun yanında rapor, ikili ticari

---

²¹³ Dünya Bankası, **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi**, 2014.

ilişkilerin ilerletilmesini tavsiye etmiştir. Türkiye ile AB Komisyonu, bu tavsiyeler kapsamında görüşmelere başlamıştır.

6.4.18. 2015 İlerleme Raporu

Ekim 2014'ten Eylül 2015'e kadar olan dönemi kapsayan 2015 İlerleme Raporu,²¹⁴ önceki ilerleme raporlarına benzer içeriğe ve düzene sahiptir.

Rapora göre katılım müzakereleri çerçevesinde 14 fasıl müzakereye açılmış ve sadece “Bilim ve Araştırma” faslı geçici olarak kapatılmıştır. Bununla birlikte Türkiye ile üst düzey ekonomik ilişkinin temeline zemin olacak 17 No’lu fasıl olan “Ekonomik ve Parasal Politika” fasılının açılmasına yönelik girişimler başlatılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’nin Müzakere Çerçeve Belgesi’ndeki yükümlülüklerini yerine getirmesi durumunda müzakerelerin hızlandırılabilceği belirtilmiştir. Ayrıca Aralık 2013'te imzalanan vize serbestisini içeren Geri Kabul Antlaşması kapsamında göç vb. konularda işbirliğinin devam ettiği ve olumlu seyrettiği ifade edilmiştir.

Raporda, Türkiye’nin üyeliğe yönelik yükümlülüklerini yerine getirme konusunda, AB müktesebatına uyum sağlamaya dönük düşük hızda da olsa devam etmekte olduğu ve birçok alanda hazır duruma geldiği ifade edilmektedir. Türkiye’nin; şirketler hukuku, trans-Avrupa ağları, mali hizmetler, bilim ve araştırma alanlarında ileri düzeye ulaştığı ifade edilen raporda; gümrük birliği, malların serbest dolaşımı ve dış ilişkiler, işletme ve sanayi politikası, fikri mülkiyet hukuku alanlarında da oldukça hazırlıklı olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’den Avrupa Birliği müktesebatı ile mevzuat uyumunun sağlanması konusunda pek çok alanda daha fazla ilerleme beklendiği ve diğer tüm alanlarda mevzuatın uygulanmasına daha fazla önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne yönelik Gümrük Birliği kararlarında belirtilen yükümlülükleri hala yerine getirmediği, buna karşılık Aralık 2006 tarihinde alınan kararın geçerliliğinin devam ettiği,

---

²¹⁴ **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim AB Genişleme Stratejisi Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı 2015 Yılı Türkiye Raporu, Brüksel, 2015.

Türkiye'nin bu kısıtlamaları kaldırıncaya kadar buna yönelik değerlendirilen 8 faslın açılmayacağı belirtilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan Gümrük Birliğinden kaynaklı kısıtlı ekonomik bütünleşmesinin ileri bir noktaya ulaştığı ifade edilen raporda, bu durumun mukayese edilen gelişmeler ve ortaya çıkan karşılıklı ticari rakamlarda net bir şekilde görüldüğü ifade edilmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile toplam ticaretinin bir önceki yıla oranla yaklaşık % 1 daha artarak % 39,3'e yükseldiği, toplam ihracatın arttığı ve ithalatın aynı kaldığı vurgulanmaktadır. Yine rapora göre Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım kaynağı bazında en büyük kaynağı olduğu ve bu oranın yaklaşık % 75'e tekabül ettiği ifade edilmiştir. Ancak Türkiye'nin Gümrük Birliğine uyumunun iyi düzeyde olduğu vurgulanmasına rağmen, daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında serbest bölgelerin, vergi muafiyetinin, gözetim tedbirleri ve tarife kotaları yönetiminin AB'nin müktesebatına ve Türkiye'nin GB çerçevesindeki yükümlülüklerine tam uyumlu olmadığı belirtilmekte; Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin serbest dolaşım kapsamında olan mallarına yönelik ek vergiler getirmesi, bunları denetime tabi tutması ve ihtisas gümrükleri belirlemesi, Gümrük Birliğinin ihlali olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bazı teknik engellerin hala sürdüğü ve Türkiye'nin bu engellere ek olarak yeni engeller getirmesinin ilişkilere ve Gümrük Birliğine yönelik bütünleşmeye zarar verdiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle özellikle malların serbest dolaşımına yönelik engel oluşturan ithalat ve ihracat kısıtlamalarının kaldırılması beklendiği belirtilmektedir.

6.3.19. 2016 İlerleme Raporu

Önceki ilerleme raporlarına benzer içeriklere ve düzene sahip olan 2016 İlerleme Raporu,²¹⁵ Ekim 2015'ten Eylül 2016'a kadar olan dönemdeki gelişmeleri kapsamaktadır. Rapor, önceki raporlarda da ifade edilen konularda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeleri ve Türkiye'nin üyelik sürecine yönelik ilerlemeleri değerlendirmektedir.

---

²¹⁵ **Avrupa Komisyonu**, Komisyon Çalışma Dokümanı 2016 Türkiye Raporu Ekindeki Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim AB Genişleme Politikasına İlişkin 2016 Bildirimi, Brüksel, 2016.

Raporda, Türkiye'nin Avrupa Birliği için kilit bir ülke olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca, 29 Kasım 2015 tarihinde gerçekleşen Türkiye-Avrupa Birliği Zirvesi'nde tarafların ortak çıkarlar etrafında ilişkilerin yeniden canlandırma ve derinleştirme kararı almasından duyulan memnuniyet ifade edilmektedir.

Ayrıca bu süreçte gerçekleşen 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin AB tarafından sert bir şekilde kınandığı ve Türkiye'deki demokratik kurumlarla dayanışma içerisinde bulunduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte raporda, katılım müzakerelerine yönelik bugüne kadar 16 fasılın açıldığı ve bunlardan sadece "Bilim ve Araştırma" faslının geçici olarak kapandığı belirtilmekte, üye ülkelerin tutumlarına göre belli olacak 15. Fasıl olan Enerji, 26. Fasıl olan Eğitim ve Kültür ile 31. Fasıl olan Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası fasıllarının Konseye sunulduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında 23. Fasıl olan Yargı ve Temel Haklar ile 24. Fasıl olan Adalet, Özgürlük ve Güvenlik faslının belgelerinin tamamlama aşamasında olduğu ifade edilmektedir. Bunlara paralel olarak Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik uyguladığı kısıtlamaların devam etmesinden dolayı Aralık 2006 tarihinde alınan kararın geçerliliğinin devam ettiği, Türkiye'nin bu kısıtlamaları kaldırmaya kadar buna yönelik fasılların açılmayacağı ifadesi bir önceki raporda olduğu gibi raporda da yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin kriterler, müzakere çerçeve belgesi ve AB ile yapılan antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi şartıyla müzakerelerin daha hızlı ilerleyebileceği belirtilmektedir. 2013'te imzalanan Geri Kabul Antlaşması'nın özellikle Ege Denizi'nde meydana gelen ölümlere karşı önemine değinilmekte, buna paralel olarak Türkiye'nin, Türk vatandaşlarına yönelik AB tarafından uygulanan vizelerin serbestliğine karşılık belirlenen kriterleri yerine getirme konusunda çalışmalarını hızlandırdığı ve Türkiye'nin belirlenen 72 kriteri yerine getirmesi durumunda vizelerin kaldırılacağı taahhüt edilmektedir. Ayrıca her iki tarafın, üst düzey diyaloglarla ekonomi, ticaret ve enerji alanlarında işbirliğini artırması, Gümrük Birliğinin güncellenmesi ve genişletilmesi için müzakere hazırlıklarını ileri düzeye taşımasının önemine değinilmektedir.

Tam üyelik yükümlülerini üstlenebilme yönünde Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatına uyum konusunda kararlılığı teyit edilen raporda, vize serbestisini de içeren Geri Kabul Antlaşması'nda ayrıca belirtilen 72 kritere yönelik atılması gereken adımların

atılmadığı ifade edilmekte, bunun dışındaki çalışma süreçlerinin hızlı bir şekilde devam ettiği belirtilmektedir.

Gümrük Birliği ile ilgili değerlendirmede, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki iktisadi bütünleşme ve ticari ilişkilerin ileri düzeyde olduğu, bir önceki yılda da bunun artan oranda devam ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin en büyük dış pazarı olduğu belirtilirken; Türkiye'nin ise AB'nin en büyük dördüncü ihraç ve altıncı büyük ithal pazarı olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra AB'nin, Türkiye'nin en büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı pozisyonunu sürdürdüğü ve Türkiye'nin doğrudan yabancı stokunun yaklaşık % 75'nin AB'nin oluşturduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra AB'nin, Türkiye'nin Gümrük Birliğindeki yükümlülüklerle uyması koşuluyla ve işleyişine yönelik engel ve kısıtlamaları kaldırması durumunda, AB ile ticari bütünleşmesine yönelik desteğini artıracakları belirtilmektedir.

Raporda, üye devletlerinin hepsinin Gümrük Birliğinin bir parçası olduğu, Türkiye'nin tüm devletlere yönelik GB kural ve usullerini uygulaması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin gümrük mevzuatına yönelik bir ilerleme kaydetmediği ve Türkiye'nin Gümrük Kanunu'nun AB Gümrük Koduyla henüz uyumlaştırılmadığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra rapor döneminde herhangi bir ilerleme kaydedilmemiş olmasına rağmen, Türkiye'nin Gümrük Birliği alanında iyi seviyede hazırlıklı olduğu belirtilmiş; ancak serbest bölgeler, vergi muafiyeti, tarife kotaları ve gözetim tedbirlerinin yönetimi konularında, AB müktesebatıyla ve Türkiye'nin Gümrük Birliği yükümlülükleri ile uyumu konusunda sorunlar olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin serbest dolaşım kapsamındaki mallarına yönelik ek vergiler ve ihtisas gümrüklerini koymasının, Gümrük Birliği kurallarının ihlali anlamına geldiği belirtilmektedir.

7. TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ VE SPESİFİK SORUNLARI

7.1. Gümrük Birliğinin Güncelleştirilme Süreci ve Sürece Etki Eden Nedenler

Türkiye, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı ortaklık başvurusunun ardından, AET'ye ortaklığın nasıl olacağına yönelik bir memorandum sunmuştu. Verilen memorumda Türkiye'nin nihai amacının Ortak Pazar'a tam katılım olduğu ve bu nedenle ortaklığın bir Gümrük Birliği şeklinde olması gerektiği ifade edilmekteydi. Süreç içerisinde yapılan görüşmeler ve varılan mutabakatın ardından 1963 yılında Ankara'da imzalanan Ankara Antlaşması'yla Gümrük Birliği esasına dayanan bir ortaklık kuruldu²¹⁶ ve böylece ilk resmi ilişki başlamış oldu.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkisi Gümrük Birliği şeklinde başlamıştır. Ancak ilişki, Gümrük Birliği ile sınırlı değildir. Antlaşmanın içeriğinde de ifade edildiği şekliyle Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ikili görüşmenin nihai hedefi, Türkiye'nin Birliğe tam katılımıdır. Buna yönelik Ankara Antlaşması'nın içeriğinde; ortaklık ilişkisiyle beraber, Gümrük Birliğinin esasları, Türkiye'nin tam üyelik olanakları, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, tarım, ulaştırma, rekabet alanıyla birlikte, mevzuatlar ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları ve ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü²¹⁷ gibi tam üyelik için gerekli olan konuların büyük kısmı yer almaktadır. Yani Gümrük Birliği, Türkiye'nin tam üyeliği yolunda en önemli adımı, bir bağ ve basamağını oluşturmaktadır. Nitekim Ankara Antlaşması'nın nihai aşaması olan Gümrük Birliği, salt bir ekonomik ilişki olmaktan ziyade, Türkiye'nin tam üyeliği yolunda istenilen hükümlerin yerine getirilmesi ve uygulanması yönünde atılan adımlara temel teşkil edici bir faktör olmaktadır. Süreç

²¹⁶ Enver Bozkurt ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.387.

²¹⁷ Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin Kurulması, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2017)

içerisinde atılan adımlar ve gelinen noktaya bakıldığında Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin, Türkiye'nin nihai amacını göz ardı ettiği ve ilişki düzeyini bu noktada tutmaya çalıştığı, daha ileri bir aşamaya geçilmesine sıcak bakmadığı görülmektedir. Türkiye ise, Gümrük Birliğinin AB ile ilişkilerinde kesinlikle nihai bir amaç oluşturmadığını, sadece tam üyelik yolunda bir aşama oluşunu, sürecin bundan öte bir amacı olamayacağını sürekli dile getirmektedir. Ancak bu durum, bazı Avrupa Birliği ülkelerinin politikacıları tarafından iç politika malzemesi yapılarak bir baskı aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye, sürecin nihai amacının AB'ye tam üyelik olduğunu, buna alternatif herhangi bir şartın ve durumun kesinlikle kabul edilmeyeceğini ve bundan kesinlikle taviz verilmeyeceğini her ortamda muhataplarına iletmektedir. Ankara Antlaşması'nın 28. Maddesine bakıldığında “Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenildiği takdirde, akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması imkânını değerlendirirler.” ifadesi bu durumu açıkça belirtmektedir. Türkiye, AB ile ilişkilerinde 28. Maddeyi göz önünde bulundurarak hareket etmekte ve bu ilişkilerde ele alınan bütün konuların bu maddenin nihai amacına hizmet ettiğini ve başka hiçbir şartın bu maddenin yerini tutamayacağını belirtmektedir.

Türkiye'nin Gümrük Birliğinin içeriği ve işleyişi göz önüne alındığında, tam üyelik amacını ve hedefini içermeden ekonomik ve parasal birlik aşamasını tamamlamış ülke grupları ile bu tür bir bütünleşmeye gitmesi, böyle bir entegrasyon şeklinden elde edeceği kazanımlarına zarar vereceği ortadadır. Çünkü bu durum, önceki paragraflarda da detaylı ifade edildiği üzere, ortak bir gümrük tarifesi ve ortak bir ticaret politikası ile ortak mevzuatları içeren politikalarda yükümlülük getiren bir yapının karar alma süreçlerinde oy hakkına sahibi olunmaması, dış ticaret politikası vb. alanlarda bağımsızlığın kaybedilmesi ve önemli konularda alınan kararlara sadece uymak dışında bir etkinliğinin olmaması demektir. Bu da haksız rekabet, ticaret sapsmaları ve ticaret açıkları gibi birçok önemli sorunla karşılaşma ve çözümde etkisiz kalmak anlamına gelmektedir. Yani burada, doğrudan sorunun muhatabı olma, ancak çözümüne yönelik kararlarda söz sahibi olamama durumu oluşmaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği geleneğine bakıldığında üye olmayacak ülkelerin, bazı küçük ülkeler dışında, Gümrük Birliğine pek de dâhil edilmediği görülmektedir. Bu nedenle Gümrük Birliğinin, Türkiye için tam üyelik yolunda bir geçiş dönemi olarak bu konuda gerekli politikalar, yasal ve kurumsal

değişiklikler ile mevzuat ve uyumlaşmaları yerine getirmesi, yani bir nevi tam üyelik için yeterli seviyeye ulaşması için geçici bir transformasyon dönemi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda sürece bağlı olarak yerine getirilen her değişiklik, üyeliğe yakınlaşmak için önemli bir adım demektir. Türkiye bu amaçla süreç içerisinde birçok değişiklik gerçekleştirerek, gelişmiş AB ülkeleri seviyesine biraz daha yakınlaşmıştır. Bunun yanı sıra, her ne kadar Türkiye gibi Avrupa Birliği üyesi olmadığı halde Gümrük Birliği üyesi olan ülkeler mevcut olsa da, bu ülkeler Türkiye gibi büyük bir ekonomiye sahip değildirler. Aksine coğrafik olarak Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasında sıkışmış çok küçük nüfusa ve ekonomik aktiviteye sahip ülkelerdir.²¹⁸ Bu nedenle, Gümrük Birliğinin olumsuz etkilerine karşı daha fazla direnç sağlayabilirler. Aksine bu ülkeler üzerinde Gümrük Birliğinin olumsuz etkileri yok denecek kadar az olduğundan bu ülkelerin daha çok olumlu etkilerinden yararlandıkları söylenebilir. Bu nedenle Avrupa Birliği'ne tam üye olmak isteyen Türkiye'nin uzayan Gümrük Birliği sürecinden olumsuz etkilendiği apaçıktır. Ancak güncelleme konusunda atılan adımlar, son dönemlerde yaşanan politik nedenlerden kaynaklı geçici olarak ötelense de, hala masada durması ve buna yönelik görüşmelerin sürmesi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında uzun süren ilişkilerde temel bir bağ olan bu aşamanın iki taraf açısından yararlı bir noktaya geleceğine dair bir beklenti oluşturmaktadır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan ve nihai amacı Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği olan Ankara Antlaşması, yaklaşık yarım yüzyıllık geçmişe sahiptir. Bu antlaşmanın nihai aşaması olan Gümrük Birliğinde yer alması ise yaklaşık çeyrek asra yaklaşmaktadır. Hala devam eden süreç içerisinde, başlangıcından bu yana yaşanan sosyal, politik ve ekonomik dönüşümler dünya ticareti üzerinde büyük bir değişim meydana getirmesinden kaynaklı olumsuz etkiler oluşmaya başladığı görülmektedir. Milenyum çağına girilmesiyle birlikte, teknolojinin, iletişimin ve ulaşımın çok hızlı bir şekilde dönüştüğü günümüz dünyasında, zamanın şartlarında kabul edilen bu antlaşmaların artık faydasından fazla zararlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da Gümrük Birliğinin güncellenmesini ve daha modern bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu şekliyle devam eden bir Gümrük Birliği, 60 yıllık

---

²¹⁸ Emirhan Göral ve Muzaffer Dartan, "The Customs Union in the Context of EU-Turkey Relations: An Evaluation of Current Debates", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, cilt.24, sayı.2, (2016), s.13.

geçmişe uzanan ilişkiye katkı sağlamak yerine gittikçe derinleşen sorunlarla telafisi olmayan karşılıklı zararlar meydana getireceği apaçıktır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne bakış açısını da değiştirecektir. Bu durumun aynı zamanda Ankara Antlaşması'nın içeriğinde yer alan "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama" ilkesine zarar vereceği de görülmektedir. Bu şekliyle devam edecek bir Gümrük Birliği ilişkisinin de anlamından uzaklaşacağı ve mutualist bir fayda yerine parazit bir etkileşim ortaya çıkmasına neden olacağı anlaşılmaktadır.

Gümrük Birliğinin içeriğine bakıldığında, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerine yönelik kısıtlama ve vergilerin kaldırılmasını kapsamaktadır. Ayrıca Türkiye'ye AB Gümrük vergi ve kurallarına uyma, Gümrük Birliği kapsamındaki mevzuata uyum sağlama, ticaret ve rekabet politikası ile fikri mülkiyet haklarını kabul etme şartını içermektedir. Bunun yanında Gümrük Birliği kararının dışında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında iki adet karşılıklı tercihli ticaret antlaşması daha bulunmaktadır. Bunlar; Türkiye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu arasında Topluluğun kuruluş anlaşmasında yer alan kömür, demir-çelik ürünlerinin ticaretinde herhangi bir vergi ve kısıtlama içermeyen anlaşma ile 1/98 sayılı bazı tarım ürünleri ve balıkçılık ürünlerinin ticaretine tercihli imtiyaz sağlayan Ortaklık Konseyi Kararı'dır.²¹⁹ Geline nokta bakıldığında bu anlaşmaların imzalandıkları dönemdeki şartların çok uzağında kaldığı ve mevcut dönemin beklentilerini yeterince karşılamadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle taraflar arasında bu konu birçok defa gündeme getirilmiş, bu kapsamda Gümrük Birliğinin modernizesine yönelik girişim ve görüşmeler artırılmıştır. Bu şekilde sorunların çözümüne yönelik adımlar, karşılıklı sürtüşmeler ve gelgitli süreçlere rağmen devam etmektedir.

---

²¹⁹ Türkiye-Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Serbest Ticaret Anlaşması-25 Temmuz 1996-Brüksel, https://www.ab.gov.tr/turkiye-avrupa-komur-ve-celik-toplulugu-serbest-ticaret-anlasmasi_118.html (Erişim Tarihi: 06 Haziran 2018)

7.2. Gümrük Birliğinin Güncellenmesine Yönelik Hazırlanan Rapor ve Etki Analizleriyle Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi

Gümrük Birliğinin modernize edilmesi gerekliliğinin ortaya çıkması ile birlikte, Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi durumunda kendilerinin ne şekilde etkileneceğine ve nasıl bir sonuç ortaya çıkabileceğine yönelik taraflarca raporlar hazırlattırılmış ve etki analizleri yaptırılmıştır. Bu kapsamda Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesine ve modern bir yapıya kavuşturulmasına yönelik ilki Avrupa Komisyonu tarafından 2014 yılında Dünya Bankası'na bir değerlendirme raporu hazırlattırılmıştır. Bu rapor, Gümrük Birliğinin yapısını, etkisini, sorunlarını ve olası güncellemeye yönelik çıkacak sonuçları ele alan bir değerlendirme şeklindedir. Bunun yanında yine aynı amaçla Türkiye ve AB tarafından 2016 yılında ayrı ayrı etki analizleri hazırlattırılmıştır. Bu etki analizleri Türkiye'de Ekonomi Bakanlığı, Avrupa Birliği'nde ise Avrupa Komisyonu tarafından yaptırılmış ve sonuçları bir rapor halinde yayınlanmıştır.

Avrupa Komisyonu'nun talebiyle Dünya Bankası tarafından 2014 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 20 yıllık Gümrük Birliği sürecinin değerlendirilmesini ele alan AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirme Raporu'nda²²⁰, Gümrük Birliğinin katkısı ile birlikte önemi ön plana çıkmaktadır. Gümrük Birliğinin AB'nin üye olmayan bir devleti bünyesine alarak hukuk sisteminin önemli bir kısmını paylaşması, raporda tarihi bir girişim olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni kabul etmesi ve bu kapsamda karşılıklı ticarete muadil olacak şekilde gümrük vergileri, miktar sınırlamaları ile harçları kaldırmayı taahhüt etmesi, bunun yanında orta derece de olsa üye olmadan AB bütünleşmesinin bir parçası olmasının önemi ifade edilmektedir. Genel olarak rapor incelendiğinde, Gümrük Birliğine dâhil olmasıyla birlikte Türkiye'nin AB ile ticareti, ekonomik bütünleşmesi ve mevzuat uyumunda önemli oranda artış ve ilişkilerde derinleşme gerçekleşmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımda AB, Türkiye'nin en büyük ortağı konumuna gelmiştir. Özellikle sanayi ürünlerindeki tarifelerin düşürülmesiyle Türkiye'nin üretim artışı Gümrük Birliğiyle birlikte önemli oranda artmıştır. Raporda GB'nin, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde talep edilen uyum kriterlerine önemli katkısı olduğu belirtilmiştir. Bunun

²²⁰ Dünya Bankası, **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi**, 2014

yanında özellikle Türkiye'nin kalite altyapısını geliştirmesi ve tüketicilere yönelik fayda sağlayacak teknik düzenlemeler ve reformlar yapması, AB müktesebatına önemli katkı sağladığı ve bu da üyelik sürecinde kolaylaştırıcı bir etki oluşturduğu ifade edilmiştir.

Dünya Bankası Raporu incelendiğinde, ticaret ve yatırımlardaki gelişmeler, tarifeler ve menşe kuralları, teknik düzenlemeler, ticaret politikası, gümrük modernizasyonu ve gümrük kontrolleri, taşımacılık kotaları, iş vizeleri, ticari korunma araçları, tarım, hizmetler ve kamu ihaleleri gibi birçok önemli konuda Türkiye'nin AB ile karşılıklı gerçekleştirdiği değişiklikler ele alındığı görülmektedir. Raporun birçok yerinde Türkiye'nin özellikle üyelik için talep edilen ve müzakere başlıklarında bulunan birçok konuyu karşıladığı ve yasal mevzuatına işlemiş görüldüğü belirtilmektedir. Bunun yanında rapora göre, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticaretin arttırılmasının önündeki zorlukların ve engellerin nasıl aşılabileceği ile ilgili görüşler yer almaktadır. Bu doğrultuda incelendiğinde ticaretteki önemli gelişmelerin, özellikle Birliğin doğuya doğru genişlemeye yönelmesi, küresel ticarete yaşanan önemli artış, global etkinliği büyük piyasalardaki zenginliğin görülmemiş düzeyde artış göstermesi ve Türkiye ekonomisinde büyümeye yönelik modellemelerde değişikliklere gidilmesi ve Gümrük Birliğinin faaliyete geçtiği 1996 yılı ve sonrası döneme denk gelmesi, iki taraf açısından fayda sağlayıcı bir durum meydana getirmiştir. Bunun yanında ekonomik bütünleşmelerde ve ticari entegrasyonlarda görülen eksiklikler, bu yapıların küresel düzeyde değişen şartlara uyum sağlamalarında sorun olarak karşılına çıkmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında AB Gümrük Birliğinin sürecin ilerlemesiyle birlikte bağlayıcılığının da artması, Türkiye ve AB açısından daha fazla fayda ve daha etkin sonuçlar verebilecek değişimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca AB'nin gittikçe genişlemesiyle birlikte, Türkiye'nin Gümrük Birliğinden doğan etkinlik sahası artmaktadır. Bu durum fırsatlarla birlikte sorunları da meydana getirmektedir. Gümrük Birliği Türkiye'ye geniş bir pazar sunmasının yanında, artan AB üyeleriyle birlikte, gelişmiş pazarlarla büyük bir rekabet alanı da oluşturmaktadır. Bu nedenle Gümrük Birliğinin etkilerinden faydalanan Türkiye'nin, avantajlarını kaybetmemesi açısından Gümrük Birliğinin kapsamlı bir derinleşmeye ihtiyacı olduğu apaçıktır. Aksi durumda rekabetin etkisiyle pazarlarını kaybetme riski gittikçe artacaktır.

Bunun yanında raporda belirtildiği üzere, DTÖ'nün çok taraflı müzakerelerdeki ilerlemenin yavaş gitmesi karşısında politika değişikliğine gitmesi ve iki taraftan da serbest ticaret antlaşmalarında artışlara gidilmesini öncel bir politika olarak belirlemesi, ayrı bir sorunu gündeme getirmiştir. Geçen süre ile birlikte AB'nin serbest ticaret antlaşmalarını artırması, Türkiye'nin Gümrük Birliği üyesi olması ancak AB üyesi olmamasından kaynaklı müzakerelerde söz hakkının olmaması, ticari ortaklara karşı asimetrik ve Türkiye açısından bir dezavantajlılık oluşturmaktadır. Bu durum ayrıca menşe kontrollerinin yapılmasında risk oluşturmakta ve taraflar açısından da yüksek bir maliyete neden olabilme potansiyeli barındırmaktadır.

Bununla birlikte raporda Gümrük Birliğinin tarım ve hizmetlerin tamamını kapsayacak şekilde genişletilmesinin iki taraf açısından faydalar sağlayacağı ifade edilmektedir. Tarımın Türkiye'nin milli hasılasındaki payının % 10, hizmetlerin ise % 60 olmasına karşın bu sektörlerin Gümrük Birliğinin kapsamının dışında bırakılması, özellikle Türkiye açısından Gümrük Birliğinin tam etkin bir şekilde yararlanmasında engeller oluşturduğu belirtilmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin en fazla kayrılan ülke tarifesinin % 41,7 oranla yüksek oluşu ve tarımsal ticaretin tarife ve kotalara tabi oluşu, iki tarafın da yüksek koruma oluşturmaya sebep olduğu vurgulanmaktadır.

Rapor incelendiğinde Avrupa Birliği'nin Ortak Gümrük Tarifesi'nin Türkiye tarafından kabul edilmesi ve karşılıklı tarım ticaretinin serbest bırakılması, Türk ürünlerinin bir kısmında önemli bir düşüşe sebep olacağı, bu da tarım alanında istihdamın da aynı şekilde düşmesi anlamına geleceği ifade edilmektedir. Hizmetler açısından bakıldığında ise Türkiye, AB üyeleri ile potansiyelinin altında ticaret yapmakta olduğu, bu da kullanılmayan bir potansiyelinin var olduğunu açığa çıkarmaktadır. Genel açıdan ele alındığında ise iki tarafın hizmet ticareti rejimleri birbirine yakın açıklığa sahip olduğu görülebilmektedir. Bunun yanında bu benzerliğin Türkiye'nin AB ile hizmet ticareti bütünleşmesini kolaylaştırmasına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca perakende ve bazı taşımacılık hizmetleri açısından AB'nin kısıtlayıcı endekste Türkiye'den daha yüksek orana sahip olması, Bununla beraber raylı ve mesleki hizmetlerde de Türkiye'nin AB'den daha yüksek kısıtlayıcılığa sahip olması, Türkiye ile AB arasında hizmetler sektöründe farklılık olduğunu da göstermektedir.

Raporda yer alan değerlendirmede karşılıklı ticaretin artışında süreklilik sağlanabilmesi için daha fazla reformun yapılması gerekliliği belirtilmektedir. Ticari artışlar, mal akışının da artması demektir. Bu kapsamda özellikle transit geçişlerde gözlemlenen sorunlar, mal ticaretinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Bunun yanında Türk iş adamlarının iş yapmasına yönelik uygulanan vize kısıtlamaları, bir başka engel olarak durmaktadır. Bu sorunlara yönelik raporda bir politika oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle Gümrük Birliği kapsamında bulunan ürünlerin akışına yönelik kotalar ve transit geçişlerin önündeki engellerin kaldırılması, bunun yanında karşılıklı ticaret politikası savunma araçlarının kullanımına yönelik tehditler, öncelikli politikalardan olması gerekmektedir. Bunun yanında Türk iş adamlarının AB ülkelerinde iş yapmasının önündeki bürokratik işlemler ve yüksek ücretli vizeler de bu politikalar kapsamında halledilmesi gereken konulardır. Örneğin basit işlemlerle bürokratik karmaşanın önlenmesi; bunun yanında iş yapmak isteyen meslek sahiplerine çoklu ve uzun süreli vize rejimi uygulanması gibi çözümler, ticaret hacminin artmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bunun yanında rapor, mevcut Gümrük Birliği ile içeriği daha geniş konuları kapsayacak şekilde güncellenmiş Gümrük Birliğinin, fayda alanının daha yüksek bir noktaya çıkarılmasına yönelik, karar alma mekanizmalarında yer alma ve katılım asimetrisinin gözden geçirilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle Gümrük Birliğinin yürürlüğe girdiği tarihten bu yana Türkiye'nin karar mekanizmalarında yer almaması ile katılım ve görüşme sürecindeki asimetriler, düzenlemelerin yapılmamasının da etkisiyle, daha fazla ön plana çıkmaktadır. Türkiye, Gümrük Birliği sürecinde her türlü mevzuatı ve uyumlaşmayı yerine getirmekle yükümlü olmanın yanında, sadece kararların şekillendirilmesinde gözlemci olabilmekte, bunun yanında karar süreçlerinde yer alamamaktadır. Kararların şekillendirilmesinde dahi, kurumsal işbirliği ve buna dair hükümler uygulamaya konulmamış ve istenilen şekilde kullanılmamıştır. Bu da buradan kaynaklanan sorunların gittikçe daha fazla derinleşmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği konularının genişlemesine yönelik atılacak adımlarla antlaşmanın daha dengeli bir sisteme oturtulması, bilgi paylaşımı ve karşılıklı iletişimin artırılması, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde çıkacak sorunların önlenmesinde fayda sağlayacaktır.

Buna yönelik atılacak en önemli adımlardan biri de, Gümrük Birliğinin de önemli oranda katkıda bulunduğu müzakereler önündeki engellerin kaldırılması olacaktır. Bu şekilde gelinen süreçte olası bir Avrupa Birliği tam üyeliğiyle birlikte birçok sorun da kendiliğinden çözülmüş olacaktır. Bu durumda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde özellikle AB mevzuatının Türk mevzuatına aktarılması ve müzakerelerin daha etkin bir şekilde yürütülmesi konusunda şeffaflık sağlayacak resmi bir yapının olmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Kurulacak bu yapı, karşılıklı iletişimin sağlanmasında temel rol alacak; aynı zamanda Gümrük Birliği kapsamına giren düzenlemelerin uyumlaştırılması ve sürdürülmesine yönelik çalışmaların yerine getirilmesinde yetkilendirilecektir. Bunun yanında bu yapı, Gümrük Birliği kapsamındaki teknik sorunların çözüm merci olacaktır.

Bu kapsamda olası bir güncelleme göz önüne alınarak bir analiz yapılmış ve rapor içerisinde yayınlanmıştır. Yapılan bu ekonomik analiz incelendiğinde, basit bir serbest ticaret antlaşması yapılması durumunda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatının % 7,2 oranında, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ihracatının ise % 4,2 oranında daha düşük bir seviyede olacağını ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, taraflar arasında gerçekleşen karşılıklı ticaretin miktarı önemli oranda artmasına rağmen, dünya ekonomisindeki değişiklikler ve genişleyen AB potansiyelinden dolayı, özelde sanayi ürünlerinin büyük kısmının dâhil olduğu ticari düzenlemelere gidilmesi bunun yanında tarım ticaretini ve hizmetler ticaretini de kapsayacak şekilde genişletilmesi ile üçüncü ülkeler ile yapılacak serbest ticaret antlaşmalarına yönelik Türkiye'yi de kapsayacak bir müzakere olanağının resmi olarak sağlanması gibi konularda, Gümrük Birliğinin gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dünya ticaretinin genişlemesi ve bu nedenle artan ticaret, piyasa ekonomilerinin büyüyen rolleri ve AB'nin genişlemesinin de göz önüne alınarak yapılacak iyileştirmelerle her iki taraf için de yararlı sonuçlar ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

Dünya Bankası Raporu'nun ardından her iki taraf, Gümrük Birliğinin modernizasyonuna yönelik ayrıca etki analizleri yaptırmıştır. Türkiye'de bu analiz Ekonomi Bakanlığı'nca, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında oluşturulan Gümrük Birliğinin modernize edilmesinin Türkiye ekonomisi üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek amaçlı bağımsız bir araştırma kuruluşuna yaptırılmıştır. Bu etki analizi, dört

temel senaryo üzerinden ele alınmış ve her bir senaryoya ait etkilerin sonuçları şu şekilde ortaya çıkmıştır:²²¹

Birinci senaryoda, Gümrük Birliğinde yapısal sorunların çözüme kavuşturulması; tarım ürünlerinde % 50 serbestleştirme sağlanması ve hizmetler ile kamu alımları piyasalarının karşılıklı olarak açılması analiz edilmiştir. Bu senaryoya göre, Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının yaklaşık % 1 oranda artacağı ortaya çıkmıştır. İkinci senaryoda, ilk senaryoya ek olarak tarım ürünlerinde tam serbestleştirmeye gidileceği ve reform niteliğindeki açılımlarla başta ABD ve Kanada ülkeleri olmak üzere üçüncü ülkelerle daha çok serbest ticaret anlaşmaları yapılacağı kabul edilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını % 1,9 oranında arttıracakını göstermiştir. Bu senaryonun da gerçekleşmesi durumunda, Türkiye'nin AB üyesi ülkelere ihracatının % 24 oranında, toplam ihracatının ise % 15 oranında artacağı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, tüketici fiyatlarının ise % 1,5 oranda azalması ve hane halkı tüketiminin % 1,6 oranda artması durumunda tüketici refahına olumlu yansıtacağı öngörülmüştür. Üçüncü senaryo durumunda, sadece sanayi ürünlerini içeren bir Gümrük Birliğinin hali hazırdaki dar kapsamı bakımından bir serbest ticaret antlaşmasına dönüştürülmesi göz önüne alınmıştır. Böyle bir durumda, Gümrük Birliğinin modernize edilmesi sonucunda elde edilebilecek kazanımların aksine, Gayri Safi Yurtiçi Hasılda % 0,4 oranında düşüş olacağı, bunun yanında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatında % 16 oranında bir kayıp gerçekleşeceği ortaya çıkmıştır. Dördüncü senaryoda, içeriğinde tarım, hizmetler ve kamu alımlarının da bulunduğu Gümrük Birliğinin, daha kapsamlı ve derin bir serbest ticaret antlaşmasına dönüştürülmesi ele alınmıştır. Bu senaryo kapsamında, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki etkinin % 0,16 oranında yükseliş ile pozitif olacağı; bunun yanında Gümrük Birliğinin güncellenmesi ile kıyaslandığında pozitif etkinin çok düşük seviyede gerçekleşeceği belirlenmiştir.

Buna benzer şekilde Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan etki analizin de ise şu sonuçlar ortaya çıkmış ve bir rapor ile kamuoyu ile paylaşılmıştır.

---

²²¹ Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Etki Analizi Çalışması Basın Bildirisi, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Avrupa%20Birli%C4%9Fi/ekler/Etki%20Analizi%20-%20Bas%C4%B1n%20Bildirisi.pdf?lve> (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2018)

Komisyon tarafından hazırlattırılan raporun simülasyonunun senaryo modelleri ve varsayımları için kullanılan sayısal analizler, genel denge teoreminin küresel ticaret analiz projesinin en güncel veri tabanı ile birlikte 2011 yılı baz alınarak çalışılmıştır.²²²

Bu etki analizine göre Gümrük Birliği süreci, üç senaryo (A, B ve C seçenekleri) göz önünde bulundurularak hazırlanmış ve bu kapsamda farklı sektörlere yönelik ekonomik sonuçlar üzerinde tahminler yapılmıştır.

Birinci senaryoda yani A Seçeneğinde, Gümrük Birliğinin mevcut hali üzerinden herhangi bir değişikliğe gidilmemesi ve devamı olasılığı üzerinde durulmuştur. Bu Senaryoda, sıfır politika değişimi yani Gümrük Birliğinde herhangi bir değişim yapılmadan mevcut halinin devamı durumu ele alınarak simüle edilmiştir. Raporun yayınlandığı 2016 yılından önceki yıl, yani Türkiye ile AB arasındaki 2015 ticari verileri incelendiğinde AB'den Türkiye'ye mal ve hizmetlerindeki ihracat yaklaşık 90 milyar Euro, Türkiye'den yapılan ihracat ise yaklaşık 77 Milyar Euro olduğu görülmektedir. Ayrıca AB'den Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımları, 2014 verilerine göre, yaklaşık 65 milyar Euro; Türkiye'den AB'ye ise 8,3 milyar Euro olduğu görülmektedir. Bu seçeneğinin senaryosu incelendiğinde yani mevcut durumun korunup herhangi bir güncelleme yapılmadan devam etmesi halinde, karşılıklı ticaret hacminde ve yatırımlarda herhangi bir artış olmayacağı ve ticari maliyetlerde bir düşüş gerçekleşmeyeceğini ortaya koymuştur. Bunun yanında her iki tarafın da refah düzeyinde bir artış görülmeyeceği öngörülmüştür. Senaryoya göre sürecin bu haliyle devamında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında kırımların sayısında artışlar ortaya çıkabileceği irdelenmiştir. Buna etki eden temel nedenlerin ise, Avrupa Birliği'nin önemli gördüğü ticari ortaklarıyla yaptığı kapsamlı serbest ticaret antlaşmalarında Türkiye kapsam dâhiline alınmamasından kaynaklı ortaya çıkan sorunlar ya da zamanla değişen mevzuatlara uyumdaki tutarsızlıkların artması gibi nedenler olduğu değerlendirilmiştir.

İkinci senaryoda ise yani B Seçeneğinde, Gümrük Birliğinin 1'incil tarım ürünlerini ve hizmetleri kapsayacak şekilde bir serbest ticaret antlaşması şeklinde incelenmiştir. Üçüncü senaryo yani C Seçeneğinde ise, Gümrük Birliğinin bir serbest

---

²²² **European Commission**, Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement, Brussels, 2016.

ticaret antlaşmasına evrilmesi ve 1'ncil tarım ürünleri ile hizmetlerin de yeni serbest ticaret antlaşmasını kapsayacak şekilde değerlendirilmesi ele alınmıştır. B seçeneğinde ele alınan senaryo incelendiğinde yani Gümrük Birliğinin modernize edilmesi ve ek alanlarda serbest ticaret antlaşmaları imzalanması durumunda iki taraf için de ihracatta kazanımlar sağlayacağı ortaya çıkmıştır. Bu miktarın ise Türkiye için 5 milyar Euro, Avrupa Birliği için ise 27,1 milyar Euro olarak ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Ele alınan senaryoda etkili maliyet düşürücü kıstasların, söz konusu kazançların Türkiye lehine uluslararası rekabet gücünün artıracak olmasından kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Bu seçenek senaryosunda, Avrupa Birliği'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında % 0,01 artış ortaya çıkacağı hesaplanmıştır. Ayrıca 2016 yılı fiyatları baz alındığında, pozitif dış ticaret hadlerinden kaynaklı, Avrupa Birliği'nin ekonomik refahına 5,4 milyar Euro'luk bir artışla katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Türkiye için incelendiğinde ise bu senaryoya göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasılda % 1,44 oranında artış olacağı, ekonomik refahta ise 12,5 milyar Euro'luk artış olacağı hesaplanmıştır. Senaryonun gerçekleşmesi durumunda her iki taraf için de olumlu sonuçları olacağı görülmektedir. Bunun yanında Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve ekonomik refah ölçütlerine göre Avrupa Birliği ile Türkiye karşılaştırıldığında sonuçlarının Türkiye'ye daha olumlu yansıtacağı ortaya çıkmaktadır.

C seçeneğinde ele alınan derin ve kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi kurulması senaryosu, mevcut Gümrük Birliği kapsamında yer almayan daha az sayıda ürünlerin serbestleşmesini ve hizmetler ile yatırım serbestisini ele almaktadır. Bu senaryo kapsamında serbestleşecek ürünlerin etkisiyle ortaya çıkacak olumlu sonuçların, endüstriyel mallarda daha az maliyet sağlayan Gümrük Birliği yerine serbest ticaret bölgelerinin kurulmasının oluşturacağı olumsuz etkilerden dolayı kaybolacağı ortaya çıkmıştır. Bakıldığında yapılacak derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesinin ortaya çıkaracağı olumlu ticari etkilerin Gümrük Birliğinin modernize edilmesi ve ek alanlarda serbest ticaret antlaşmaları imzalanmasını ele alan B senaryosuna göre daha azınlıkta kalacağı görülmüştür. Bu senaryoya göre Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ihracatında ise 8 milyar Euro'luk bir artış gözleneceği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, endüstriyel malların serbest ticaret bölgelerine geçişinden dolayı ortaya çıkacak maliyetten kaynaklı Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatında ise 4,3 milyarlık bir düşüş gözleneceği hesaplanmıştır. Bu düşüşün ise, menşe kuralları kaynaklı bir durum olduğu ifade edilmiş

ve ticari maliyetlerde % 2 artış olarak simule edilmiştir. C seçeneği senaryosunun oluşması durumunda Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarda Avrupa Birliği için % 0,01 düşüş, Türkiye için ise % 0,26 artış olacağı; ekonomik refahta ise Avrupa Birliği için 1,2 milyar Euro'luk artış, Türkiye içinse ticaret haddindeki kötüleşmeden kaynaklı 144 Milyon Euro'luk düşüş olacağı öngörülmüştür.

Bu üç senaryo üzerinden hazırlanan raporun olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirildiğinde her iki tarafın da kazancını ele alacak şekilde en olumlu senaryonun Gümrük Birliğinin modernize edilip, 1'incil tarım ürünleri, hizmetler, kamu alımları ve balıkçılık gibi alanlarda serbest ticaret antlaşması imzalanmasını ele alan ikinci senaryo, yani B seçeneği olduğu değerlendirilmiştir. Tarım ürünlerinin ve hizmetlerin daha geniş bir serbest ticaret antlaşması ile Gümrük Birliğine katılmasını ele alan bu senaryoya bakıldığında iki taraf açısından önemli oranda kazanç sağlayacağı görülmektedir. Rapora bakıldığında en kötü senaryo ise, sadece sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan ve mevcut Gümrük Birliğinin devamını ele alan birinci senaryo olduğu görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu raporlar Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi durumunda her iki taraf açısından olumlu bir durum ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca mevcut durumda iki tarafın da maruz kaldığı olumsuzlukların birçoğunun, ele alınan senaryolara göre ortadan kalkacağı görülmektedir. Bu durum Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında gerek Türkiye tarafı, gerekse Avrupa Birliği tarafından yapılan bu konudaki araştırma senaryoları, Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi durumunda her iki taraf için kazanç sağlayacağını yanında, Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunda gerçekleştireceği reformlara da etkisinin olumlu yönde olacağını göstermektedir. Özellikle ekonomiye yönelik talep edilen kriterlerin yerine getirilmesinde önemli etkilerinin oluşacağı görülmektedir. Gümrük Birliğinin güncellenmesinin en önemli yansımalarından biri de sektörel etkisi olmasıdır. Güncelleme durumunda Türkiye'ye kıyasla Avrupa Birliği yiyecek-içecek sektörünün ihracatında artış olacağı görülmektedir. Birlik üyelerinden Türkiye'ye özellikle süt, meyve ve sebze benzeri ürünlerin ihracatının artması, bu durumda Türkiye'ye giren ürün kalitesinin artması ve Türkiye'de bu sektörde faaliyet gösteren

üreticilerin rekabette ayakta kalmak adına iyileştirmeler yapmak durumunda kalacağı ve kalite ile uyum iyileştirilmeleriyle piyasaya katkı sağlayacağı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında tekstil, giyim ve ayakkabı sektörü, Avrupa Birliği'nin ihracat kaleminin yarısını gerçekleştirmektedir. Güncelleme durumunda karşılıklı ticarete artış olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu sektör Türkiye'nin en güçlü olduğu sektör olmasından dolayı AB ile karşılıklı artacak ihracat, aynı durumda üçüncü ülkelere de artış olarak yansımacaktır. Bu nedenle Gümrük Birliğinde gerçekleştirilecek bir güncelleme, bu sektörün gelişimine büyük bir katkı sağlayacaktır. Aynı şekilde kimyasal, kauçuk ve plastikleri kapsayan kimyasal ürünlerin ihracatında Avrupa Birliği'ne ait bu alandaki sektörlerin Türkiye piyasasında etkin olacağı ortaya çıkmaktadır. Hali hazırda Türkiye piyasasına bu sektörden ihracatın üçte bir oranına yakınına gerçekleştiren AB'ye ait KOBİ'ler, olası güncelleştirmede Türkiye'ye göre benzer durumda daha avantajlı olacağı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca otomotiv, makine ve elektrikli aletleri kapsayan diğer endüstriyel ürünlerin olduğu sektörde de Avrupa Birliği'nin önemli kazanımlar sağlayacağı görülmektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren Birlik KOBİ'leri maliyetlerin düşmesinden kaynaklı bir kazanç elde etmektedirler. Türk üreticiler ise bu durumda hedef pazarlarını üçüncü ülkelere çevirmek durumunda kalacakları ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda faaliyet gösteren Avrupa Birliği üye ülkelerinin sektörleri, Türkiye sektöründen daha kazançlı çıkmaktadır. Güncelleme durumunda Avrupa Birliği bu alanda daha avantajlı konuma çıkacak ve bu sektörde daha olumlu bir pozisyonu oluşacaktır. Hizmet sektörüne bakıldığında ise, Avrupa Birliği üye ülkelerinde faaliyet gösteren sektör temsilcilerinin olası Gümrük Birliği güncellemesinde, özellikle ticari ve profesyonel hizmetler sektörü ile inşaat sektöründe kazançlı çıkacağı görülmektedir. Bu alanda zengin bir pozisyona sahip olan Türkiye açısından bakıldığında, özellikle inşaat, eğlence, turizm, sağlık, finansal hizmetler, nakliyat ve diğer hizmetlerin satışlarında önemli kazançlar sağlayacağı görülmektedir. Ayrıca bu durumda oluşacak rekabetin etkisiyle kalitede yükselme oluşacak, böylece Türkiye, güçlü olduğu bu sektörde meydana gelecek kalitenin de etkisiyle daha önemli bir pozisyona yükselmiş olacaktır.

Gümrük Birliğinin güncellenmesi durumunda Türkiye'ye sosyal etkiler bazında olumlu etki oluşturacağı da görülmektedir. Özellikle ticaret ve sürdürülebilir kalkınmaya doğrudan etkisi olacaktır. Bu kapsamda istihdam artırıcı ve işsizliği azaltıcı bir etkisi

olacağıının yanı sıra işçi haklarını kapsayıcı bir Gümrük Birliği güncellemesi, işgücü üzerinde nitelik ve refah anlamında pozitif bir katkı sağlayacaktır. Bu da işgücü üzerinde eşitsizliği azaltıcı ve gelir dağılımını daha adil bir şekilde dağıtılablmesini olumlu etkileyecektir. Bu durum aynı zamanda Türkiye için yoksulluğu düşürecek bir etki de oluşturacaktır. Ayrıca, özellikle inşaat, turizm, eğlence ve bir kısım tarım ürünleri gibi Türkiye'nin güçlü olduğu sektörlerin, olası bir güncelleme durumunda, Avrupa Birliği pazarlarına açılacak olması ile istihdama olumlu yansıtacaktır. Bu kapsamda böyle bir güncelleme, artan arz ve talebin etkisiyle doğru orantılı olarak istihdam üzerinde pozitif bir etki oluşturacaktır. Bunun yanında artan talebin etkisiyle oluşan ölçek ekonomisinin ticaret maliyetlerinde düşüşe sebep olması, piyasadaki diğer maliyetlerin de düşmesini etkileyerek hane halkının alım gücüne olumlu olarak yansıtacaktır. Bu nedenle daha fazla ürün çeşidine erişim ile daha çok mal ve hizmete, daha kaliteli ve ucuza ulaşma imkânı doğmuş olacaktır.

Gümrük Birliğinin güncellenmesinin Avrupa Birliği'nin temel dinamiklerinden ve olmazsa olmazlarından sayılan insan haklarına yansıtması da olumlu olacağı ortaya çıkmaktadır. Güncellenmiş bir Gümrük Birliğinin işçi haklarına, özellikle çocuk işçi çalıştırma, sigortasız işçi çalıştırma, zorlama yöntemlerle mesainin üzerinde işçi çalıştırma, eşit muamele ve toplanma hakları gibi sorunların büyük oranda önüne geçeceği ve bir çözüm getireceği öngörülmektedir.

Sosyo-Ekonomik olarak incelendiğinden güncellenmiş bir Gümrük Birliğinin, artan ticaretin etkisiyle yüksek yaşam standartları oluşturacağı, temel insan haklarından olan eğitim ve çalışma haklarında dolaylı bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte genel istihdam oranında doğrudan bir artış sağlayacağı da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca artan eğitimin ve genel istihdam oranının etkisiyle cinsiyetçi yaklaşımlarda düşüşler oluşturacağı beklenmektedir. Bunun yanı sıra artan pazar girişlerinin etkisiyle Türkiye'nin refahında bir kazanç ve Gayrisafi Yurtiçi Hasılasında bir artış meydana gelmesinin, toptan ve perakende fiyatlarında oluşan düşüşlerle birleşmesinin oluşturduğu etki, genel yaşam standartlarında olumlu bir değişim oluşturacaktır. Bu durumda, çocukları çalışmakta olan ailelerin hayat standartlarının değişmesiyle oluşacak iyileşmenin de etkisiyle, çocuk işçi sayısında bir düşüş oluşturması beklenmektedir. Yani

genel olarak ele alındığında Gümrük Birliğinde yapılacak bir güncelleme, özellikle Türkiye açısından istihdam ve gelir etkisinin olumlu olacağını ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında iş imkânlarında iyileşmeler ve artışlar, gelirden yükselme, yoksulluk oranlarında düşüşler gibi sosyal ve ekonomik alanın birçok noktasında pozitif bir etki oluşturacağı beklenmektedir. Avrupa Birliği açısından bakıldığında ise, yeni iş imkânlarının oluşması, ücretlerde yükselme ve sosyal gelirden pozitif bir durum beklendiğinden Gümrük Birliğinin güncellenmesinin olumlu bir etki oluşturacağı ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca temiz çevre, sağlık yani yeterli gıdaya erişim açısından değerlendirildiğinde, Gümrük Birliğinin güncellenmesinin doğrudan bu alanlara etki oluşturacağı da öngörülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında çevresel etkide Gümrük Birliğinin güncellenmesi durumunda Karbondioksit (CO₂) salınımda artış olacağı ve buna ilaveten bir tedbir alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Avrupa Birliği içinse bu etki daha nötr görülmektedir. Ancak alınacak tedbirlerle Türkiye için de bu etkiler minimize edilebilir olduğu görülmektedir. Bu bağlamda CO₂ salınımda Türkiye'nin bulunduğu konum itibarıyla bakıldığında kişi başına düşen CO₂ eşdeğer emisyon oranında diğer ülkelerle kıyaslandığında orta seviyede bulunması²²³ güncelleştirilmiş Gümrük Birliğinin, alınacak tedbirlerle beraber, çevresel etmenlerde genel bir olumsuzluk oluşturmasının önüne geçebileceğini göstermektedir. Bunun yanında yeterli gıdaya erişim konusunda değerlendirildiğinde, artan pazarın etkisiyle geniş bir ürün seçeneğinin ortaya çıkacağı, Avrupa Birliği standartlarında kabul edilen daha kaliteli, güvenilir ve sağlıklı gıdaya erişimin kolaylaşacağı ve oluşan rekabetten dolayı fiyatların düşeceği öngörülmektedir. Bunun temel sebebi, Avrupa Birliği normlarında insan sağlığına verilen önemin, bağlayıcı ve kararlı yasalarla desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, böyle bir durumdan Avrupa Birliği'nin etkilenmeyeceği ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak bu konu ele alındığında Gümrük Birliğinin daha çok serbestiyet tanıyacak şekilde güncelleştirilmesinin, Avrupa Birliği'nde insan haklarının

---

²²³ Gül BİNBOĞA, "Sürdürülebilirlik Kapsamında Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Türkiye'nin Durumunun İncelenmesi". **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.15, Sayı:5, (2017): s.214.

korunmasında etkisinin olmayacağını, ancak Türkiye’de ise gelir dağılımında daha adil bir pozisyona yükselmesine katkı sağlayacağı ve bununla beraber çalışma hakları ile yaşam standartlarını daha üst bir seviyeye çıkaracağı öngörülmektedir.

7.3. Güncelleştirilmiş Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Üyelik Sürecine Etkisinin Değerlendirilmesi

Önceki paragraflarda da ifade edildiği üzere Gümrük Birliği, Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ilişkisinin resmi dayanağını oluşturan 1963 tarihli Ankara Antlaşması’nın nihai döneminde yürürlüğe konulmuştur. Gümrük Birliği sürecinin, Türkiye’nin AB tam üyeliği için geçici bir aşama olmasına rağmen Türkiye’nin Birliğe tam üye olabilme durumunun netleşmemesinden kaynaklı tahmin edilenden uzun sürmesi, Türkiye açısından sistematik sorunlar içeren bir ortaklık ilişkisine dönüşmüştür.

1 Ocak 1996’dan itibaren başlayan bu süreçte Türkiye bu kapsamda Gümrük Birliğine dahil olduğundan itibaren sanayi malları üzerindeki gümrük vergisinin kaldırarak üçüncü ülkelere Birliğin Ortak Gümrük Tarifesi’ni uygulamaya başlamıştır. Bazı istisnaları ise süreç içerisinde kaldırmıştır. Ayrıca işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi payına yönelik vergilerde sıfırlamaya gitmiş, bunun yanında OKK kapsamında dış ticaret rejimini önemli oranda birlik müktesebatı ile uyumlu hale getirmiştir.

Genel olarak bakıldığında Gümrük Birliği, süreç boyunca etkisel açıdan Türk mamul ürünleri sektörüne rekabet ve verimlilik bakımından olumlu yansımış, Türkiye’ye yabancı yatırımcıları çekme konusunda önemli oranda katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Türkiye ekonomisinin yapısal değişimine ve rekabetçi bir piyasa oluşturmaya yol açarak, üretim yapısını çeşitlendirme, kaliteli ve güvenli ürün üretimine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Türkiye’nin, Avrupa Birliği mevzuatına uygun olarak oluşturduğu teknik mevzuatları içeren altyapı, Avrupa Birliği’nin fikri mülkiyet ve rekabet kurallarını benimsemesi, dünya pazarlarında rekabet gücünü artırmış ve ekonomisinin global ekonomilerle bütünleşmesini kolaylaştırmıştır. Ancak bu olumlu yansımalara rağmen Avrupa Birliği ile oluşturulan Gümrük Birliğinin, uygulama kaynaklı da dâhil olmak üzere, sürecin de uzamasıyla ticari ilişkilerde önemli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İmzalandığı tarihten bu yana, değişen dünya koşulları, büyüyen global ekonomiler ve

genişleyen Avrupa Birliği'nden kaynaklı bazı teknik nedenlerle Gümrük Birliğinin mevcut haliyle sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelmiş ve güncellenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda buna yönelik adımlar atılarak çeşitli yürütme grupları kurulmuştur. Bu gruplar tarafından düzenlemelere yönelik çeşitli adımlar atılmıştır. Ancak gelinen noktaya bakıldığında coğrafi ve kültürel etmenler, dünyada meydana gelen ekonomik çalkantılar, Avrupa Birliği'nde artan sağ eğilimli görüşler ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu politik durumun da bahane edilerek, Türkiye'ye yönelik Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi dâhil birçok konuda karşıt bir durum oluşturmakta, Türkiye'nin bu kapsamda attığı olumlu adımlara rağmen müzakerelerin ve Gümrük Birliği görüşmelerinin sona erdirilmesi gibi talepler Türkiye'nin önüne konulmaktadır. Türkiye, buna rağmen gerek Avrupa Birliği hedefinden, gerekse batı ile ilişkilerinden geri adım atmayacağını ve müzakerelerin nihai hedefinin Avrupa Birliği'ne tam üyelik olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle önemli gördüğü daha modern bir Gümrük Birliği düşüncesiyle Avrupa Birliği ile olan en önemli resmi bağı daha sağlam temellere oturtmayı arzulamaktadır.

Bu kapsamda bakıldığında Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi ile birlikte ticari ve ekonomik ilişkiler sağlamlaşacak, bunun yanında müzakerelerde ele alınan başlıklardaki uyum fasılları da bu bağlamda yerine getirilmiş olacaktır. Kapsadığı alanlar ve etki ettiği konulara bakıldığında güncelleştirilmesi üzerinde çalışmaların hala devam ettiği Gümrük Birliği ile daha iyi bir uyumun gerçekleşebileceği ortaya çıkmaktadır. Bunun etkisi ile meydana gelecek sosyo-ekonomik kalkınma ile Ankara Antlaşması'nda belirtilen refah düzeyinde artış da gerçekleşmiş olacaktır. Ayrıca güncelleme durumunda oluşacak daha serbest bir ticari alan ile ticaret hacminin artması, iki taraf açısından Gümrük Birliğinin olumlu etkilerinden yararlanma daha fazla olacak, olumsuz etkileri ise nispeten azalacaktır. Bu kapsamda gerçekleşecek güncelleme ile uyum yasalarında yapılacak değişiklikler, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği yolunda daha saydam bir geçişkenlik oluşturacak ve fasılların büyük bir kısmının bu kapsamda daha hızlı bir şekilde açılıp kapanmasına olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin önündeki mevzuat tutarsızlığının giderilmesinde büyük katkıda bulunacaktır. Bunun yanında

Gümrük Birliğinin güncellenmesi ile refah kayıplarının önüne geçilecek, meydana gelecek ekonomik refah ortamının oluşturacağı etki ile Avrupa Birliği'nin olmazsa olmazları arasında görülen ve Kopenhag Kriterlerinden biri olan İnsan Haklarına yönelik oluşabilecek olumsuzlukların önüne de geçilmiş olacaktır. Bu şekilde sürdürülebilir kalkınma odaklı yatırımların da önü açılacaktır. Gerek Avrupa Birliği, gerekse Türkiye açısından ele alındığında tarım, hizmetler, kamu alımlarında serbestleşme gerçekleşecek, her iki taraf vatandaşları mal ve hizmetlere daha rahat bir erişim sağlayacaktır. Ayrıca oluşacak rekabetin etkisiyle kalite de artacaktır. Bununla birlikte tarafların ekonomileri arasındaki duallık ortadan kalkacak, asimetri sorunu da büyük oranda giderilmiş olacaktır. Türkiye'ye güncelleme kapsamında tanınacak Avrupa Birliği'nin serbest ticaret antlaşmaları görüşmelerinde oy hakkıyla birlikte, Türk Dış Ticaret Politikasında Gümrük Birliğinden kaynaklı sorunların büyük kısmının önüne geçilecek ve üçüncü ülkelerle yapılan serbest ticaret antlaşmalarındaki kazanımlardan Türkiye de faydalanmış olacaktır.

7.4. Gümrük Birliğinin Güncelleştirilmesinde Mevcut Durum

Gümrük Birliği, Avrupa Birliği'ne ekonomik bütünleşme sağlaması açısından Türkiye'ye önemli katkılar sağlamıştır. Ancak 1996'da yürürlükte olduğu süreçten bu yana güncelliğini gittikçe yitirmektedir. Dünyadaki ekonomik gelişmeler ve uluslararası ticaretteki artış ile birlikte, AB'nin gittikçe genişlemesi ve gelişmekte olan ekonomilerin de dâhil olmasıyla ticarete etkinliğin artması, Gümrük Birliğinin kapsadığı birçok alanlarda değişime neden olmuştur. Bu faktörlerin etkisiyle, AB ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri çizen Gümrük Birliğinin geniş bir şekilde gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Tarım ürünlerinin tamamını kapsamayan, hizmetler ve kamu alımlarının ise tamamen dâhil olmadığı Gümrük Birliği, bu şekliyle ekonomik bütünleşme aşamalarının en ileri düzeyine ulaşan Avrupa Birliği'nin dünya ticaretinde oynadığı rol de göz önüne alındığında Türkiye'nin etkisini zayıf kılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Gümrük Birliği, daha geniş ve derin bir ilişkiyi öngören bütünleşme tanımının da uzağında kalmaktadır. Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkisinin ana sütununu oluşturan

Gümrük Birliğinin, uygulamada ortaya çıkan sorunlar ve bundan kaynaklı asimetrik durumlar, revizyon ve gözden geçirmeyi zorunlu hale getirmektedir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında kapsamlı en önemli ilişkiyi oluşturan Gümrük Birliğinin, zaman içerisinde gelinen noktada güncel ticari ilişkilerde gittikçe zayıf kalması ve sorunların çözümünde yetersiz kalması, iki tarafı da daha modern bir Gümrük Birliğini oluşturmaya itmiştir. İlki 2014 yılında gerçekleştirilen bu görüşmelerin ardından kurulan müzakere grupları tarafından daha modern bir Gümrük Birliğine yönelik adımlar atılmıştır. Bu kapsamda karşılıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, kamu alımları ile tarım ürünlerinin daha geniş bir alanı kapsayan serbestisini ele alan düzenlemeler müzakere edilmektedir.

AB'nin serbest ticaret anlaşmaları imzaladığı ülkelerin, AB pazarını kullanarak Türkiye pazarına girebilme avantajına sahip olması ve bu nedenle benzer bir anlaşmayı Türkiye ile yapmaya isteksiz kalmasından kaynaklı meydana gelen haksız rekabet ve ticaret sapması, Türkiye için Gümrük Birliğinden kaynaklı ayrıca bir dezavantajlılık meydana getirmiştir. Bunun yanında, AB'nin Gümrük Birliğine yönelik Türkiye'yi ilgilendiren konularda kararlar alması, ancak buna yönelik Türkiye'nin Birliğin karar alma mekanizmalarında istenilen anlamda temsil edilmemesi, bunun yanı sıra AB üyesi bazı ülkeler tarafından Türkiye'ye ait ticari araçlara karayolu kotaları uygulanması ile Türk işadamlarına ve ticari araç şoförlerine vizeler uygulanması, Gümrük Birliğinin Türkiye'ye yansıyan sorunların başında gelmektedir.

Türkiye bu bağlamda, uzayan üyelik sürecinden dolayı ortaya çıkan negatif etkileri minimum seviyeye indirmek için bazı hükümlerin gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu hükümler arasında;

- AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarından dolayı ortaya çıkan haksız rekabet ve ticaret sapmaları gibi durumların önüne geçilmesi için Türkiye'nin de aynı şekilde yararlanmasını sağlayacak yasal bir bağlayıcılığı olan maddelerin olması,
- Tarımda tavizlerin karşılıklı çıkar ilişkisine göre geliştirilmesi ile kamu alımları ve hizmetler alanında çift taraflı bir açılım olması,

- Ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözebilecek yetkiye sahip, işleyen bir mekanizmanın tesis edilmesi,
- Karayollarında konulan kotalarının kaldırılması,
- Türkiye'nin Gümrük Birliğinin işleyişine ilişkin komitelere katılımı ve oy hakkına sahip olmasının sağlanması,
- Karşılıklı uygulanan ticaret politikası önlemlerinin tekrar gözden geçirilmesi²²⁴ konuları yer almaktadır.

Türkiye ile AB, mevcut Gümrük Birliğinin ikili ticaretteki sorunları derinleştirilmesi, bunun yanında güncel bir tercihli ticaretin geliştirilmesine yönelik çözüm sunmaması gibi gerekçelerle geniş bir değişime ihtiyaç duyulduğu konusunda uzlaşmaya gitmiştir. Bu sorunların önüne geçmek ve gittikçe anlamından uzaklaşan GB'yi daha anlamlı bir hale dönüştürmek için Türkiye ile Avrupa Komisyonu arasında yapılan müzakereler sonucunda 27 Nisan 2015 tarihinde bir rapor üzerinde uzlaşmıştır. Bu rapora göre, Gümrük Birliğini oluşturan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın amacına uygun daha etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik, Gümrük Birliğinin genişletilerek, kapsamına hizmetler ve kamu alımlarının da dâhil edilmesi, ayrıca tarım alanında tavizlerin karşılıklı iyileştirilmesi hususları ele alınmıştır.²²⁵ Böylece uzun süren dolambaçlı üyelik sürecinin ilk resmi ekonomik ilişkisinin, daha anlamlı bir hale dönüştürülmesi yolunda ilk ciddi adım da atılmış olmaktadır. Bu gelişmenin, inşa edildiği tarihten bu yana gittikçe artan ticari hacim, gelişen sosyal ve ekonomik gelişmeler ile hızla değişen global yapıdan kaynaklı ortaya çıkan sorunların önüne geçme konusunda önemli bir katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Özellikle hizmetler, kamu alımları ve yatırımlar gibi önemli kalemlerin bu görüşmelere dâhil edilmesi, daha geniş ve şeffaf bir bütünleşmenin yasal zeminini de oluşturacağı öngörülmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret antlaşmalarını gittikçe artırması ve bu kapsama Türkiye'nin dâhil edilmemesi, Gümrük Birliği alanı dışında bulunan ülkelere yönelik Ortak Gümrük Tarifesi uygulamasının Türkiye açısından By-Pass edilmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği ile varılan antlaşma çerçevesinde

---

²²⁴ Gümrük Birliği'nin Güncellenme Süreci, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx> (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2017)

²²⁵ Gümrük Birliği, https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2017)

Ortak Ticaret Politikası'na uyum konusunda Gümrük Birliğinin yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1996'dan itibaren, AB ülkelerine yönelik sanayi ürünleri üzerindeki bütün gümrük vergileri, eş etkili önlemler ve kotaları kaldırmaya başlamıştır. Ayrıca mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına katkı sağlayacak teknik mevzuatın uyumlaştırılmasında önemli olan 2/97 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile AB'nin teknik mevzuatını kabul ederek üstlenmiştir.²²⁶ Bu nedenle AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret antlaşmalarıyla imza edilen ülkenin malları, AB üzerinden Türkiye pazarına girebilmekteyken, Türkiye'nin AB üyesi olmaması nedeniyle antlaşma dışında kabul görülmesi, Türkiye'nin o ülkelerin pazarına girmesine engel oluşturmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmenin yolu olan bahse konu üçüncü ülkelerle Türkiye'nin de benzer serbest ticaret antlaşmaları imzalaması, taraf ülkelerin olumsuz yaklaşımları nedeniyle sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Avrupa Birliği pazarı üzerinden Türkiye'ye herhangi bir engel ile karşılaşmadan giren üçüncü ülke malları, Türkiye pazarında asimetrik rekabet oluşturarak Türkiye'deki üreticileri olumsuz etkileyip üretimin üçüncü ülke üreticisi lehine kaymasına neden olacaktır. Bu halde üçüncü ülkelerle yapılan serbest ticaret antlaşmalarında Türkiye pazarının korunmasına yönelik bir adım atılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin de diğer Avrupa Birliği üye ülkeleri gibi antlaşmaların bir parçası yapılmaması veya Gümrük Birliği alanının tamamının bu kapsamda olduğunu belirten bir ibarenin olmaması durumunda belirsiz görülen üyelikten dolayı Türkiye'nin uzun süreli iç pazarına negatif olarak yansıtacaktır. Bu durum ayrıca ortaya çıkaracağı sorun ile birlikte, sadece Türkiye bağlamında değil, Avrupa Birliği üyesi olmayan Gümrük Birliği dâhilindeki diğer ülkelerde de uzun dönemli ön görülemeyen ciddi olumsuzluklar ortaya çıkarabilecektir. Bu durumun da gittikçe büyüyen ticaret hacmi, ekonomik etkileşimler ve çeşitlenen pazarlarla birlikte, Dünyanın en ileri bütünleşmesi olan Avrupa Birliği'nde kırılmalar oluşturarak, çarpan etkisiyle üye ülkelere de sıçramak suretiyle Birliğin ticari ilişkilerinde ciddi ve öngörülemeyen büyük sorunlar ortaya çıkarması büyük ihtimaldir. Ancak modernize edilecek bir Gümrük Birliği ile bu sorunun büyük oranda engellenebilir

---

²²⁶ **Devlet Planlama Teşkilatı**, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları:1964-2000, Cilt 1, Ankara, 2001, s.267.

olabileceği ve iki tarafın da pozitif etkileneceği etki analizleri ve hazırlanan raporlarla ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra Türkiye'nin karar alma ve danışma süreçlerine de etkin bir şekilde katılımı da önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ekonomisiyle son 10-15 yıllık dönemde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında ilk sıralarda yer alan ve bu nedenle makroekonomik göstergelerinde önemli oranda iyileşme görülen Türkiye'nin bu başarısında Gümrük Birliğinin katkısı göz ardı edilemeyecek oranda etkili olduğu dış ticaret verilerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle böyle önemli bir etkinin karar alma süreçlerinde Türkiye'nin de yer alması ve süreçlerde oy hakkının bulunması Türkiye'nin bu başarısının sürekliliğine katkı sağlayacağıyla birlikte, Gümrük Birliği orijinli yapısal sorunların büyük oranda giderilmesinde kilit rol de oynayacaktır.

7.5. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliğinin Eleştirilen Noktaları

Gümrük Birliğinin olumlu katkılarının yanı sıra eleştiri noktası olan yönleri de mevcuttur. Ankara Anlaşması'ndan bu güne değin 50 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen antlaşma metnine ve Katma Protokol hükümlerine uygun vurgulanan hedeflerin çoğunun gerçekleşmemesi, GB'ye getirilen en büyük eleştirilerden olmuştur. Bunun yanında ortaklığın, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hükümlerine uygun şekilde yürütülememesi, hazırlık ve geçiş dönemlerindeki siyasi koşullar ve ekonomik krizlerden dolayı antlaşmada öngörülen sürelerle tam olarak uyulmaması, ayrıca Gümrük Birliğinin eleştirilen diğer yönlerini teşkil etmektedir. Bunun yanında, zaman içerisinde değişen koşullar, tarafların çıkarları ve genişleyen Birlik ile beraber üyelerle ikili ilişkilerdeki sorunlar, Gümrük Birliğinin amacını ve beklentilerini değiştirmiş, Ankara Antlaşması'nın Nihai dönemi ile başlayan Gümrük Birliği ilişkisine rağmen Türkiye'yi tam ve aktif olmayan bir pazar ortağı haline getirmiştir. Diğer yandan, Gümrük Birliği sürecine dâhil edilen malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı ile tarım, rekabet, ulaştırma, ekonomik-ticari politikalar ve mevzuatın uyumlaştırılması gibi konularda ilerleme olmaması; ayrıca, Türkiye'nin tam üyelik olanakları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konuların hükme bağlanmasına

rağmen, birçoğunda bir adım atılmaması, bununla birlikte siyasi nedenlerden dolayı öngörülen mali yardımlarda engellemeler oluşturulması, GB'ye getirilen bir diğer eleştirilerdendir.

Bu tür eleştirilerin temelinde Türkiye'nin Birliğe üye ülke sıfatı olmadan Gümrük Birliği içerisinde olması yatmaktadır. Türkiye'nin Birlik üyesi olmaması, AB'nin karar alma mekanizmalarına dâhil olamamasına neden olmakta ve bunun yanında oy hakkı olmadığı Birlik mevzuatına uymak zorunda kalmaktadır. Ayrıca Birliğe üye sayısı artışına bağlı olarak ticaretin de artması, bu nedenle Türk taşımacılar önündeki sınırlamalar; ayrıca iş adamları ve hizmet alımı yapan Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamaları Gümrük Birliğinin işlevine yönelik eleştirilerdendir. Bununla birlikte, AB'nin serbest ticaret ilişkisi içerisine girdiği ülkelerin Türkiye pazarına muaf bir şekilde dâhil olması ve bu ülkelerin Türkiye ile bir serbest ticaret antlaşmasından kaçınması eleştirilen bir diğer noktadır.²²⁷

Bu eleştirilerin giderildiği bir Gümrük Birliği ile Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ülkelere getirilen kriterlerin birçoğunu yerine getirmiş olacak ve Türkiye Avrupa Birliği'ne girebilecek ülkeler kategorisine girecektir.

---

²²⁷ Dünya Bankası Raporu, **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi**, Mart, 2014, s.1-133.

8. SONUÇ

Türkiye, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı ortaklık başvurusunun ardından, AET'ye ortaklığın nasıl olacağına yönelik bir memorandum sunmuştu. Verilen memorumda Türkiye'nin nihai amacının Ortak Pazar'a tam katılım olduğu ve bu nedenle ortaklığın bir gümrük birliği şeklinde olması gerektiği ifade edilmekteydi. Süreç içerisinde yapılan görüşmeler ve varılan mutabakatın ardından 1963 yılında Ankara'da imzalanan Ankara Antlaşması'yla Gümrük Birliği esasına dayanan bir ortaklık kuruldu ve böylece ilk resmi ilişki başlamış oldu.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkinin nihai amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği olması, Bu çalışmada Türkiye'nin tam üyelik için Gümrük Birliği özelinde gerçekleştirdiği ticari ilişkiler, yükümlü olduğu mevzuat uyumu ve bu kapsamda gerçekleştirdiği değişiklikler, üyelik sürecinde attığı adımlar ve olası bir Gümrük Birliğinin güncellenmesinin üyelik sürecine etkisi, katkısı ve eleştirilen noktaları; Gümrük Birliği öncesi dönemi de kapsayacak şekilde irdelenmiş, çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci bir Gümrük Birliği şeklinde başlamıştır. Bunun yanında Ankara Antlaşması'nın da içeriğinde görüldüğü üzere nihai hedef Birliğe tam katılımdır. Buna yönelik antlaşmanın içeriğinde; ortaklık ilişkisiyle beraber, Gümrük Birliğinin esasları, Türkiye'nin tam üyelik olanakları, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, tarım, rekabet, ulaştırma alanıyla birlikte, mevzuatlar ile ticaret ve ekonomi politikalarının uyumlu hale getirilmesi, ortaklık organları ve ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi tam üyelik için gerekli olan konuların büyük kısmı yer almaktadır. Yani Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği sürecinde en önemli adımı, bir bağ ve basamağını oluşturmaktadır. Nitekim Ankara Antlaşması'nın nihai aşaması olan Gümrük Birliği ilişkisinin, salt bir ekonomik ilişki olarak görülmesinden ziyade, Türkiye'nin tam üyeliği yolunda istenilen hükümlerin yerine getirilmesi ve uygulanması yönünde atılan adımlara temel teşkil edici bir faktör olmaktadır. Ankara Antlaşması'nın 28. Maddesinde "Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenildiği

takdirde, akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması imkânını değerlendirirler.” ifadesi, durumu açıkça ifade etmektedir. Türkiye, AB ile ilişkilerinde buna göre hareket etmekte ve bu ilişkilerde ele alınan bütün konuların bu maddenin nihai amacına hizmet ettiğini ve başka hiçbir şartın bu maddenin yerini alamayacağını her fırsatta muhataplarına iletmektedir.

Bunun yanında, Türkiye'nin, kısa vadede gerçekleşmeyeceği öngörülen üyelik sürecinden uzun vadede olumsuz etkilenmemesi için Ankara Antlaşması'nın içeriğini ve Gümrük Birliğinin doğal yapısının, tanımına uygun bir şekilde mevcut durumun yasal zemininde genişletilmesini talep etmesi zorunlu görülmektedir. Bu antlaşmanın ruhuna uygun olarak Türkiye, akit taraf olan Avrupa Birliği'nden bir üst aşamayı yani Gümrük Birliği ilişkisinden öte Ortak Pazar ve diğer aşamalara dâhil olma konusunda Ankara Antlaşması'nı dayanak göstererek talepte bulunması durumunda haklı yanları olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gümrük Birliği, Avrupa Birliği tam üyeliği için gerekli şartları yerine getirmek için geçici bir dönüşüm dönemi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda süreç içerisinde yapılan her değişiklik, AB tam üyeliği için önemli bir adım anlamını taşımaktadır. Türkiye Gümrük Birliği içerisinde bulunduğu süreçte birçok teknik ve yasal değişiklik yaparak, AB'ye üye gelişmiş ülkeler düzeyine daha fazla yaklaşmıştır. Türkiye'nin gerçekleştirdiği uyum düzenlemelerine bakıldığında, Gümrük Birliğinin sadece ticari katkı değil, teknik ve politik bir takım problemlerin dışında, aynı zamanda Türkiye'nin tam üyeliği sürecinde de önemli katkısı olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde Gümrük Birliği kapsamında istenilen birçok yasal ve teknik düzenlemeyi yerine getiren Türkiye, böylece kendi sistemini AB ile önemli oranda entegre etmiştir. Böylece AB tam üyeliği için talep edilen yükümlülüklerle sahip düzeye biraz daha yaklaşmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde kolaylaştırıcı bir etken ve önemli bir faktör olduğu rahatlıkla görülebilir. Yani genel anlamda değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Gümrük Birliği dâhilinde olması, Avrupa Birliği üyeliğine yönelik talep edilen kriterlerin birçoğunu da üstlenmesini gerektirdiğinden, bu doğrultuda gerçekleştirilen değişikliklerle bu kriterlerin birçoğu da

aynı zamanda yerine getirilmiş olmakta ve böylece Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci de kolaylaşmaktadır.

Türkiye'nin yakın zamanda Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe kabul edilmesi, iç ve dış politik ve ekonomik nedenlerden dolayı uzak ihtimal olarak görülmektedir. Bu nedenle uzayacak üyelik süreci ile birlikte, Türkiye'nin üyesi bulunduğu ancak söz hakkının kısıtlı olması da dâhil birçok konuda Gümrük Birliğinin günümüz koşullarına uygun olarak güncellenmesi gerektiğini göstermektedir. Güncelleştirilmiş bir Gümrük Birliğinin Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'nin çıkarlarına da olumlu yansıtacağı yapılan etki analizleri ve düzenlenen raporlarla da ortaya konulmuştur. Bu raporlarda da ifade edildiği üzere özellikle ticari ilişkilerde ve mevzuata uyum konusunda atılacak adımlar, Türkiye'nin üyelik sürecinde önemli pozitif sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu durum sadece Türkiye açısından değil, AB için de geçerli bir durumdur.

Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı ile Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Gümrük Birliğinin güncellenmesine yönelik ayrı ayrı hazırlattırılan etki analizlerine göre güncellenmenin etkisinin hem karşılıklı ekonomik ilişkiler açısından, hem de üyelik süreci açısından olumlu sonuçlar doğuracağını ortaya çıkarmaktadır. Ekonomi Bakanlığı tarafından yapılan etki analizlerinde ele alınan senaryolar değerlendirildiğinde olası bir güncelleme ile makroekonomik göstergeler, ticari ilişkiler ve refah düzeyinin olumlu etkileneceğini, normal bir serbest ticaret antlaşmasına oranla daha fazla katkı sağlayacağını ortaya çıkarmıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği bu güncelleme ile mevcut durumdan daha fazla kazançlı çıkacağı görülmektedir. Bunun yanı sıra etkileşimle Türkiye'nin üyelik sürecine de olumlu yansıtacağı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılacak değişikliklere konu olan tarım, malların, hizmetlerin, sermayenin ve kamu alımlarının serbestisine yönelik adımlar, Türkiye'nin üyelik sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda atılacak adımlarla Türkiye, Avrupa Birliği ile bütünleşme yolunda önemli bir mesafeyi kat etmiş olacaktır.

Aynı şekilde Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan etki analizlerinde de benzer sonuçlar farklı senaryolarla ortaya çıkmaktadır. Bu durumda en etkili ve en verimli yöntemin Gümrük Birliğinin 1'incil tarım ürünlerini ve hizmetleri kapsayacak şekilde bir serbest ticaret antlaşması şeklinde yapılması olduğu görülmektedir. Bu senaryoya göre

yapılacak bir güncelleme ile ticari ilişkilerde her iki tarafın da kazançlı çıkacağı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra makroekonomik değişkenlerde artış olacağı, refah düzeylerinin mevcuttan daha yüksek olacağı öngörülmektedir. Ayrıca Gümrük Birliğinin güncelleştirilmesi halinde mevcut durumda iki tarafın da maruz kaldığı olumsuzlukların birçoğunun da ortadan kalkabileceği öngörülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunda gerçekleştireceği reformlara da etkisinin olumlu yönde olacağı görülmektedir. Özellikle ekonomiye yönelik talep edilen kriterlerin yerine getirilmesinde önemli etkilerinin olması, bu yönde mevcuttan daha ileri bir aşama kat edilebileceğini gösterdiğinden, bu senaryoda yapılacak bir güncellenmenin sektörel anlamda katkıları olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında olası bir güncellenmenin sosyal etkileri de olacağı görülmektedir. Bu durumda ticari ilişkilerin gelişmesi ile sürdürülebilir kalkınmada doğrudan bir etkinin oluşacağı, bunun yanı sıra refaha etki eden gelirin adil dağılımı, istihdamın artması, işsizliğin azalması, çalışma haklarında iyileşme, eşit muamele, hane halkı gelirlerinde artma, kaliteli ve çeşitli ürünlere daha ucuza ulaşım gibi olumlu etkileri de olacağı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca oluşacak yüksek yaşam standartları, eğitim, cinsiyetçi ayrımın engellenmesi gibi temel insan haklarında olumlu iyileşme, güncellenmenin üyelik sürecinde talep edilen insan haklarına yönelik düzenlemelerde ve sosyal kriterlerin önemli kısmında da ilerleme olabileceğini ve katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Bunun yanında çevre, sağlık, gıdaya erişim gibi temel haklara da katkı sağlayacak güncelleme ile müzakerelerde buna yönelik yer alan fasılların daha hızlı kapatılabileceği ortaya çıkmaktadır. İki tarafın da yaptıkları etki analizleri değerlendirildiğinde Gümrük Birliğinin güncellenmesi ile her iki tarafın da kazanacağı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin üyelik sürecinde önemli bir aşama kat edeceği görülmektedir. Türkiye'nin 2005'ten itibaren başladığı üyelik müzakereleri de dâhil olmak üzere birçok üyelik kriteri, güncelleme ile kolaylıkla yerine getirilebileceği ortaya çıkmaktadır. Bu da Türkiye'den beklenen Avrupa Birliği normlarını yerine getiren ve o düzeye ulaşan bir Türkiye'yi ortaya çıkaracaktır. Türkiye, baştan itibaren üyelik için bir basamak olarak gördüğü Gümrük Birliğinin, bu çalışmanın sonucunda da ortaya çıktığı üzere bir basamak olarak görmesinin haklılığını ortaya koymaktadır. Çünkü bu çalışmada da belirtildiği üzere Gümrük Birliğinin, gerek ticari ilişkiler, gerek mevzuata yönelik uyum değişiklikleri ve gerekse güncelleme ile atılacak adımların, Türkiye'nin üyeliği açısından talep edilen ve önüne konulan birçok kriterin

yerine getirilmesinde önemli bir faktör olduğunu ve böyle bir potansiyeli barındırdığını göstermektedir. Hali hazırda Türkiye'nin Gümrük Birliğinin bir parçası olması, bu aşamada önemli bir yol kat ettiğinin de göstergesidir. Böylece Gümrük Birliğinin amacına uygun bir şekilde güncellenip, daha geniş konularla ele alındığı takdirde üyelik için talep edilen diğer kriterler de aynı genişlikte ele alınmış olacak ve bu bağlamda büyük bir çoğunluğu yerine getirilmiş olacaktır. Türkiye ve taraf olan AB, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği açısından Gümrük Birliğinin geniş içeriğinden yararlanmasının önündeki engeller karşılıklı adımlarla kaldırıldığı takdirde, Türkiye'den beklenen kriterlerin birçoğu yerine getirilmiş olacak ve Türkiye, çok daha kısa sürede AB üyesi olabilecektir. Bu kapsamda Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden birisi, karşılıklı çıkar ilişkisine uygun şekilde güncellemeye yönelik adımların hızlandırılması konusunda AB ile görüşmelerini yoğunlaştırması ve kapsamı daha geniş güncelleştirilmiş bir Gümrük Birliğini faaliyete geçirmeye çalışması olmalıdır. Bu durumda bir pazar olmaktan öte tam bir üyeliğe yönelik ilişki oluşacak ve AB üyeliği için önemli bir mesafe alınmış olacaktır. Böylece Türkiye için Ankara Antlaşması'nda yer alan maddeler kapsamındaki amaç ve hedeflere daha hızlı bir şekilde ulaşılabilecektir.

EKLER

TÜRKİYE’NİN GSYİH BÜYÜME HIZLARI (Sabit fiyatlarla) Kaynak: TÜİK, 2017	
Yıl	Büyüme (%)
1989	0,3
1990	9,3
1991	0,9
1992	6,0
1993	8,0
1994	-5,5
1995	7,2
1996	7,0
1997	7,5
1998	3,1
1999	-3,4
2000	6,8
2001	-5,7
2002	6,2
2003	5,3
2004	9,4
2005	8,4
2006	6,9
2007	4,7
2008	0,7
2009	-4,8
2010	9,2
2011	8,8
2012	2,1
2013	4,2
2014	2,9
2015	4
2016	2,9

TÜRKİYE’NİN YILLARA GÖRE ENFLASYONU (Tüketici Fiyatları) Kaynak: TÜİK, 2017		
Yıl	Yıl Sonu	Ortalama
1994	125,5	106,3
1995	76	89,1
1996	79,8	80,4
1997	99,1	85,7
1998	69,7	84,6
1999	68,8	64,9
2000	39	54,9
2001	68,5	54,4
2002	29,7	45
2003	18,4	25,3
2004	9,35	10,6
2005	7,72	8,18
2006	9,65	9,6
2007	8,39	8,76
2008	10,06	10,44
2009	6,53	6,25
2010	6,4	8,57
2011	10,45	6,47
2012	6,16	8,89
2013	7,4	7,49
2014	8,17	8,85
2015	8,81	7,67
2016	8,53	7,79

Tarih	TÜRKİYE’NİN KAMU BORCUNUN GSYİH’YE ORANI (%) (Kaynak: Hazine Müşteşarlığı, 2017)
2002	72,1
2003	65,7
2004	57,7
2005	50,8
2006	44,7
2007	38,2
2008	38,1
2009	43,9
2010	40,1
2011	36,5
2012	32,7
2013	31,4
2014	28,8
2015	27,6
2016	28,3

TÜRKİYE’NİN YILLARA GÖRE MİLLİ GELİRİ (Kaynak: TÜİK, Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, 2017)			
Yıl	Nüfus (Bin Kişi)	Kişi Başına GSYİH (\$)	Kişi başına GSYİH (TL)
1998	62 464	4 442	1 151
1999	63 364	4 003	1 691
2000	64 269	4 229	2 656
2001	65 166	3 084	3 766
2002	66 003	3 581	5 445
2003	66 795	4 698	7 007
2004	67 599	5 961	8 536
2005	68 435	7 304	9 844
2005	69 295	7 906	11 389
2007	70 158	9 656	12 550
2008	71 052	10 931	14 001
2009	72 039	8 980	13 870
2010	73 142	10 560	15 860
2011	74 224	11 205	18 788
2012	75 176	11 588	20 880
2013	76 148	12 480	23 766
2014	77 182	12 112	26 489
2015	78 218	11 019	29 899
2016	79 278	10 883	32 904

TÜRKİYE EKONOMİK GÖSTERGELER (Kaynak Hazine Müsteşarlığı, 2017)	1980	1990	2000	2010	2014	2015	2016
GSYİH (Milyar Dolar)	97	207	273	772	934	859	857
Nüfus	42,5	52,9	64,7	73,7	77,7	78,7	79,8
Kişi Başına Milli Gelir (Dolar)	2 269	3 916	4 219	10 476	12 022	10 910	10 743
Toplam Yatırımlar /GSYİH (%)	26,7	24,1	23,8	27,0	29,0	28,3	28,7
Toplam Tasarruflar /GSYİH (%)	22,7	21,8	20,8	21,3	24,4	24,7	24,9
İşsizlik Oranı (%)	7,2	8,0	6,0	11,1	10,0	10,3	10,8
Bütçe Dengesi /GSYİH (%)	-	-	-7,8	-2,8	-17	-1,2	-2,3
Cari Denge /GSYİH (%)	-3,2	-1,3	-3,6	-5,8	-4,7	-3,7	-3,8

KAYNAKÇA

- Akçay, Belgin. "Aday Ülke Statüsü Kazanımı Sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ekonomik Entegrasyonu: Koşullar ve Kısıtlar". **Maliye Dergisi**. Sayı 160. Ocak-Haziran 2011.
- Akçay, Belgin. "Ekonomik ve Parasal Birlik". Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.). **Avrupa Birliği Tarihçe Teoriler Kurumlar ve Politikalar** içinde. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2014. s.s.349-379.
- Akkoyunlu, Arzu. "Geleneksek Gümrük Birliği Teorisi". **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.16. sayı.1-2. 1998. ss.171-190.
- Akman, Sait. "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası". Belgin Akçay ve İlke Göçmen. **Avrupa Birliği Tarihçe Teoriler Kurumlar ve Politikalar** içinde (217-243). Güncellenmiş 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2014.
- Antalya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO). **Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri**. Ocak. Antalya. 2010.
- Ay, Ahmet. **Türkiye'de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları**. 1. Baskı. Konya: Çizgi Yayınevi. 2007.
- Ayata, Ali ve Murat Mercan (Ed.). **Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri: İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi**. Ankara: Nobel Yayıncılık. 2012.
- Bache, Ian ve Stephen George. **Politics in the European Union**. 2. Baskı. New York: Oxford University Press. 2006.
- Balkır, Canan ve Muzaffer Demirci. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**. İstanbul: Filiz Kitabevi. 1989.
- Berksoy, Turgay ve Abdulkadir Işık. **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**. 2. Basım. Ankara: SPK Yayını. 2006.
- Bilici, Nurettin. **Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri**. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2007.
- Binboğa, Gül. "Sürdürülebilirlik Kapsamında Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Türkiye'nin Durumunun İncelenmesi". **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.15. Sayı:5. 2017. s.s. 207-238.

- Birden, Rana. “Genişlemenin Araçları”. Cengiz Aktar. **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci** içinde (25-42). İstanbul: İletişim Yayınları. 2002.
- Bozkurt, Enver, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş. **Avrupa Birliği Hukuku**. 6. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları. 2012.
- Bozkurt, Ömer. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, 1. Baskı, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları. 1987.
- Bozkurt, Veysel. **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**. 1. Basım. İstanbul: Ağaç Yayıncılık. 1992.
- Can, Hacı. “Türkiye-Avrupa Birliği (Ortaklık) İlişkileri”. Rıdvan Karluk ve Betül Yücel Dural (Ed.), **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri** içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını. 2013. s.s.2-25.
- Cini, Michele ve Nieves Perez-Solorzano Borrigan, **European Union Politics**, 3. Baskı, Newyork: Oxford University Press. 2010.
- Çalış, Şaban. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**. 5. Basım. Ankara: Nobel Yayıncılık. 2016.
- Çolak, Ömer Faruk, Harun Öztürkler ve İbrahim Tokathıoğlu. **Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri**. 1. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi. 2008.
- Dartan, Muzaffer, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya. **ECO Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**. 1. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları. 2002.
- Delice, Güven ve Harun Öztürkler. “2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi” Nadir Eroğlu, İlhan Eroğlu, Halil İbrahim Aydın. **İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi** içinde (519-550). Ankara: Orion Kitabevi. 2015.
- Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara. 2003.
- Dinan, Desmond. **Ever Closer Union: An Introduction to European Integration**. 4. Baskı. Hampshire: Palgrave MacMillan. 2010
- DTM-TOBB. **Avrupa Birliği ve Türkiye Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü**. 5. Baskı. Ankara. Kasım 2002.
- Devlet Planlama Teşkilatı. **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları:1964-2000**. Cilt 1. Ankara. 2001.
- Dura, Cihan, Hayriye Atik. **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**. 4. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık. 2014.

- El-Agra, Ali. **The European Union Economics and Policies**. 8. Edition. London: Cambridge Edition Press. 2007.
- Erden, Emine. “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi Süreci”. Ali Ayata, Murat Mercan (Ed.). **Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri: İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık. 2012.
- Eren, Tefvik Mesut. “Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği”. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 16. Sayı.1. 2014. s.s. 359-374.
- Erhan, Çağrı. “Ünite 1: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu”. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural. **Avrupa Birliği** içinde (2-19). Eskişehir: Açıköğretim yayınları Anadolu Üniversitesi. 2013.
- Fontaine, Pascal. “AB nedir?”, AB İletişim Destek Programı çerçevesinde Türkçeye çevrilmiştir.(çev.). Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi. Güncelleme: 2013.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. **Avrupa Birliği-Türkiye Ortaklık Organları**. 2013. Ankara.
- Göral, Emirhan, Lale Özdemir, E. Serra Yurtkoru ve Muzaffer Dardan. **Ünirvesite Gençliğinde Avrupa Birliği Algısı: Marmara Üniversitesi 2004 ve 2014 Anketlerinin Değerlendirmesi**. 1. Baskı, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2014.
- Göral, Emirhan ve Muzaffer Dardan. “The Customs Union in the Context of EU-Turkey Relations: An Evaluation of Current Debates”. **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**. Cilt.24. sayı.2. 2016. s.s.1-31.
- Günüğür, Haluk. **Amsterdam zirvesi Gündem 2000 ve Türkiye**. Ankara: Asomedyta Dergi. Eylül 1997.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. **AB’nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye’nin Uyumu**. Mart. İstanbul. 2002.
- İyibozkurt, Erol. **Türkiye-AB Gümrük Birliği**. 2. Baskı. Bursa:Ezgi Kitabevi. 1996.
- İyibozkurt, Erol. **Uluslararası İktisat Teorisi**. 3.Basım. Bursa:Ezgi kitapevi. 1995.
- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**. 11. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, 2014.
- Karluk, Rıdvan. **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**. Ankara: Turhan Kitabevi. 1997.
- Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**. 4.Basım. Ankara: Turhan Yayınları. 1998.

- Karpat, Kemal Haşim. **Türk Dış Politikası Tarihi**. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Kılıç, Ramazan. **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği: Ekonomik Entegrasyon Teorisi/Gümrük Birlikleri/Son Gelişmeler**. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2005.
- Küçükahmetoğlu, Osman. “Reel Entegrasyon Teorisi”. Ahmet Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu. **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım** içinde (53-91). Bursa: Ekin Yayınevi. 2013.
- Manisalı, Erol. **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-AB İlişkileri**. 1. Baskı. İstanbul: Otopsi Yayınevi. 2001.
- Mathieu, Jean-Luc. **Avrupa Birliği**. İsmail Yerguz (çev.). 1. Baskı. Ankara. Dost Kitabevi. 2006.
- Milliyet Gazetesi. **TBMM’ye Karşı Batı İttifakı**. 29 Eylül 1994.
- Mc Cormick, John. **Avrupa Birliği’ni Anlamak**. Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin (çev.). Ankara: BigBang Yayınları. 2014.
- McCormick, John. **Europeanism**. 1. Baskı. New York: Oxford University Press. 2010.
- Myrdal, Gunnar. **International Economic Integration**. New York: Harper Press. 1956. s.11.
- Nugent, Neill. **The Government And Politics of the European Union**. 7. Baskı. Hampshire: Palgrave MacMillan, 2010.
- Özen, Çınar. **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**. İzmir: Ceylan Kitabevi. 2002.
- Özer, Yonca. “Dünya Ekonomisinde Bölgeselleşme Hareketleri”. Ahmet Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu. **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım** içinde (29-51). Bursa: Ekin Yayınevi. 2013.
- Özsümer, Sıla. **Türkiye –Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşması ve Yeni Düzenlemeler**. İzmir Ticaret Odası. Mart 2016.
- Paksoy, Mustafa, Sadettin Paksoy, Bülent Özkan, Mehmet Şentürk. **Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği (Türkiye-AB İlişkileri)**. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011.
- Palabıyık, Serdar ve Ali Yıldız. **Avrupa Birliği**. Ankara: ODTÜ yayıncılık. 2006.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. 19. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.

- Pamuk, Şevket. **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. 2012.
- Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**. 1. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi. 2009.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**. 1. Baskı. Ankara: Ümit Yayıncılık. 1993.
- Toluner, Sevin. "6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Milletlerarası Hukuk Açısından Bir Değerlendirme". **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**. İstanbul. 4 Ekim 1995.
- Töre, Nahit. **Ekonomik Bütünleşme Kuramı: Avrupa Birliği El Kitabı**. Ankara: TC Merkez Bankası Yayınları. 1995.
- Tunçsiper, Bedriye, Şimal Yakut. "Avrupa Birliği'nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu". **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. sayı.1. (Ocak 1998).
- Turan, Zübeyir. "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi". **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**. Vol.4. No.1. s.s. 56-80.
- Ülger, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği Rehberi**. 2. Baskı. İstanbul: Umuttepe Yayınları. 2015.
- Yalçınkaya, M. Hakan. "**Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü**". *Yönetim ve Ekonomi*. Vol.3. No.1. 1997. s.s. 403-436.

Raporlar

- Avrupa Komisyonu.** Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu. 1998.
- Avrupa Komisyonu.** Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi İlişkin Komisyon'un 1999 Düzenli Raporu. 1999.
- Avrupa Komisyonu.** Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu. 2000.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu.** Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu. Brüksel. 2001.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu.** Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu. Ankara. 2002.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu.** Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu. Brüksel. 2004.
- Avrupa Komisyonu.** Türkiye 2005 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme. Brüksel. 2005.
- Avrupa Komisyonu.** Türkiye 2006 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme. Brüksel. 2006.
- Avrupa Komisyonu.** Türkiye 2007 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme. Brüksel. 2007.
- Avrupa Komisyonu.** Türkiye 2008 İlerleme Raporu Gayri Resmi Tercüme. Brüksel. 2008.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu.** Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosu'na Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010 Ekindeki Komisyon Çalışma Belgesi Türkiye 2009 İlerleme Raporu. Brüksel. 2009.
- Avrupa Komisyonu.** Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2010-2011 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu. Brüksel. 2010.
- Avrupa Komisyonu.** Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu. Brüksel. 2011.

Avrupa Komisyonu. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu. Brüksel. 2012.

Avrupa Komisyonu. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu. Brüksel. 2013.

Avrupa Komisyonu. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2014-2015 Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu. Brüksel. 2014.

Avrupa Komisyonu. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim AB Genişleme Stratejisi Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı 2015 Yılı Türkiye Raporu. Brüksel. 2015.

Avrupa Komisyonu. Komisyon Çalışma Dokümanı 2016 Türkiye Raporu Ekindeki Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim AB Genişleme Politikasına İlişkin 2016 Bildirimi. Brüksel. 2016.

Dünya Bankası Raporu. AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi. Mart. 2014.

European Commission. Agenda 2000 For a Stronger and Wider Union. Brüksel. 1997.

European Commission. Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement. Brussels. 2016.

Türkiye İhracatçılar Meclisi. Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2016. Ankara. 2016.

TÜSİAD. AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Özeti. Haziran. Brüksel. 2014.

İnternet Adresleri

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı). <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2017)

2004 Kıbrıs Annan Planı referandumları.
https://tr.wikipedia.org/wiki/2004_K%C4%B1br%C4%B1s_Annan_Plan%C4%B1_referandumlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018)

AB'ye katılım müzakereleri süreci ne anlama gelmektedir?
<https://www.ab.gov.tr/44460.html> (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2017)

Access to European Union law. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Axy0022> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

Avrupa Birliği'nin Genişlemesi. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109&l=1> (Erişim Tarihi: 09 Şubat 2017)

Avrupa ve Türkiye İlişkilerinin Kısa Tarihçesi. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm> (Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2017)

Brussels European Council. 15-16 December 2004, Presidency Conclusions.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2017)

Cardiff European Council. 15-16 June 1998, Presidency Conclusions Report.
http://www.europarl.europa.eu/summits/car1_en.htm (Erişim Tarihi: 06 Eylül 2017)

Council of Europe, Who we are?. <http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

European Council Meeting on 9 and 10 December 1994 in Essen, Presidency Conclusions. http://www.europarl.europa.eu/summits/ess1_en.htm (Erişim Tarihi: 04 Eylül 2017)

Eski Osmanlı topraklarında şu an bulunan devletler listesi.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Osmanl%C4%B1_topraklar%C4%B1nda_%C5%9Fu_an_bulunan_devletler_listesi (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2018)

İlerleme Raporları, <https://www.ab.gov.tr/46224.html> (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2017)

Gümrük Birliği. https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2017)

- Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Etki Analizi Çalışması Basın Bildirisi,
<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Avrupa%20Birli%C4%9Fi/ekler/Etki%20Analizi%20-%20Bas%C4%B1n%20Bildirisi.pdf?lve>
(Erişim Tarihi: 26 Haziran 2018)
- Gümrük Birliği'nin Güncellenme Süreci.
<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx> (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017)
- Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları.
https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=dis_iliskiler&_adf.ctrl-state=3p3kcqnw2_5&_afLoop=16632658539862020# (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2017)
- Helsinki European Council. 10 And 11 December 1999, Presidency Conclusions.
http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm (Erişim Tarihi: 08 Eylül 2017)
- Katılım Müzakereleri. <https://www.ab.gov.tr/37.html> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2017)
- Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum. <https://www.ab.gov.tr/65.html> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2017)
- Kopenhag Zirvesi, 12-13 Aralık 2002. <http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 02 Ekim 2017)
- Küresel Krizin Neresindeyiz? <http://www.mahfiegilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html> (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017)
- Luxembourg European Council. 12 And 13 December 1997, Presidency Conclusions.
http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)
- Madrid European Council 15 And 16 December 1995, Presidency Conclusions.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-C.EN5.htm (Erişim Tarihi:04 Eylül 2017)
- Mr. Winston Churchill Speaking in Zurich 19th September 1946. <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html> (Erişim Tarihi: 7 şubat 2017)
- Müzakere Edilen Başlıklar. <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=441> (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2017)
- Müzakere Sürecinin Aşamaları. <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=442> (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)

Ortaklık Kurumları. http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=37 (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2017)

Summary of the treaty of Nice. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-03-23_en.htm (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2017)

The treaties of the European Union: texts, preparatory work and personal accounts. http://www.cvce.eu/en/unit-content/-/unit/b9fe3d6d-e79c-495e-856d-9729144d2cbd/fd7200ae-bfc9-4979-84e3-c1f48ff07724/Resources#be427f35-bec6-4872-9afa-e9602d628aea_en&overlay (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2017)

Türkiye-Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Serbest Ticaret Anlaşması-25 Temmuz 1996-Brüksel, https://www.ab.gov.tr/turkiye-avrupa-komur-ve-celik-toplulugu-serbest-ticaret-anlasmasi_118.html (Erişim Tarihi: 06 Ağustos 2018)

Türkiye ile AB Arasında Tarım Alanındaki İlişkilerin Çerçevesi. www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Avrupa%20Birli%C4%9Fi/05.Tar%C4%B1m/Turkiye-AB_Tercihli_Tarim_Urunleri_Ticaret.html (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2017)

Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi. <http://www.ab.gov.tr/111.html> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2017)

Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin Kurulması, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol. <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik> (Erişim Tarihi: 23 Haziran 2017)

Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin Kurulması, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol. <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2017)

Türkiye-Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Serbest Ticaret Anlaşması-25 Temmuz 1996-Brüksel. https://www.ab.gov.tr/turkiye-avrupa-komur-ve-celik-toplulugu-serbest-ticaret-anlasmasi_118.html (Erişim Tarihi: 06 Haziran 2018)

Türk-Rus İlişkilerinin Bir Yıllık Özeti (2013) . https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_12_30/turk-rus-iliskilerinin-bir-yillik-ozeti/ (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2017)

Türkiye için BRICS fırsatı. <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-icin-brics-firsati-haberi-423320> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2018)

Vienna European Council, 11 And 12 December 1998, Presidency Conclusions.
http://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm (Erişim Tarihi:08 Eylöl 2017)

Western European Union. <http://www.weu.int> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

What is NATO?. <http://www.nato.int/nato-welcome/index.html> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017)

